

A-917

INSTYTUT TURYSTYKI

Oddział we Wrocławiu

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA - WALORY, ZAGROŻENIA
I ZAGOSPODAROWANIE

wykonawcy:

dr Zbigniew Werner

mgr Kazimierz Klementowski

W R O C Ł A W 1 9 8 9

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych

A-917

Spis treści

	str.
Wprowadzenie	2
1. Walory turystyczne	3
1.1. Obszary z walorami wypoczynkowymi środowiska przyrodniczego	3
1.2. Przydatność obszarów z walorami dla różnych form pobytowej turystyki wypoczynkowej	9
1.3. Miejscowości wypoczynkowe	19
1.4. Walory krajoznawcze	26
1.5. Walory lecznicze	29
1.6. Szlaki wędrówkowej turystyki wodnej	30
2. Zagrożenia walorów turystycznych środowiska przyrodniczego - ograniczenia ich przydatności oraz użytkowania turystycznego	33
2.1. Zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego	33
2.2. Zagrożenia szaty leśnej	41
2.3. Zanieczyszczenie wód powierzchniowych	50
2.4. Zagrożenia walorów leczniczych	64
2.5. Walory turystyczne w obszarach ekologicznego zagrożenia	69
3. Turystyka w parkach narodowych i krajobrazowych	75
4. Zagospodarowanie turystyczne	83
4.1. Charakterystyka ilościowa i rodzajowa bazy noclegowej	85
4.2. Zmiany w wielkościach bazy noclegowej	89
4.3. Rozmieszczenie przestrzenne bazy noclegowej	95
4.3.1. Baza turystyczna	100
4.3.2. Baza czasowo-wypoczynkowa	104
4.4. Standard i stan techniczny	112
4.5. Wykorzystanie bazy noclegowej	114
4.6. Wykorzystanie przestrzeni wypoczynkowej	122
5. Wnioski i postulowane kierunki zmian	125
Wykaz prac wykorzystanych w opracowaniu	131

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie stanowi studium wykonane do "Raportu o stanie turystyki w Polsce". Zawiera ono problematykę zasobów walorów turystycznych, ich zagrożeń i konfliktów funkcjonalno - przestrzennych oraz problematykę aktualnego zagospodarowania i wykorzystania turystycznego.

Ze względu na stosunkowo krótki czas wykonania pracy, w opracowaniu uwzględniono przede wszystkim materiały i studia z lat 1985-1988. Natomiast nie przeprowadzono specjalnych dla tego opracowania analiz. Stąd też stopień szczegółowości przedstawionej tutaj problematyki jest zróżnicowany. Ponadto dodatkowym utrudnieniem był fakt, że od czasu skonstruowania "Programu przestrzennego zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 r." (1984), nie wszystkie pożądane zagadnienia z zakresu problematyki gospodarki przestrzennej w turystyce zostały zaktualizowane lub pogłębione.

1. Walory turystyczne

1.1. Obszary z walorami wypoczynkowymi środowiska przyrodniczego.

W Polsce obszary z walorami wypoczynkowymi środowiska przyrodniczego zajmują powierzchnię 123,1 tys. km². Największy udział w ogólnej powierzchni obszarów stanowią tereny najcenniejsze, do których zaliczyć można obszary I i II kategorii. W sumie zajmują one powierzchnię 26,8 tys. km², co stanowi 21,7% wszystkich obszarów z walorami wypoczynkowymi. Jeszcze wyraźniej to ilustruje porównanie powierzchni tych obszarów w stosunku do powierzchni kraju. Obszary I kat. zajmują tylko 3,4%, II kat. - 5,0%, III kat. - 13,6% i IV kat. - 16,8% powierzchni Polski. Wprawdzie sumarycznie obszary te stanowią znaczną część powierzchni kraju, bo 38,6%, ale obszary o najwyższych i dużych wartościach ze względu na walory wypoczynkowe zajmują niewielki odsetek, co uzasadnia postulat o bezwzględnej ochronie tych obszarów dla wypoczynku.

Obszary te występują we wszystkich strefach krajobrazowych. Największą powierzchnię stanowią one w strefie pojeziernej i nizinno-wyżynnej, a najmniejszą w nadmorskiej (tab. 1). W dwóch pierwszych strefach powierzchnia ich wynosi ponad 83% pow. wszystkich obszarów. Każda strefa jest również zróżnicowana pod względem rangi obszarów. Najwyższej kategorii obszary w większości zgrupowane są w strefie górskiej, gdzie znajduje się ok. 56% pow. wszystkich obszarów I kat., a ponad 50% powierzchni obszarów I i II kategorii występuje w obrębie strefy pojeziernej. Strefa nizinna i wyżynna charakteryzuje się niewielkim udziałem obszarów I i II kat., a dominują tutaj obszary III i IV kat., co świadczy o relatywnie jej

niższej atrakcyjności w skali całego kraju.

O zasobności obszarów z walorami w poszczególnych strefach krajobrazowych przesądza nie tylko wielkość powierzchni tych obszarów, ale również wielkość jaką zajmują one w stosunku do powierzchni stref. Pod tym względem najbardziej zasobną dla wypoczynku jest strefa górska, gdzie obszary zajmują 62,7% jej powierzchni. W strefie pojeziernej obejmują one ponad połowę (tj. 51,5%) a w pozostałych ok. 31,2% powierzchni stref krajobrazowych. Najmniejszy udział posiadają one w nadmorskiej strefie krajobrazowej, gdzie obszary z walorami wypoczynkowymi zajmują ok. 12% powierzchni strefy, co nie odpowiada powszechnym poglądom o randze walorów tej strefy. Otóż jej granica fizjograficzna przebiega w odległości 25-30 km od brzegu morskiego i nie pokrywa się z granicą obszarów wypoczynku nadmorskiego, których szerokość zazwyczaj wynosi 2-3 km od linii brzegowej.

Wielkość obszarów z walorami wypoczynkowymi w poszczególnych województwach jest zróżnicowana i zawiera się w granicach od 170 km² w woj. łódzkim do 6250 km² w woj. zielonogórskim (tab. 2).

Pod względem wielkości powierzchni wyróżniają się: woj. białostockie, bydgoskie, gdańskie, gorzowskie, kieleckie, koszalińskie, krośnieńskie, nowosądeckie, olsztyńskie, pilskie, śląskie, suwalskie, szczecińskie i zielonogórskie, w których to znajduje się ok. 53,3% ogólnej powierzchni obszarów z walorami wypoczynkowymi.

O zróżnicowaniu przestrzennym zasobów walorów wypoczynkowych świadczy również udział obszarów z walorami wypoczynkowymi w powierzchni poszczególnych województw, który zawiera się w granicach od ok. 11% w woj. łódzkim i płockim do ok. 84% w woj. krośnieńskim.

Tabela 1. Obszary z walorami wypoczynkowymi w strefach krajobrazowych

Strefa	Obszary z walorami wypoczynkowymi									
	I kat.		II kat.		III kat.		IV kat.		Razem	
	km ²	%	km ²	%	km ²	%	km ²	%	km ²	%
nadmorska	790	7,3	290	1,8	530	1,2	530	1,0	2140	1,7
pojezierna	3170	29,2	8830	55,4	23060	53,2	15760	29,8	50820	41,3
górska	6080	55,9	4450	27,9	5760	13,3	1910	3,6	18200	14,8
pozostałe	830	7,6	2360	14,9	13990	32,3	34760	65,6	51940	42,2
Ogółem	10870	100,0	15930	100,0	43340	100,0	52960	100,0	123100	100,0

źródło: obliczenia własne

Tabela 2. Obszary z walorami wypoczynkowymi w województwach (w km²)

Lp.	Województwo	Obszary z walorami wypoczynkowymi kat.				Razem	Udział % w powie- rzchni wo- jewództw
		I	II	III	IV		
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	warszawskie	-	90	-	1340	1430	38,3
2.	bialskopodlaskie	-	70	120	1330	1450	27,3
3.	białostockie	-	70	990	2120	3180	31,6
4.	bielskie	1430	500	150	150	2230	60,2
5.	bydgoskie	250	800	2060	1590	4700	45,4
6.	chełmskie	-	-	320	840	1160	30,0
7.	ciechanowskie	20	100	200	780	1100	17,3
8.	częstochowskie	-	-	840	1990	2830	45,8
9.	elbląskie	120	120	620	330	1190	19,5
10.	gdańskie	520	970	1890	450	3850	51,8
11.	gorzowskie	230	490	1450	3040	5210	61,4
12.	jeleniogórskie	410	330	550	870	2160	40,3
13.	kaliskie	-	-	660	1690	2350	36,
14.	katowickie	-	240	430	1010	1680	25,3
15.	kieleckie	60	940	2160	950	4110	

c.d. tab. 2.

1	2	3	4	5	6	7	8
16.	konińskie	-	180	230	310	720	14,0
17.	koszalińskie	670	1040	3110	600	5420	64,0
18.	krakowskie	30	210	680	220	1140	35,0
19.	krośnieńskie	1040	1300	1670	790	4790	84,0
20.	legnickie	-	-	380	580	960	23,8
21.	leszczyńskie	-	60	190	690	940	22,6
22.	lubelskie	-	-	580	1160	1740	25,6
23.	łomżyńskie	20	10	250	780	1060	15,9
24.	łódzkie	-	-	30	140	170	11,2
25.	nowosądeckie	2190	1420	700	-	4310	77,2
26.	olsztyńskie	1020	1110	2340	910	5380	43,6
27.	opolskie	-	250	130	2450	2830	33,2
28.	ostrołęckie	-	60	260	2510	2830	43,6
29.	pilskie	70	480	2280	1640	4470	54,4
30.	piotrkowskie	-	410	440	1300	2150	34,3
31.	płockie	-	440	160	310	580	11,3
32.	poznańskie	-	110	1140	980	2230	27,4
33.	przemyskie	-	170	1280	630	2080	46,9
34.	radomskie	-	-	500	1250	1750	24,0

c.d. tab. 2.

1	2	3	4	5	6	7	8
35.	rzeszowskie	-	-	180	1660	1840	41,8
36.	siedleckie	-	-	50	2280	2330	27,4
37.	sieradzkie	-	-	410	920	1330	27,3
38.	skierniewickie	-	-	190	380	570	14,4
39.	słupskie	290	1190	2030	1050	4560	61,2
40.	suwalskie	1150	1090	2220	1680	6140	58,5
41.	szczecińskie	220	600	1270	1230	3320	33,3
42.	tarnobrzeskie	-	10	1040	1870	2960	45,
43.	tarnowskie	40	-	950	590	1480	35,6
44.	toruńskie	-	240	730	600	1570	29,4
45.	wałbrzyskie	840	550	380	-	1770	42,5
46.	włocławskie	-	160	460	210	830	18,9
47.	wrocławskie	-	110	850	480	1440	22,9
48.	zamojskie	-	320	1630	700	2650	29,9
49.	zielonogórskie	250	90	2260	3650	6250	70,5
		10870	15930	43340	52960	123100	39,3

źródło: obliczenia własne

Udział tych obszarów jest największy w woj. bielskim, gdańskim, gorzowskim, koszalińskim, krośnieńskim, nowosądeckim, pilskim, słupskim, suwalskim i zielonogórskim, każdorazowo przekraczając 50% ich powierzchni.

O zasobach obszarów wypoczynkowych województw decydują jednak obszary z walorami wypoczynkowymi I i II kategorii, które w krajowej strukturze turystyki odgrywają rolę dominującą. W 12 województwach obszary takie wogóle nie występują, w dalszych 7 - obszary z walorami nie przekraczają 100 km² powierzchni, w kolejnych 11 - wielkość ich powierzchni zawiera się w przedziale 100 - 250 km², a jedynie w pozostałych 19 województwach obszary te przekraczają powierzchnię 250 km². Są to następujące województwa: bielskie, bydgoskie, gdańskie, gorzowskie, jeleniogórskie, kieleckie, koszalińskie, krośnieńskie, nowosądeckie, olsztyńskie, opolskie, pilskie, piotrkowskie, słupskie, suwalskie, szczecińskie, wałbrzyskie, zamojskie i zielonogórskie. Łącznie w wymienionych 19 województwach znajduje się około 91,4% krajowej powierzchni obszarów z walorami wypoczynkowymi I i II kat.

1.2. Przydatność obszarów z walorami dla różnych form pobytowej turystyki wypoczynkowej

Ogółem na obszarze Polski tereny potencjalnie przydatne dla pobytowej turystyki wypoczynkowej zajmują powierzchnię ok. 123,1 tys. km², tj. ok. 38,6% powierzchni kraju. Jest to powierzchnia znaczna, ale bardzo zróżnicowana pod względem rangi walorów oraz przydatności dla różnych form pobytowej turystyki wypoczynkowej.

W powierzchni tej ujęte są również obszary parków narodowych i

to do druki
do poprzednich
14.

krajobrazowych, na które rozciągnięte rygory ochrony środowiska przyrodniczego wykluczają możliwość inwestowania dla potrzeb pobytowej turystyki wypoczynkowej. Jednak część z nich spełnia funkcję terenów penetracji turystycznej z miejscowości wypoczynkowych położonych poza granicami parków, jak to ma miejsce np. Karkonoskim Parku Narodowym, Tatrzańskim Parku Narodowym i innych.

W skali kraju przydatność obszarów z walorami dla różnych form pobytowej turystyki wypoczynkowej określa się zazwyczaj dla tzw. "szczególnych form wypoczynku", których realizacja jest nierozdzielnie związana z występowaniem określonych cech lub zespołu cech środowiska przyrodniczego. Uwzględniając powyższe założenie, w obrębie obszarów potencjalnie przydatnych dla pobytowej turystyki wypoczynkowej wyróżnia się:

- a. tereny przydatne dla narciarstwa śladowego,
- b. tereny przydatne dla narciarstwa zjazdowego,
- c. tereny przydatne dla wypoczynku nadwodnego,

w tym:

- tereny przydatne dla wypoczynku nadmorskiego,
- tereny przydatne dla wypoczynku nadrzecznego,
- tereny przydatne dla wypoczynku nadjeziornego,

w tym:

1. przydatne dla celów kąpieliskowych, plażowania, kajakowania, wioślarstwa, windsurfingu i wędkarstwa,
2. przydatne dla celów kąpieliskowych, plażowania, kajakowania, windsurfingu, żeglarstwa i wędkarstwa (dalej tereny te określa się mianem "tereny przydatne dla żeglarstwa").

Tereny przydatne dla narciarstwa śladowego na obszarze kraju

zajmują powierzchnię ogółem 34,2 tys. km² (tj. ok. 27,8% pow. obszarów z walorami wypoczynkowymi i ok. 10,7% pow. kraju). Są to tereny, które poza korzystnymi warunkami śniegowymi, odznaczają się również urozmaiconą rzeźbą terenu i przynajmniej niewielkim zalesieniem. Ich przestrzenny rozkład jest zdeterminowany warunkami śniegowymi, stąd zachodnie obszary kraju są zdecydowanie mniej korzystne dla tej formy wypoczynku.

Powierzchnie terenów przydatnych dla narciarstwa śladowego oraz ich udział w powierzchni poszczególnych województw przedstawiono w tab. 3. Poza górską strefą krajobrazową, Roztoczem i Górami Świętokrzyskimi, a więc tymi w obrębie których hipotetycznie można było wnioskować o znacznym w ich obrębie udziale omawianych terenów, znajdują się one także między innymi w pojeziernej strefie krajobrazowej, co z punktu widzenia gospodarki turystycznej jest zjawiskiem korzystnym. Stwarza to potencjalne możliwości eksploatacji całorocznej obiektów turystycznych, użytkowanych tutaj tradycyjnie sezonowo.

Ogółem na obszarze Polski tereny przydatne dla narciarstwa zjazdowego zajmują powierzchnię ok. 7,3 tys. km², tj. ok. 5,9% pow. obszarów z walorami wypoczynkowymi i ok. 2,3% pow. kraju. Znajdują się one w 12 województwach, w tym w 3 województwach zajmują one powierzchnię nie większą niż 30 km² (tab. 3). Największą powierzchnią omawianych terenów odznaczają się woj. nowosądeckie, krośnieńskie i bielskie. Natomiast ich rozkład przestrzenny w poszczególnych jednostkach fizjograficznych przedstawia się następująco: Karpaty i Przedgórze Karpackie - ok. 74,2%, Sudety i Przedgórze Sudeckie - ok. 17,5%, Poj. Kaszubskie - ok. 7,6%, Poj. Mazurskie - ok. 3,1% i Góry Świętokrzyskie - ok. 2,0% powierzchni terenów przydatnych dla narciarstwa zjazdowego.

Tabela 3. Tereny przydatne dla narciarstwa w województwach

Lp.	Województwa	Tereny przydatne dla narciarstwa śladowego			tereny przydatne dla narciarstwa zjazdowego		
		wielkość pow. w km ²	udział % w pow. terenów przydatnych dla pobył. turyst. wsp.	udział % w pow. województwa	wielkość powie-rzchni w km ²	udział % w pow. terenów przyd. dla pobył. turyst. wyp.	udział % w pow. województwa
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	warszawskie-stoż.	-	-	-	-	-	-
2.	bialskopodlaskie	190	13,1	3,5	-	-	-
3.	białostockie	1160	36,5	11,5	-	-	-
4.	bielskie	2220	99,5	59,4	1520	68,2	41,0
5.	bydgoskie	455	9,7	4,4	-	-	-
6.	chełmskie	30	2,6	0,8	-	-	-
7.	ciechanowskie	115	10,4	1,8	-	-	-
8.	częstochowskie	1250	44,1	20,2	-	-	-
9.	elbląskie	425	35,7	7,0	-	-	-
10.	gdańskie	1955	43,2	22,4	560	14,6	7,6
11.	gorzowskie	-	-	-	-	-	-
12.	jeleniogórskie	900	41,7	20,6	345	16,0	7,9
13.	kaliskie	-	-	-	-	-	-
14.	katowickie	890	53,0	13,4	-	-	-
15.	kieleckie	1710	41,6	18,6	150	3,6	1,6
16.	konińskie	-	-	-	-	-	-
17.	koszalińskie	760	14,0	9,0	-	-	-
18.	krakowskie	630	55,2	19,4	260	14,0	4,9
19.	krośnieńskie	3625	75,7	63,6	1525	31,9	26,7
20.	legnickie	60	6,2	1,5	-	-	-
21.	leszczyńskie	-	-	-	-	-	-
22.	lubelskie	560	32,2	8,2	-	-	-
23.	łomżyńskie	320	30,2	4,8	-	-	-
24.	łódzkie	20	11,7	1,3	-	-	-
25.	nowosądeckie	4245	98,5	76,1	2200	51,0	39,4

1	2	3	4	5	6	7	8
26.	olsztyńskie	2285	42,5	18,5	-	-	-
27.	opolskie	30	1,1	0,3	-	-	-
28.	ostrołęckie	95	2,1	1,5	-	-	-
29.	pilskie	740	16,5	9,0	-	-	-
30.	piotrkowskie	180	8,4	2,9	-	-	-
31.	płockie	-	-	-	-	-	-
32.	poznańskie	-	-	-	-	-	-
33.	przemyskie	1450	69,7	32,7	30	1,4	0,6
34.	radomskie	140	8,0	1,9	-	-	-
35.	rzeszowskie	655	35,6	14,9	-	-	-
36.	siedleckie	90	3,9	1,0	-	-	-
37.	sieradzkie	220	16,5	4,5	-	-	-
38.	skierniewickie	60	10,5	1,5	-	-	-
39.	słupskie	1940	42,2	26,0	-	-	-
40.	suwalskie	745	12,1	7,1	225	3,7	2,0
41.	szczecińskie	-	-	-	-	-	-
42.	tarnobrzeskie	530	18,9	8,4	20	0,1	0,3
43.	tarnowskie	600	40,5	14,4	20	1,3	0,5
44.	toruńskie	185	11,7	3,4	-	-	-
45.	wałbrzyskie	1610	90,1	38,6	570	32,2	13,7
46.	włosławskie	-	-	-	-	-	-
47.	wrocławskie	-	-	-	-	-	-
48.	zamojskie	1430	99,3	20,5	-	-	-
49.	zielonogórskie	-	-	-	-	-	-
	Ogółem	34165	27,7	10,9	7325	6,0	2,3

źródło: obliczenia własne

Grupę terenów przydatnych dla wypoczynku nadwodnego tworzą:

- tereny przydatne dla wypoczynku nadmorskiego,
- tereny przydatne dla wypoczynku nadrzecznego,
- tereny przydatne dla wypoczynku nadjeziornego.

Wymienione tereny różnią się zasadniczo od siebie pod względem posiadanych walorów oraz możliwych sposobów wypoczynku.

Wypoczynek nadmorski przejawia się przede wszystkim w formie kąpieli i plażowania. Inne formy wypoczynku odgrywają tutaj drugorzędną rolę. Koncentruje się on w strefie brzegowej, użytkując podstawowe walory tej strefy, tj. plażę i morze.

Plaża i morze są głównymi kryteriami wyznaczającymi tereny przydatne dla wypoczynku nadmorskiego, przy czym szerokość tych terenów wyznacza dostępność piesza od plaży w granicach izochrony 1 godziny, tj. ok. 3-4 km.

Ogółem na obszarze kraju tereny przydatne dla wypoczynku nadmorskiego zajmują powierzchnię ok. 930 km^2 , tj. 0,7% pow. wszystkich terenów potencjalnie przydatnych dla pobytowej turystyki wypoczynkowej i ok. 0,3% pow. kraju. W obrębie omawianych terenów znajdują się jednostki przestrzenne, które ze względu na występujące w nich jeziora przybrzeżne są również przydatne dla wypoczynku nadjeziornego. Ich znaczenie dla wypoczynku jest jednak mniejsze, co spowodowane jest generalnie niską przydatnością turystyczną jezior przybrzeżnych oraz konkurencyjnością strefy brzegowej morza. Wielkość powierzchni terenów przydatnych dla wypoczynku nadmorskiego przedstawiono w tab. 4.

Punktem wyjścia określenia terenów przydatnych dla wypoczynku nadrzecznego jest kwalifikacja krzek w kontekście ich przydatności dla pobytowej turystyki wypoczynkowej. Jako przydatna dla wypoczyn-

Tabela 4. Tereny przydatne dla wypoczynku nadmorskiego w województwach

Lp.	Województwo	Wielkość powierzchni w km ²	Udział % w pow. terenów przydatnych dla pobytovej turyst. wypocz. w woj.	Udział % w pow. województwa
1.	elbląskie	70	5,9	1,1
2.	gdańskie	260	6,8	3,5
3.	koszalińskie	140	2,6	1,6
4.	słupskie	295	4,3	2,6
5.	szczecińskie	265	7,7	2,6
	Ogółem	930	5,0	2,5

źródło: obliczenia własne

ku nadrzecznego przyjęto te rzeki, które charakteryzują się szerokością koryta rzeki co najmniej 10 metrów i głębokością co najmniej 75 cm. Kwalifikacja tak przeprowadzona z pewnością generalizuje rzeczywistą przydatność rzek dla pobytovej turystyki wypoczynkowej, ponieważ istniejące rozmieszczenie punktów wodowskazowych uwzględnia potrzeby gospodarki wodnej i nie zawsze informuje o faktycznej przydatności rzek dla turystyki. Przyjęte kryteria pozwalają jednak wytypować rzeki, które umożliwiają kąpiele, plażowanie, wioślarstwo, kajakarstwo i wędkarstwo.

Wymienionym kryteriom odpowiada ok. 7,8 tys. km rzek polskich, a w poszczególnych dorzeczach przedstawia się to następująco:

- zlewnia Przymorza Bałtyckiego i dorzecze rzeki Niemen - 934 km,
- dorzecze Odry - 1296 km,
- dorzecze Warty - 1486 km,

- dorzecze Wisły - 7840 km.

Jako tereny przydatne dla wypoczynku nadrzecznego uznano obszary z walorami wypoczynkowymi położonymi w odległości 2-3 km wzdłuż rzek, które odpowiadają uprzednio przyjętym kryteriom.

Tereny przydatne dla wypoczynku nadrzecznego zajmują ogółem powierzchnię ok. 13,2 tys. km², tj. ok. 10,7% powierzchni terenów przydatnych dla pobytovej turystyki wypoczynkowej. Wielkość powierzchni tych terenów w poszczególnych województwach przedstawiono w tab. 5.

Tereny potencjalnie przydatne dla wypoczynku nadjeziornego (wraz ze sztucznymi zbiornikami wodnymi) zajmują łącznie powierzchnię ok. 31,0 tys. km², tj. ok. 25,2% pow. obszarów z walorami wypoczynkowymi i ok. 9,9% pow. kraju.

Zdecydowana większość terenów przydatnych dla wypoczynku nadjeziornego znajduje się w województwach położonych w obrębie krajobrazowej strefy pojezierniej (tab. 6). Pod względem wielkości powierzchni omawianych terenów przodują: woj. bydgoskie, gdańskie, gorzowskie, koszalińskie, olsztyńskie, pilskie, poznańskie, słupskie, suwalskie, szczecińskie, toruńskie i zielonogórskie (każde o powierzchni ponad 1000 km² terenów), w których razem znajdują się ok. 85,2% ogółu terenów przydatnych dla wypoczynku nadjeziornego.

W ogólnej powierzchni terenów przydatnych dla wypoczynku nadjeziornego, ok. 2490 km² (tj. ok. 8%) z nich, to tereny ze zbiornikami sztucznymi. Tereny te z reguły zlokalizowane są poza krajobrazową strefą pojezierną i mimo znacznie mniejszej przydatności turystycznej zbiorników sztucznych, odgrywają one znaczącą rolę w pobytovej turystyce wypoczynkowej.

Tabela 5. Tereny przydatne dla wypoczynku nadrzecznego w województwach

Lp.	Województwo	Wielkość powierzchni w km ²	Udział % w pow. obszarów przydatnych dla pobyt. tu- ryst. wypocz.	Udział % w powierzchni województwa
1	2	3	4	5
1.	warszawskie-stoł.	380	26,5	10,0
2.	bialskopodlaskie	230	15,8	4,3
3.	białostockie	200	6,2	2,0
4.	bielskie	30	1,3	0,8
5.	bydgoskie	530	11,2	5,1
6.	chełmskie	150	13,2	3,9
7.	ciechanowskie	120	10,9	1,9
8.	częstochowskie	220	7,7	3,6
9.	elbląskie	400	33,6	6,5
10.	gdańskie	350	9,1	4,7
11.	gorzowskie	720	13,8	8,5
12.	jeleniogórskie	70	3,2	1,6
13.	kaliskie	350	14,8	5,4
14.	katowickie	140	8,3	2,1
15.	kieleckie	140	3,4	1,5
16.	konińskie	220	30,5	4,3
17.	koszalińskie	180	3,3	2,1
18.	krakowskie-miejskie	120	10,5	3,7
19.	krośnieńskie	40	0,8	0,7
20.	legnickie	190	19,7	4,7
21.	leszczyńskie	210	22,3	5,0
22.	lubelskie	510	29,3	7,5

c.d. tabeli 5.

1	2	3	4	5
23.	łomżyńskie	300	28,3	4,5
24.	łódzkie-miejskie	-	-	-
25.	nowosądeckie	-	-	-
26.	olsztyńskie	180	3,3	1,4
27.	opolskie	350	12,3	4,1
28.	ostrołęckie	490	17,3	7,5
29.	pilskie	350	7,8	4,3
30.	piotrkowskie	240	11,1	3,8
31.	płockie	150	25,8	2,9
32.	poznańskie	450	20,1	5,5
33.	przemyskie	400	19,2	9,0
34.	radomskie	420	24,0	5,8
35.	rzeszowskie	440	25,1	10,0
36.	siedleckie	200	8,5	2,3
37.	sieradzkie	230	17,2	4,7
38.	skierniewickie	350	61,4	8,8
39.	słupskie	340	7,4	4,6
40.	suwalskie	100	1,6	0,9
41.	szczecińskie	400	12,0	4,0
42.	tarnobrzeskie	240	8,1	3,8
43.	tarnowskie	440	29,7	10,6
44.	toruńskie	420	26,7	7,8
45.	wałbrzyskie	-	-	-
46.	włocławskie	20	2,4	0,4
47.	wrocławskie	250	17,3	5,7
48.	zamojskie	30	1,4	0,4
49.	zielonogórskie	930	14,8	10,5
	Ogółem	13220	10,7	4,2

źródło: obliczenia własne

Z ogólnej powierzchni terenów potencjalnie przydatnych dla wypoczynku nadjeziornego, ok. 15,5 tys. km², tj. ok. 49,8% to tereny potencjalnie przydatne dla wszystkich form wypoczynku nadjeziornego (tj. żeglarstwa, kajakowania, wioślarstwa, kąpieli, plażowania i wędkarstwa), określane mianem "tereny przydatne dla żeglarstwa". Pozostałe tereny, tj. ok. 15,5 tys. km² powierzchni jest przydatnych wyłącznie dla celów kąpieliskowych, plażowania, kajakowania, wioślarstwa oraz wędkowania.

Wielkość powierzchni terenów "potencjalnie przydatnych dla żeglarstwa" w poszczególnych województwach przedstawiono w tab. 6. Największymi powierzchniami tych terenów odznaczają się woj. bydgoskie, gdańskie, koszalińskie, olsztyńskie i suwalskie.

1.3. Miejscowości wypoczynkowe

Miejscowości wypoczynkowe, obok obszarów z walorami wypoczynkowymi, należą do podstawowych jednostek przestrzennych w urlopowej turystyce wypoczynkowej. Z ogólnej ilości ponad 3 tys. miejscowości z turystyczną i paraturystyczną bazą noclegową wyróżnia się 316 miejscowości wypoczynkowych, odgrywających znaczącą rolę w krajowej strukturze funkcjonalno-przestrzennej turystyki wypoczynkowej. Miejscowości te, poza posiadanymi zdolnościami recepcyjnymi, zgodnie z definicją O. Rogalewskiego są jednocześnie walorami wypoczynkowymi. Określa się je jako ważniejsze miejscowości wypoczynkowe i posiadają one co najmniej 300 miejsc w turystycznej bazie wypoczynkowej lub 500 miejsc w bazie paraturystycznej (w kwaterach prywatnych).

Klasyfikacji ważniejszych miejscowości wypoczynkowych pod

Tabela 6. Tereny przydatne dla wypoczynku nadjeziornego w województwach (w tym przydatne dla "żeglarstwa")

Lp.	Województwo	Tereny dla wypoczynku nadjeziornego					
		ogółem			w tym: przydatne dla "żeglugi" ^x		
		Wielkość powierzchni w km ²	Udział % w pow. terenów przydat. dla pobyt. turyst. wypoczynkowej	Udział % w pow. województwa	Wielkość powierzchni w km ²	Udział % w pow. terenów przydat. dla pobyt. turyst. wypoczynko.	Udział % w pow. województwa
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	warszawskie-stoł.	110(110) ^{xx}	7,6(7,6)	2,9(2,9)	110(110)	7,6(7,6)	2,9(2,9)
2.	bialskopodlaskie	70	4,8	1,3	30	2,0	0,6
3.	białostockie	-	-	-	-	-	-
4.	bielskie	210(210)	9,4(9,4)	5,7(5,7)	140(140)	6,2(6,2)	3,8(3,8)
5.	bydgoskie	2360(120)	50,2(2,5)	22,8(1,1)	1375(220)	29,2(2,5)	13,3(2,1)
6.	chełmskie	100	8,6	2,6	25	2,1	0,6
7.	ciechanowskie	90(30)	8,1(2,7)	1,4(0,5)	30(30)	2,7(2,7)	0,5(0,5)
8.	częstochowskie	140(145)	4,9(4,9)	2,3(2,3)	-	-	-
9.	elbląskie	380	31,9	6,2	120	10,0	2,0
10.	gdańskie	2010	52,4	27,2	1005	26,2	13,6
11.	gorzowskie	2355	45,2	27,7	860	16,5	10,1
12.	jeleniogórskie	130(130)	6,0(6,0)	3,0(3,0)	-	-	-
13.	kaliskie	-	-	-	-	-	-
14.	katowickie	190(190)	11,3(11,3)	2,8	140(140)	8,3(8,3)	2,1(2,1)
15.	kieleckie	-	-	-	-	-	-

c.d. tabeli 6.

1	2	3	4	5	6	7	8
16.	konińskie	520(10)	72,2(1,3)	10,1(0,2)	440(10)	61,1(1,3)	8,6(0,2)
17.	koszalińskie	3015	55,6	35,6	1600	29,5	18,9
18.	krakowskie	40(40)	3,5(3,5)	1,2(1,2)	40(40)	3,5(3,5)	1,2(1,2)
19.	krośnieńskie	360(360)	7,5(7,5)	6,3(6,3)	310(310)	6,4(6,4)	5,4(5,4)
20.	legnickie	20	2,0	0,5	-	-	-
21.	leszczyńskie	320	34,0	8,8	110	10,6	2,6
22.	lubelskie	320(40)	18,3(2,2)	4,7(0,6)	-	-	-
23.	łomżyńskie	40	3,7	0,6	40	3,7	0,6
24.	łódzkie	-	-	-	-	-	-
25.	nowosądeckie	230(230)	5,3(5,3)	4,1(4,1)	230(230)	5,3(5,3)	4,1(4,1)
26.	olsztyńskie	4000	74,3	32,4	2530	47,0	20,5
27.	opolskie	210(210)	7,4(7,4)	2,5(2,5)	210(210)	7,4(7,4)	2,5(2,5)
28.	ostrołęckie	50(50)	1,7(1,7)	0,8(0,8)	50(50)	1,7(1,7)	0,8(0,8)
29.	pilskie	1840	41,1	22,4	600	13,4	7,3
30.	piotrkowskie	110(110)	5,1(5,1)	1,7(1,7)	110(110)	5,1(5,1)	1,7(1,7)
31.	płockie	230(110)	39,6(18,9)	4,5(2,1)	110(110)	18,9(18,9)	2,1(2,1)
32.	poznańskie	1030	46,1	11,2	480	21,5	5,9
33.	przemyskie	-	-	-	-	-	-
34.	radomskie	-	-	-	-	-	-
35.	rzeszowskie	-	-	-	-	-	-
36.	siedleckie	160	6,8	-	-	-	-
37.	sieradzkie	70(70)	5,2(5,2)	1,4(1,4)	70(70)	5,2(5,2)	1,4(1,4)
38.	skierniewickie	-	-	-	-	-	-

1
2
1

c.d. tabeli 6.

1	2	3	4	5	6	7	8
39.	słupskie	1170	25,6	15,7	700	15,3	9,4
40.	suwalskie	4560	74,2	43,5	3140	51,1	29,9
41.	szczecińskie	1710	51,5	17,1	750	22,7	7,5
42.	tarnobrzeskie	-	-	-	-	-	-
43.	tarnowskie	-	-	-	-	-	-
44.	toruńskie	1070	58,1	20,0	430	27,3	8,0
45.	wałbrzyskie	20(20)	1,1(1,1)	0,5(0,5)	-	-	-
46.	włocławskie	520(310)	52,6(37,3)	11,8(7,0)	410(310)	49,3(37,3)	9,3(7,0)
47.	wrocławskie	-	-	-	-	-	-
48.	zamojskie	-	-	-	-	-	-
49.	zielonogórskie	1280	20,4	14,4	290	4,6	3,3
	Ogółem	31040(2490)	25,2(2,0)	9,9(0,8)	15485(1990)	12,6(1,6)	4,9(0,6)

x) tereny przydatne dla wszystkich form wypoczynku nadjeziornego, tj. żeglarstwa, kajakowania, wioślarstwa, kąpieli, plażowania i wędkarstwa nazwano umownie jako "tereny przydatne dla żeglarstwa" mieszczą się w całości w obrębie terenów przydatnych dla wypoczynku nadjeziornego.

xx) wartości przedstawione w nawiasach odnoszą się do wielkości powierzchni terenów ze sztucznymi zbiornikami wodnymi

źródło: obliczenia własne

względem aktualnej atrakcyjności turystycznej dokonano w oparciu o ocenę ich walorów, zagospodarowania turystycznego i dostępności komunikacyjnej. Wyniki tej klasyfikacji ilustruje tab. 7.

Tabela 7. Zestawienie ważniejszych miejscowości wypoczynkowych wg. klas atrakcyjności w układzie stref krajobrazowych

Strefa krajobrazowa	Klasy atrakcyjności turystycznej					Razem
	b. duża	duża	średnia	mała	b. mała	
	I	II	III	IV	V	
nadmorska	8	9	12	17	7	53
pojezierna	17	36	42	23	7	125
nizinna	2	15	16	19	7	59
górska	16	8	29	18	8	79
razem	43	68	99	77	29	316

źródło: Wyrzykowska A, Typologia i klasyfikacja miejscowości wypoczynkowych w Polsce. Instytut Turystyki Wrocław 1988 maszynopis.

Na ogólną ilość 316 ważniejszych miejscowości wypoczynkowych do I klasy atrakcyjności zaliczono 14% miejscowości, do II klasy - 22%, III klasy - 31%, IV klasy - 24% i do V klasy - 9% miejscowości wypoczynkowych. Poniżej w układzie stref krajobrazowych podano imienny wykaz ważniejszych miejscowości wypoczynkowych zakwalifikowanych do I (bardzo dużej) i II (dużej) klasy atrakcyjności.

w nadmorskiej strefie krajobrazowej:

do I klasy - Międzyzdroje, Świnoujście, Kołobrzeg, Łeba, Ustka, Jastarnia, Władysławowo, Krynica Morska,

do II klasy - Dziwnów, Niechorze, Pobierowo, Darłowo, Dąbki, Dzwierzyno, Mielno, Ustronie Morskie, Sopot,

w pojeziernej strefie krajobrazowej:

do I klasy - Połczyn-Zdrój, Wdzydze Kiszewskie, Iława, Ostróda, Stare Jabłonki, Augustów, Giżycko, Wilkasy, Mikołajki, Ruciane-Nida, Lubniewice, Koronowo, Łagów, Boszkowo, Sieraków, Ślesin i Ciechocinek.

do II klasy - Przyjezierze, Charzykowy, Tleń, Sokole-Kuźnica, Więcbork, Węgorzewo, Gołdap, Iznota-Kamień, Kretowiny, Rajgród, Święty Wojciech-Głębokie, Długie, Mierzyn, Sława, Karpicko, Wieleń Zaobrzański, Skorzęcin, Czaplinek, Cieszyń, Swornigacie, Borski, Szymbark-Wieżyca, Mierki, Karwica,

w nizinnej strefie krajobrazowej:

do I klasy - Turawa i Kazimierz Dolny,

do II klasy - Busko Zdrój, Nałęczów, Horyniec, Okuninka, Firlej, Sielpnia Wielka, Sulejów, Antonin, Pułtusk, Brok, Susiec, Spała, Otwock, Wilga, Staszów,

w górskiej strefie krajobrazowej:

do I klasy - Karpacz, Szklarska Poręba, Świeradów Zdrój, Duszniki Zdrój, Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój, Polanica Zdrój, Szczyrk, Wisła, Krynica, Muszyna, Piwniczna, Rabka, Zakopane, Szczawnica,

do II klasy - Kowary, Bielsko-Biała, Mikuszowice Śląskie, Brenna, Zawoja, Bukowina Tatrzańska, Żygiestów, Rytro, Polańczyk.

Ocena aktualnego stopnia rozwoju funkcji turystycznej miejscowości wypoczynkowych opiera się na wskaźniku Deferta, procentowym udziale zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej (w sferze poza produkcją materialną) oraz na konfrontacji z wielkością i strukturą bazy noclegowej, liczbą urządzeń rekreacyjnych i paraturystycznych, stosunkiem liczby osób korzystających z noclegów do liczby

mieszkańców stałych. Na podstawie tych założeń wyróżniono 5 grup miejscowości wypoczynkowych:

I - o silnie rozwiniętej funkcji turystycznej,

II - o rozwiniętej funkcji turystycznej

III - o wykształconej funkcji turystycznej,

IV. - o zaznaczającej się funkcji turystycznej,

V - o niezaznaczającej się wyraźnie funkcji turystycznej.

Podział ważniejszych miejscowości wypoczynkowych na poszczególne grupy w strefach krajobrazowych ilustruje tab. 8.

Tabela 8. Zestawienie miejscowości wypoczynkowych wg. stopnia rozwinięcia funkcji turystycznej w strefach krajobrazowych.

Strefa krajobrazowa	Stopień rozwoju funkcji turystycznej				
	I	II	III	IV	V
nadmorska	15	14	13	9	2
pojezierna	6	11	59	48	1
nizinna	2	10	9	31	7
górska	16	17	27	18	1
Razem	39	52	108	106	11

źródło: Wyrzykowska A, Typologia i klasyfikacja miejscowości wypoczynkowych w Polsce. Instytut Turystyki Wrocław 1988 maszynopis

Spośród 316 ważniejszych miejscowości wypoczynkowych, 12% z nich posiada silnie rozwinięte funkcje turystyczne, 17% - rozwinięte, 34% - wykształcone, 33% - zaznaczające się i 4% o niewyraźnie zaznaczającej się funkcji turystycznej. Najwyższy udział miejscowości o rozwiniętej funkcji turystycznej występuje w strefie nad-

morskiej (54% miejscowości) i górskiej (42% miejscowości). Natomiast w strefie pojeziernej aktualny stopień rozwoju funkcji turystycznej w większości miejscowości nie odpowiada ich potencjalnym możliwościom wynikającym z warunków środowiska przyrodniczego i wymaga zaktywizowania tych miejscowości ze względu na rosnące zapotrzebowanie społeczne w tym zakresie.

1.4. Walory krajoznawcze

Obszary z walorami krajoznawczymi zajmują powierzchnię ok. 95 tys. km², czyli prawie 30% powierzchni kraju, z czego na bardzo atrakcyjne przypada ok. 41 tys. km². Walory środowiska przyrodniczego występują na obszarze ok. 57 tys. km², walory dóbr kultury - 49 tys. km², a walory krajobrazu przemysłowego - 8 tys. km². Udział obszarów wartościowych dla krajoznawstwa jest bardzo zróżnicowany w poszczególnych województwach: od braku takich obszarów w województwach łódzkim i radomskim, do ponad 90% partycypacji w powierzchni województw nowosądeckiego, bielskiego, wałbrzyskiego i krakowskiego, co ilustruje tab. 9.

W krajowych zasobach walorów krajoznawczych znaczące miejsce zajmują miejscowości z walorami krajoznawczymi. Wyróżnia się 491 najatrakcyjniejszych miejscowości, w tym 59 - I kat., 187 - II kat., i 245 III kat. atrakcyjności. Grupę tę tworzą: 10 wielkich centrów krajoznawczych, 62 ośrodki krajoznawcze, 314 miejscowości z zespołami obiektów i obiektami rozproszonymi oraz 105 miejscowości z pojedynczymi obiektami krajoznawczymi (tab. 10).

Tabela 9. Obszary z walorami krajoznawczymi w województwach

Lp.	Województwo	Obszary z walorami krajobrazowymi w km ²	Udział % w pow. woj.
1	2	3	4
1.	Warszawskie	850	22,4
2.	bialskopodlaskie	200	3,7
3.	białostockie	2620	26,0
4.	bielskie	3600	97,1
5.	bydgoskie	2930	28,3
6.	chełmskie	640	16,5
7.	ciechanowskie	160	2,5
8.	częstochowskie	290	4,6
9.	ełbląskie	3600	58,9
10.	gdańskie	2500	33,8
11.	gorzowskie	1060	12,4
12.	jeleniogórskie	3290	75,1
13.	kaliskie	1020	15,6
14.	katowickie	4600	69,1
15.	kieleckie	2270	24,6
16.	konińskie	950	18,4
17.	koszalińskie	3200	37,7
18.	krakowskie	3000	92,1
19.	krośnieńskie	4400	77,1
20.	legnickie	1200	29,7
21.	leszczyńskie	1060	25,5
22.	lubelskie	1200	17,6
23.	łomżyńskie	1230	18,4
24.	łódzkie	-	-
25.	nowosądeckie	5550	99,5
26.	olsztyńskie	4370	35,4
27.	opolskie	3760	44,0
28.	ostrołęckie	1450	22,3
29.	pilskie	360	4,3
30.	piotrkowskie	1580	25,2

c.d. tabeli 9.

1	2	3	4
31.	płockie	1750	34,1
32.	poznańskie	480	5,8
33.	przemyskie	2020	45,5
34.	radomskie	-	-
35.	rzeszowskie	1800	40,9
36.	siedleckie	400	4,7
37.	sieradzkie	1070	21,8
38.	skierniewickie	300	7,5
39.	słupskie	2670	37,0
40.	suwańskie	4900	46,7
41.	szczecińskie	2430	24,3
42.	tarnobrzeskie	590	9,3
43.	tarnowskie	1650	39,7
44.	toruńskie	1490	27,8
45.	wałbrzyskie	3910	93,8
46.	włocławskie	640	14,5
47.	wrocławskie	870	13,8
48.	zamojskie	3160	45,2
49.	zielonogórskie	2010	22,6
	Ogółem	95080	30,4

źródło: Obszary z walorami krajoznawczymi. Oprac. R. Przybyszewska-Gudelis, S. Iwicki, M. Dombrowicz, M.A. Grabiszewski, I. Banach, E. Opoń. Instytut Turystyki Bydgoszcz 1983 maszynopis.

Tabela 10. Znaczące w skali kraju miejscowości z walorami krajoznawczymi

Rodzaj miejscowości	Razem	W grupach atrakcyjności krajoznawczej		
		I	II	III
Wielkie centra krajoznawcze	10	8	2	-
Ośrodki krajoznawcze	62	21	41	
Miejscowości krajoznawcze z zespołami obiektów i obiektami rozproszonymi	314	20	120	174
Miejscowości krajoznawcze z pojedynczymi obiektami i obiekty pojedyncze	105	10	24	71
Ogółem	491	59	187	245

źródło: Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M, Iwicki S., Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznego miejscowości krajoznawczych w Polsce. Instytut Turystyki 1979.

1.5. Walory lecznicze

Główne obszary balneologiczne Polski to: sudecki, karpacki, ni-dziański, pomorsko-kujawski i nadmorski. Udokumentowane walory uzdrowiskowe ma 125 miejscowości. Prawnie uznanych za lecznicze jest 77 źródeł mineralnych. Rozpoznane ich zasoby wynoszą około 2.260 m³/h, w tym ok. 700 m³/h to wody termalne,

Do celów leczniczych wykorzystuje się obecnie tylko ok. 36% zasobów udokumentowanych. Prawnie uznanych jest również 10 źródeł peloidów w miejscowościach: Hala Izerska, Jakuszyce, Kamień Po-

morski, Kołobrzeg, Ludzicko, Podemszczyzna, Podlas, Rudółtowice i Wieniec. Dzięki nowym poszukiwaniom w 14 województwach odkryto ponad 20 potencjalnych złóż borowinowych, nadających się do peloterapii. Większe ich zasoby znajdują się w województwach: chełmskim, koszalińskim, olsztyńskim i poznańskim.

1.6. Szlaki wędrowskiej turystyki wodnej

Na terenie Polski znajduje się 237 szlaków wodnych potencjalnie przydatnych dla wędrowskiej turystyki kajakowej, o łącznej długości ok. 15,7 tys. km, w tym 14 szlaków o znaczeniu międzynarodowym o łącznej długości ok. 1,4 tys. km, 74 szlaki o znaczeniu ogólnokrajowym o łącznej długości ok. 7,0 tys. km, 93 szlaki o znaczeniu regionalnym o łącznej długości ok. 5,9 tys. km i 56 szlaków o mniejszym znaczeniu o łącznej długości ok. 1,5 tys. km.

Spośród 237 szlaków potencjalnie przydatnych dla wędrowskiej turystyki kajakowej, 82 z nich jest przydatnych dla wędrowek masowych, pozostałe zaś wyłącznie dla mniejszych grup i wędrowek indywidualnych. W grupach atrakcyjności turystycznej tych szlaków, proporcje te przedstawiają się inaczej, co ilustruje tab. 11. Na łączną ilość 88 szlaków o znaczeniu międzynarodowym i ogólnokrajowym o długości 8,5 tys. km, 58 z nich o łącznej długości ok. 6,4 tys. km jest przydatnych dla wędrowek masowych, a z ogólnej ilości 149 szlaków o znaczeniu regionalnym i "pozostałych szlaków o mniejszym znaczeniu" o łącznej długości ok. 7,4 tys. km, tylko 23 z nich o łącznej długości ok. 2,0 tys. km, to szlaki przydatne dla wędrowek masowych.

W sumie szlaki te stanowią znaczne zasoby walorów turystycznych,

Tabela 11. Zbiorcze zestawienie ilości i długości szlaków potencjalnie przydatnych dla wędrówkowej turystyki kajakowej

Ranga atrakcyjności	Przydatność szlaków	Ilość	Łączna długość w km
szlaki o znaczeniu międzynarodowym	przydatne dla spływów masowych	13	1389
	przydatne dla mniejszych grup i wędrówek indywidualnych	1	54
	razem	14	1443
szlaki o znaczeniu ogólnokrajowym	przydatne dla spływów masowych	47	5020
	przydatne dla mniejszych grup i wędrówek indywidualnych	27	2010
	razem	74	7030
szlaki o znaczeniu regionalnym	przydatne dla spływów masowych	23	2028
	przydatne dla mniejszych grup i wędrówek indywidualnych	70	3642
	razem	93	5670
pozostałe szlaki o mniejszym znaczeniu	przydatne dla mniejszych grup i wędrówek indywidualnych	56	1518
Ogółem	przydatne dla spływów masowych	83	8427
	przydatne dla mniejszych grup i wędrówek indywidualnych	154	7224
	razem	237	15661

źródło: obliczenia własne

lecz poza nielicznymi wyjątkami są to walory niewykorzystywane.

Na terenie kraju znajduje się również 10 szlaków potencjalnie przydatnych dla wędrówkowej turystyki żeglarskiej, dających możliwości odbywania przynajmniej kilkudniowych wędrówek w warunkach swobodnej żeglugi. Są to:

1. Szlak Wielkich Jezior Mazurskich,
2. Szlak Poj. Iławskiego,
3. Szlak Poj. Brodnickiego,
4. Szlak Poj. Suwalskiego wraz z Kan. Augustowskim,
5. Szlak Poj. Gnieźnieńskie-Kujawskiego,
6. Szlak rz. Warty,
7. Szlak Jezior Raduńskich,
8. Szlak rz. Wisły,
9. Szlak rz. Bug,
10. Szlak rz. Odry.

2. Zagrożenia walorów turystycznych środowiska przyrodniczego - ograniczenia ich przydatności oraz użytkowania turystycznego

Analizy i oceny zawarte w niniejszym rozdziale obejmują przede wszystkim te składniki biosfery, które kształtują walory wypoczynkowe i lecznicze, a ich stan oddziałuje na realizację podstawowych funkcji turystycznych. Do składników tych zaliczono powietrze atmosferyczne, wody powierzchniowe oraz szatę leśną.

2.1. Zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego

Substancje zanieczyszczające atmosferę ze względu na swój charakter oraz łatwość rozprzestrzeniania się oddziałują niekorzystnie na wszystkie elementy środowiska przyrodniczego, organizm człowieka, żywe zasoby przyrody oraz wytwory działalności ludzkiej..

Do najgroźniejszych zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego zalicza się:

- dwutlenek siarki, pyły, tlenki azotu i tlenek węgla,
- ołów, kadm, arsen i rtęć, które odznaczają się wysoką toksycznością i trwałością w środowisku,
- węglowodory rakotwórcze.

Najbardziej powszechnym zanieczyszczeniem jest dwutlenek siarki, który wszechstronnie w wysokim stopniu negatywnie oddziałuje na środowisko przyrodnicze i antropogeniczne.

Podstawowymi krajowymi źródłami zanieczyszczenia atmosfery są: energetyka, przemysł ciężki i przetwórstwa surowców, gospodarka komunalna i transport. Ponadto na obszar kraju oddziałują transgranicznie przenoszone zanieczyszczenia, w tym głównie z Czechosłowacji i NRD.

Główny Urząd Statystyczny podaje, że na terenie kraju wg. stanu na koniec 1987 roku istniały 1364 zakłady przemysłowe, szczególnie uciążliwe i stanowiące źródła zagrożenia dla powietrza atmosferycznego. Ilość tych zakładów wzrosła w stosunku do 1975 roku o 56%, do 1980 - 46,9%, 1985 roku - 23,8% i 1986 roku o 5,9%. Przyrost w czasie ilości tych zakładów prawdopodobnie nie jest wynikiem wyłącznie uruchomienia nowych obiektów, lecz efektem lepszej identyfikacji emisji zanieczyszczeń. Warto podkreślić, że Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska w raporcie o stanie środowiska w 1985 roku podaje, że w ewidencji terenowych służb ochrony środowiska zarejestrowanych jest ok. 12,2 tys. jednostek gospodarczych emitujących zanieczyszczenia do atmosfery.

W 1987 roku zakłady te wyemitowały do atmosfery ok. 1,8 mln ton zanieczyszczeń pyłowych oraz ok. 5,4 mln ton zanieczyszczeń gazowych (bez dwutlenku węgla). O ile w latach 1975-1987 nastąpił znaczny spadek emisji zanieczyszczeń pyłowych do poziomu ok. 81% z roku 1975, a w latach 1985-1988 kształtuje się ona nie zmienionym poziomie, to w analogicznym okresie rejestruje się bardzo duży wzrost emisji zanieczyszczeń gazowych, tj. do poziomu ok. 177,6% w stosunku do 1975 roku i poziomu ok. 109,4% w stosunku do 1985 roku. Przedstawiony stan strukturalny emisji zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego jest odzwierciedleniem stopnia redukcji wytwarzanych zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego; pyłowych - 94,3% i gazowych - 12,4%, który utrzymuje się na niezmiennym poziomie od 1980 roku. Rozkład przestrzenny emisji pyłowo-gazowych jest bardzo zróżnicowany i ściśle związany z koncentracją ośrodków przemysłowych i energetycznych w różnych regionach kraju.

Zanieczyszczenia pyłowe emitowane były w 1987 roku w największych ilościach przez zakłady przemysłowe następujących województw: katowickiego (ok. 25%), krakowskiego (8,1%), konińskiego (7%), warszawskiego (5,5%), jeleniogórskiego (4,6%) i bielskiego (ok. 4,6% wielkości emisji krajowej).

Zanieczyszczenia gazowe emitowane były głównie przez zakłady przemysłowe woj. katowickiego (31,2%), krakowskiego (11,3%), legnickiego (5,9%), jeleniogórskiego (4,5%), tarnobrzeskiego (4,5%), radomskiego (4,2%) i szczecińskiego (3,8% wielkości emisji krajowej).

W wymienionych województwach łącznie emitowanych jest do atmosfery ok. 54,8% zanieczyszczeń pyłowych i ok. 65% emisji gazowych w skali kraju.

Ze względu na nieuwzględnienie wielu innych źródeł emisji, np. transportu, niewielkich zakładów przemysłowych, lokalnych kotłowni itp., cytowane dane GUS istotnie różnią się od szacunkowych obliczeń wielkości emisji zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego. Np. wg. oceny Min. Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych, opartej na bilansie zawartości siarki w paliwach stałych i płynnych, tylko emisja SO_2 w 1984 roku wynosiła szacunkowo ok. 4,3 mln ton, a GUS podaje - 2,6 mln ton. Z podobnych względów można wnioskować o zaniżeniu danych GUS o innych zanieczyszczeniach powietrza atmosferycznego.

W ocenie zagrożeń obszarów z walorami turystycznymi, najbardziej przydatne byłyby dane o rzeczywistej wielkości i rozkładzie przestrzennym emisji zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego na terenie całego kraju. Jednak brak kompleksowego systemu monitoringu

środowiska, w tym również monitoringu powietrza atmosferycznego powoduje, że wszelkie oceny przestrzennej struktury imisji zanieczyszczeń dokonuje się drogą pośrednią i przy uwzględnieniu teoretycznych założeń.

W niniejszym studium, przestrzenny rozkład zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego w skali kraju i na tej podstawie ocenę zagrożeń obszarów z walorami wypoczynkowymi dokonano na bazie danych Bigleb BK-95. Do oceny przyjęto szereg stężeń SO_2 , będącego powszechnym i najbardziej agresywnym dla środowiska składnikiem zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego, w następujących przedziałach wielkości:

- stężenie bardzo duże (ponad $100 \text{ ug/m}^3 \text{ SO}_2$),
- " duże ($51-100 \text{ ug/m}^3 \text{ SO}_2$)
- " względnie duże ($21-50 \text{ ug/m}^3 \text{ SO}_2$)
- " małe (do $\text{ug/m}^3 \text{ SO}_2$)

Przeprowadzone analizy wykazały, że na ogólną powierzchnię ok. $123,1 \text{ tys. km}^2$ obszarów z walorami wypoczynkowymi, w strefie bardzo dużych stężeń SO_2 znajdowało się ok. 0,7% pow. tych obszarów, w strefie dużych stężeń - ok. 6,1%, w strefie względnie dużych stężeń - ok. 37,9% i w strefie małych stężeń - ok. 55,3%. Wynika z tego, że w strefie o przekroczonych normach zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego przez SO_2 znajduje się łącznie ok. 8.460 km^2 powierzchni obszarów z walorami wypoczynkowymi (tj. ok. 6,8% ich ogólnej powierzchni), w tym 2060 km^2 powierzchni to obszary z walorami I i II kat.

Rozkład przestrzenny obszarów z walorami wypoczynkowymi położonych w zasięgu poszczególnych stężeń SO_2 w rozkładzie województw ilustruje tab. 12. Z analizy tej tabeli wynika, że obszary z walo-

rami wypoczynkowymi, położonymi w zasięgu bardzo dużych stężeń SO_2 występują tylko w woj. katowickim i woj. krakowskim, przy czym największy ich udział (96,7%) znajduje się w woj. katowickim, gdzie również omawianą strefą stężeń SO_2 objętych jest 110 km^2 pow. obszarów z walorami I i II kat. (część Jury Krakowsko-Częstochowskiej).

Obszary z walorami wypoczynkowymi objęte strefą dużych stężeń SO_2 występują w 14 województwach. Znaczące ich powierzchnie występują w 9 województwach, tj. (w kolejności wielkości powierzchni): jeleniogórskim, zielonogórskim, bielskim, katowickim, krakowskim, wałbrzyskim, częstochowskim, legnickim, łódzkim. Obszary z walorami wypoczynkowymi I i II kat. objęte strefą dużych stężeń znajdują się w 8 województwach, w niektórych z nich osiągają znaczne powierzchnie, jak np. w woj. jeleniogórskim, bielskim i wałbrzyskim.

O skali zagrożeń walorów wypoczynkowych spowodowanych zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego dosyć sugestywnie przemawia udział powierzchni zagrożonych obszarów w powierzchni obszarów z walorami poszczególnych województw. Zdecydowanie krytycznie przedstawia się sytuacja w województwie jeleniogórskim i katowickim, gdzie całość powierzchni obszarów z walorami wypoczynkowymi leży w zasięgu przekroczonych norm stężeń SO_2 , a stan środowiska przyrodniczego osiągnął poziom klęski ekologicznej (np. Sudety Zachodnie). Znaczny jest również udział obszarów podlegających degradacji w woj. bielskim i wałbrzyskim (w tym również obszarów I i II kat.) oraz w woj. legnickim.

Z wyjątkiem woj. zielonogórskiego, wszystkie obszary z walorami wypoczynkowymi objęte strefą bardzo dużych i dużych stężeń SO_2 mieszczą się w granicach obszarów ekologicznego zagrożenia.

Tabela 12. Obszary z walorami wypoczynkowymi w strefach zanieczyszczenia atmosfery w km²

Lp.	Województwo	Wielkość powierzchni obszarów wg stref natężenia stężeń SO ₂				wzgl. duże	małe	Razem ^w I, II	
		bardzo duże		duże					
		ogółem	w tym I, II	ogółem	w tym I, II				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	warszawskie					1390	40	1430	
2.	bielskopodlaskie						1450	1450	
3.	białostockie					90	3090	3180	
4.	bielskie			800	540	1430		2230	540
5.	bydgoskie			40	40	1010	3650	4700	40
6.	chełmskie						1160	1160	
7.	ciechanowskie						1100	1100	
8.	częstochowskie			630		2200		2830	
9.	elbląskie						1190	1190	
10.	gdańskie			30	30	30	3770	3830	30
11.	gorzoeskie					1770	3440	5210	
12.	jeleniogórskie			2160	740			2160	740
13.	kaliskie					1960	390	2350	
14.	katowickie	890	110	760	100	30		1680	210
15.	kieleckie					4050	60	4110	
16.	konińskie					510	210	720	
17.	koszalińskie						5420	5420	
18.	krakowskie	30		700	10	410		1140	10
19.	krośnieńskie					1860	2930	4790	
20.	legnickie			510		450		960	

c.d. tabeli 12.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21.	leszczyńskie					830	110	940	
22.	lubelskie					160	1580	1740	
23.	łomżyńskie						1060	1060	
24.	łódzkie			170				170	
25.	nowosądeckie					4310		4310	
26.	olsztyńskie						5380	5380	
27.	opolskie			40		2790		2830	
28.	ostriłęckie					20	2810	2830	
29.	pilskie						4470	4470	
30.	piotrkowskie					2150		2150	
31.	płockie					560	20	580	
32.	poznańskie			10		420	1800	2230	
33.	przemyskie					540	1540	2080	
34.	radomskie					1680	70	1750	
35.	rzeszowskie					1440	400	1840	
36.	siedleckie					320	2010	2330	
37.	sieradzkie					1330		1330	
38.	skierniewickie					570		570	
39.	słupskie						4560	4560	
40.	suwalskie						6140	6140	
41.	szczecińskie					1550	1770	3320	
42.	tarnobrzeskie					1510	1350	2860	

c.d. tabeli 12.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
43.	tarnowskie					1480		1480	
44.	toruńskie					380	1190	1570	
45.	wałbrzyskie			690	500	1080		1770	500
46.	włocławskie					190	640	830	
47.	wrocławskie			80		1360		1440	
48.	zamojskie						2650	2650	
49.	zielonogórskie			920		4850	480	6250	
	Razem	920	110	7540	1960	46710	67930	123100	2070

źródło: obliczenia własne

2.2. Zagrożenia szaty leśnej

Zagrożenia lasów w Polsce nie można rozpatrywać w oderwaniu od sytuacji szczególnie w Europie Środkowej. Zwiększenie się emisji zanieczyszczeń atmosferycznych, budowanie wysokich kominów i kumulowanie się zanieczyszczeń w roślinach dzewiastych spowodowało eksplozywny charakter szkód. W odniesieniu do obszaru Europy, obecnie największe szkody notuje się w lasach RFN, Polski, Czechosłowacji, Austrii i NRD.

Występowanie największych szkód leśnych jest do określonego tylko stopnia skorelowane ze stopniem uprzemysłowienia i gęstością zaludnienia, co wynika z przenoszenia się zanieczyszczeń na duże odległości. Transgraniczne przenoszenie się zanieczyszczeń ma znaczny wpływ na stan lasów w Polsce. Położenie Polski na kierunku panujących wiatrów zachodnich powoduje, że na zagrożenie naszych lasów na niektórych obszarach w znacznym stopniu wpływają emisje z NRD i Czechosłowacji.

Badania wykazują, że nie ma gatunków drzew odpornych na zanieczyszczenia powietrza. Natomiast najbardziej wrażliwe są gatunki iglaste, które stanowią podstawowe składniki lasów Polski. Ponadto stopień odporności drzew na zanieczyszczenie zależy nie tylko od rodzaju drzewa, bowiem istotny wpływ mają również warunki klimatyczne i pogodowe oraz skład zanieczyszczeń i ich synergiczne oddziaływanie.

Efekt oddziaływania zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego jest znacznie groźniejszy przy niekorzystnych warunkach siedliskowych. Na przykład w strefie borealnej i górnej granicy lasu, czyli w warunkach ekstremalnych uszkodzenia drzewostanów iglastych mogą wystę-

pować przy średniej rocznej koncentracji wynoszącej 15 - 20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$, gdy tymczasem w korzystnych warunkach siedliska granica ta wynosi 30 - 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Między innymi temu należy przypisać znaczne uszkodzenie lasów w partiach wierzchołkowych Sudetów Zachodnich i innych masywów Sudetów oraz Beskidu Śląskiego i Żywieckiego. Natomiast na Górnym Śląsku przy dużej emisji metali ciężkich, pustynia przemysłowa powstaje już przy koncentracji SO_2 wynoszącej ok. 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Podobnie siedliska suche i ubogie - a takie przeważają w gospodarce leśnej - zwiększają wrażliwość drzew, a uszkodzenia drzewostanów występują tam wyraźnie przy koncentracji SO_2 wynoszącej ok. 20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

Oprócz zanieczyszczenia powietrza na lasy oddziałują negatywnie w coraz większym stopniu inne czynniki związane z rozwojem społeczno-gospodarczym, takie jak działalność górnictwa, gospodarka komunalna, nadmierny lub niekontrolowany ruch turystyczny, pożary leśne, motoryzacja, inwestycje przemysłowe i infrastrukturalne oraz działalność wojskowa, która negatywnie oddziałuje szczególnie na lasy zachodniej i północno-zachodniej części kraju.

Powierzchnia drzewostanów uszkodzonych w 1987 roku wynosiła ok. 799 tys. ha, tj. ok. 9,2% ogólnej powierzchni zalesionej we wszystkich kategoriach własności, w tym ok. 551,7 tys. ha w I strefie (tj. uszkodzeń słabych), 209 tys. ha w II strefie (tj. uszkodzeń średnich) i 38,6 tys. ha w III strefie (tj. uszkodzeń silnych). W stosunku do lat poprzednich jest to znaczny przyrost powierzchni drzewostanów uszkodzonych. Można to zaobserwować na podstawie danych porównywalnych drzewostanów przedsiębiorstw lasów państwowych, co ilustruje tab. 13. W stosunku do roku 1971 jest to przyrost w ogólnej powierzchni drzewostanów uszkodzonych o 294%, a do 1980 roku o

184% przy czym przyrost ten obserwuje się w strefach uszkodzeń słabych i średnich.

Tabela 13. Powierzchnia drzewostanów uszkodzonych szkodliwym oddziaływaniem gazów i pyłów

Wyszczególnienie	Ogółem	Strefa zagrożenia		
		I (uszkodzenia słabe)	II (uszkodze- nia średnie)	III (uszkod- zenia silne)
Powierzchnia leśna w tys. ha1971	239	114	79	46
1980	382	247	109	26
1985	588	389	166	33
1986	641	441	167	33
1987	702	492	176	34

x w lasach przedsiębiorstw lasów państwowych

źródło: Ochrona Środowiska i Gospodarka Wodna GUS Warszawa 1988.

Zjawisko uszkodzeń lasów w wyniku oddziaływania zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego jest zróżnicowane regionalnie, co w układzie poszczególnych województw ilustruje tab. 14. Największe powierzchnie uszkodzonych drzewostanów rejestruje się w woj. bielskim, bydgoskim, częstochowskim, jeleniogórskim, katowickim, kieleckim, krakowskim, legnickim, lubelskim, opolskim, piotrkowskim, tarnobrzskim, tarnowskim, toruńskim, włocławskim i zielonogórskim. Uszkodzenia silne (III strefa) występują w 13 województwach, a znaczące powierzchnie takich uszkodzeń drzewostanów rejestruje się w woj. jeleniogórskim, katowickim, legnickim, lubelskim, opolskim, poznańskim, szczecińskim i wałbrzyskim. Znamienny jest fakt, że uszko-

Tabela 14. Powierzchnia lasów uszkodzonych szkodliwym oddziaływaniem gazów i pyłów według stref zagrożenia i województw w 1987 r.

Województwa	Ogółem		Według stref zagrożenia		
	w hekta- rach	w % ogólnej powierzch- ni leśnej	I (uszkodze- nia słabe)	II (uszkodze- nia śred- nie)	III (uszkodze- nia silne)
			w hektarach		
1	2	3	4	5	6
POLSKA	799402	9,2	551770	209031	38601
bialskopodlaskie	1773	1,5	1773	-	-
bielskie	34929	25,6	22337	12592	-
bydgoskie	46741	15,1	45677	1064	-
chełmskie	4403	4,7	4403	-	-
częstochowskie	50779	26,3	28585	22194	-
elbląskie	4884	4,7	4884	-	-
gdańskie	893	0,4	893	-	-
gorzoeskie	311	0,1	311	-	-
jeleniogórskie	68242	40,0	12314	37671	18257
kaliskie	244	0,2	244	-	-
katowickie	182947	99,5	72814	94252	15881
kieleckie	60065	24,2	56123	3942	-
konińskie	4709	6,1	4324	364	21
krakowskie	22018	40,6	21400	601	17
legnickie	27081	28,0	17824	9124	133
leszczyńskie	4571	5,7	4571	-	-
lubelskie	23973	22,2	16098	7279	596
łódzkie	9349	42,1	9349	-	-
nowosądeckie	391	0,2	391	-	-
olsztyńskie	1171	0,3	1151	20	-
opolskie	21526	10,0	13396	6242	1888
ostrołęckie	4601	2,3	4601	-	-
pilskie	540	0,2	397	143	-
piotrkowskie	23494	14,1	22045	1400	49

c.d. tabeli 14.

1	2	3	4	5	6
płockie	6599	10,8	6599	-	-
poznańskie	2064	1,2	1620	264	180
radomskie	982	0,6	982	-	-
rzeszowskie	6037	5,8	6037	-	-
siedleckie	-	-	-	-	-
sieradzkie	11473	12,1	10170	1303	-
słupskie	100	0,0	23	77	-
szczecińskie	10104	3,8	7121	1962	1021
arnobrzeskie	50093	27,6	49724	369	-
tarnowskie	20694	25,6	20694	-	-
toruńskie	19753	21,0	19577	141	35
wałbrzyskie	5562	4,5	3583	1670	309
włocławskie	15971	22,7	15730	241	-
wrocławskie	3932	2,9	3932	-	-
zamojskie	509	0,3	262	247	-
zielonogórskie	45894	10,7	39811	5869	214

a) Łącznie z parkami narodowymi, w których w strefach zagrożenia szkodliwym oddziaływaniem gazów i pyłów znajdowało się w : Wielkopolskim - 254 ha, Babiogórskim - 958 ha i Karkonoskim - 3770 ha.

źródło: GUS. Ochrona środowiska i gospodarka wodna. 1988.

dzenia drzewostanów poza woj. siedleckim stwierdzono we wszystkich pozostałych województwach. Największy udział lasów uszkodzonych występuje w województwach: katowickim - ok. 80% powierzchni zalesionej, miejskim krakowskim - ok. 55% i jeleniogórskim - ok. 30%.

Zjawisko uszkodzeń lasów jest zróżnicowane regionalnie. Największe uszkodzenia występują w południowej i zachodniej części kraju, na terenach o silnie rozwiniętym przemyśle, a szczególnie niepokojący jest stan lasów OZLP Katowice, w których uszkodzenia drzewostanów stwierdzono na 34,2% ich powierzchni.

Wyjątkowa sytuacja ma miejsce w lasach Sudetów Zachodnich, w których nastąpiło zwiększenie zagrożenia i uszkodzeń drzewostanów w sposób gwałtowny. Napływ zanieczyszczeń z NRD i Czechosłowacji oraz ze źródeł krajowych przy występujących tu przeważnie ubogich siedliskach, powoduje obumieranie drzewostanów świerkowych i postępujące wylesienie.

Duże uszkodzenia występują na obszarze Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego i wokół Kombinatu Azotowego w Puławach, Tarnobrzskiego Zagłębia Siarkowego, Krakowskiego Okręgu Przemysłowego oraz wokół zakładów przemysłowych w rejonie Włocławka, Torunia, Bydgoszczy i Częstochowy. Zaczynają się pojawiać zagrożenia i uszkodzenia na nowych obszarach - w woj. konińskim, w woj. plockim, wokół Kombinatu Paliwowo-Energetycznego Bełchatów oraz w pobliżu dużych aglomeracji miejsko-przemysłowych. Rejestruje się również uszkodzenia drzewostanów w parkach narodowych: Babiogórskim, Karkonoskim i Wielkopolskim.

Poza negatywnym oddziaływaniem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego, w drzewostanach ujawniają się również uszkodzenia powstałe w wyniku oddziaływania czynników innych. I tak szkody górni-

cze (zapadliska, usuwiska, zawodnienia, przesuszania, nielegalne zużycie pod kopaliny) obejmują ok. 33 tys. ha (w tym ok. 23,2 tys. ha w wyniku osuszania) powierzchni leśnej, a szkody komunalne (ujęcia wody, zrzuty ścieków, wysypiska śmieci, szkody turystyczne itp.) - ok. 7,3 tys. km², w tym ok. 3,8 tys. ha, to drzewostany uszkodzone przez gospodarkę turystyczną,

Z ogólnej powierzchni ok. 829,9 tys. ha uszkodzonych drzewostanów, ok. 614 tys. ha, tj. ok. 74% znajduje się w granicach obszarów z walorami wypoczynkowymi. Oznacza to, że ok. 5% powierzchni obszarów z walorami wypoczynkowymi w Polsce podlega intensywnym procesom degradacji środowiska przyrodniczego.

Udział wielkości powierzchni tych terenów w poszczególnych województwach ilustruje tab. 15. Wynika z niej, że tereny takie występują w obrębie 28 województw, a pod względem wielkości ich powierzchni zdecydowanie wyróżniają się województwa: katowickie, jeleniogórskie, bydgoskie, częstochowskie, stołeczne warszawskie, bielskie, opolskie, lubelskie, krakowskie, toruńskie, zielonogórskie, tarnobrzeskie i wałbrzyskie.

Występowanie uszkodzeń drzewostanów jest nośnikiem wielu bardzo istotnych informacji. Poza informacją zasadniczą, tj. o stanie zdrowotności drzew, zawiera w sobie dane o stanie zdrowotności całego ekosystemu środowiska leśnego oraz o stanie innych składowych elementów środowiska przyrodniczego kształtujących walory turystyczne. Występowanie uszkodzeń lasów już I stopnia powinno być sygnałem o ewntualnym lub wręcz nieuchronnym eliminowaniu z takich terenów funkcji pobytowej turystyki wypoczynkowej. Warto w tym miejscu podkreślić, że nawet w przypadku eliminacji zanieczyszczeń powietrza

Tabela 15. Uszkodzone tereny leśne w obrębie obszarów z walorami turystycznymi

Lp.	Województwo	Powierzchnia uszkodzonych terenów leśnych w tys. ha	Udział % powierzchni obszarów z walorami turystycznymi
1	2	3	4
1.	warszawskie-stoł.	35,0	24,5
2.	bialskopodlaskie	-	-
3.	białostockie	-	-
4.	bielskie	31,0	13,9
5.	bydgoskie	41,0	18,7
6.	chełmskie	-	-
7.	ciechanowskie	-	-
8.	częstochowskie	39,0	13,8
9.	elbląskie	-	-
10.	gdańskie	-	-
11.	gorzowskie	-	-
12.	jeleniogórskie	47,0	21,7
13.	kaliskie	1,0	0,4
14.	katowickie	116,0	69,0
15.	kieleckie	1,0	0,2
16.	konińskie	3,0	4,2
17.	koszalińskie	-	-
18.	krakowskie	21,0	18,4
19.	krośnieńskie	-	-
20.	legnickie	7,0	7,3
21.	leszczyńskie	-	-
22.	lubelskie	33,0	19,0
23.	łomżyńskie	-	-
24.	łódzkie	4,0	23,5
25.	nowosądeckie	-	-
27.	olsztyńskie	-	-
28.	opolskie	30,0	10,6
29.	ostrołęckie	4,0	1,4
30.	pilskie	-	-

c.d. tabeli 15.

1	2	3	4
30.	piotrkowskie	16,0	7,4
31.	płockie	-	-
32.	poznańskie	4,0	1,8
33.	przemyskie	1,0	0,5
34.	radomskie	-	-
35.	rzeszowskie	8,0	4,3
36.	siedleckie	-	-
37.	sieradzkie	10,0	7,5
38.	skierniewickie	-	-
39.	słupskie	-	-
40.	suwalskie	-	-
41.	szczecińskie	6,0	1,8
42.	tarnobrzeskie	55,0	18,6
43.	tarnowskie	31,0	20,9
44.	toruńskie		
45.	wałbrzyskie	17,0	9,6
46.	włocławskie	9,0	10,8
47.	wrocławskie	12,0	8,3
48.	zamojskie	1,0	0,3
49.	zielonogórskie	31,0	5,0
	o g ó ł e m	614,0	5,0

źródło: obliczenia własne

atmosferycznego, będących głównym czynnikiem sprawczym uszkodzeń lasów, skażenie całego ekosystemu jeszcze długo oddziaływać będzie na postępujący proces degradacji lasów, stanowiących jeśli nie jedynie, to przynajmniej główny walor turystyczny wielu obszarów z walorami wypoczynkowymi.

2.3. Zanieczyszczenie wód powierzchniowych

Podstawowym ograniczeniem przydatności i użytkowania turystycznego wód śródlądowych jest ich zanieczyszczenie. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, jako przydatne dla turystyki (niezależnie od rodzaju, formy i czasookresu uczestnictwa) uznaje się wyłącznie wody conajmniej II klasy czystości. Wynika z tego, że wody III klasy czystości oraz o przekroczonych normach zanieczyszczenia uznaje się jako zupełnie nieprzydatne dla jakichkolwiek form użytkowania turystycznego.

Aktualny stan wiedzy o czystości wód powierzchniowych jest bardzo zróżnicowany. W odróżnieniu od wód stojących, stosunkowo dobrze rozeznany jest stan czystości wód bieżących.

W planach perspektywicznych docelowe klasy czystości określono dla ok. 40 tys. km cieków mających znaczenie społeczno-gospodarcze w następujących proporcjach: I klasa - ok. 53%, II klasa - ok. 40% i III klasa - ok. 7% łącznej długości rzek.

Obecny stan czystości wód płynących w Polsce daleko różni się od stanu określonego w planach perspektywicznych. Podstawą takiego wnioskowania jest analiza stanu czystości kontrolowanych w cyklu wieloletnim ok. 120 odcinków rzek o łącznej długości ok. 13,6 tys. km. W 1986 roku stan czystości tych rzek przedstawiał się następująco(w okresie pozakampanijnym): w I klasie - 4,2%, w II klasie

- 27,6%, w III klasie - 28,8% i o wodach n.o.n. - 39,4% długości kontrolowanych odcinków rzek. Proporcje te odzwierciedlają stan określony wg. kryteriów fizykochemicznych. Pod względem kryteriów biologicznych oceny, proporcje te przedstawiają się jeszcze gorzej, bo wód I klasy czystości stwierdzono jedynie 0,9% długości kontrolowanych odcinków rzek, 1,9% - II klasy, 18,4% - III klasy, a wód n.o.n. - aż 78,8% (tab. 16).

Jest to stan katastrofalny. Największą grozę sytuacji podkreśla fakt postępującego procesu pogarszania się jakości wód rzecznych. W stosunku do kontrolnego okresu poprzedniego, tj. do lat 1978-1983, w 1986 roku stwierdza się dalsze zmniejszenie udziału wód I klasy czystości z 6,1% do 4,2%, w II klasie czystości wzrost z 25,2% do 27,6%, zmniejszenie udziału wód III kl. z 30,8% do 28,8% na rzecz wzrostu udziału wód n.o.n. z 37,9% do 39,4% długości odcinków kontrolowanych.

Aktualny stan czystości rzek jest zróżnicowany regionalnie, co można prześledzić oceniając rzeki poszczególnych dorzeczy. Pod względem kryteriów fizykochemicznych korzystniej kształtuje się sytuacja w rzekach Przymorza, gdzie ok. 50% długości kontrolowanych rzek prowadzi wody I i II klasy czystości, a klasy n.o.n. tylko 5,5%. Kontrolowane rzeki Przymorza stanowią jednak tylko 5,5% ogólnej długości rzek kontrolowanych w Polsce i dlatego ich stan nie rzutuje znacząco na obraz czystości rzek w skali całego kraju.

Porównanie rzek dorzecza Wisły i Odry wypada na niekorzyść tych drugich, które łącznie prowadzą tylko ok. 27% wód I i II klasy czystości w porównaniu z 32,5% w dorzeczu Wisły. Rzeki dorzecza Odry prowadzą również w większym stopniu wody klasy n.on.

Tabela 16. Stan czystości rzek kontrolowanych w 1986 roku

Dorzecze	Jednostka miary	Długość odcinków kontrolowanych	Okres kampanijny			wody n.o.n.	Okres pozakampanijny			wody n.o.n.
			wody o klasie czystości				wody o klasie czystości	wody o klasie czystości		
			I	II	III			I	II	
Wisły:	km	7793	388	2106	2055	3244	389	2145	2171	3088
kryterium f.ch.	%	100,0	5,0	27,0	26,4	41,6	5,0	27,5	27,9	39,6
biologiczne	km	7219	103	71	1342	5703	103	71	1342	5703
	%	100,0	1,4	1,0	18,6	79,0	1,4	1,0	18,6	79,0
Odry:	km	5133	154	1146	1492	2341	154	1231	1507	2241
kryterium f.ch.	%	100,0	3,0	22,3	29,1	45,6	3,0	24,0	29,3	43,7
biologiczne	km	5388	-	39	484	3065	-	39	484	3065
	%	100,0	-	1,1	13,5	85,4	-	1,1	13,5	85,4
Przymorze	km	699	37	383	241	38	37	382	241	39
kryterium f.ch.	%	100,0	5,3	54,7	34,5	5,5	5,3	54,7	34,5	5,5
biologiczne	km	630	-	111	274	245	-	111	274	245
	%	100,0	-	17,6	43,5	38,9	-	17,6	43,5	38,9
Ogółem	km	13625	579	3635	3788	5623	580	3758	3919	5368
kryterium f.ch.	%	100,0	4,2	26,7	27,8	41,3	4,2	27,6	28,8	39,4
biologiczne	km	11437	103	221	2100	9013	103	221	2100	9013
	%	100,0	0,9	1,9	18,4	78,8	0,9	1,9	18,4	78,8

źródło: Ochrona Środowiska i Gospodarka Wodna. GUS. Warszawa 1988

Porównanie stanu czystości rzek pod względem kryteriów biologicznych wypada również korzystniej dla rzek Przymorza, gdzie ok. 17,6% długości kontrolowanych rzek prowadzi wody II klasy (brak wód I klasy), a w dorzeczu Wisły i Odry wody I i II klasy nie przekraczają 1-2% długości kontrolowanych odcinków.

Nie wszystkie jednak interesujące z punktu widzenia interesów turystyki cieki wodne objęte są kontrolą stanu czystości wody. Niemniej jednak przedstawione dane w sposób wystarczający informują o skali problemu.

Konsekwencje wynikające z aktualnego stanu zanieczyszczenia rzek dla zasobów turystycznych są bardzo poważne.

Z ogólnej długości ok. 7800 km rzek uznanych jako "potencjalnie przydatne dla celów kąpieliskowych" ze względu na wielkość przepływu oraz parametry motometryczne, ok. 88% z nich objętych jest systematyczną kontrolą czystości wód, co pozwala na wnioskowanie o ich rzeczywistej przydatności dla tej formy wypoczynku. Z tej ilości ok. 5390 km, tj. 78,5% długości rzek kontrolowanych prowadzi wody III klasy czystości i pozaklasowe (n.o.n.), co czyni je nieprzydatnymi dla celów kąpieliskowych i uznać je można jedynie jako walory krajobrazowe.

Zanieczyszczenie tych rzek powoduje ograniczenie przydatności i użytkowania turystycznego obszarów z walorami wypoczynkowymi (tj. wypoczynku nadrzecznego) na powierzchni ok. 10.250 km², przy czym przyjmuje się tu obszar przylegający do rzeki zanieczyszczonej w pasie o szerokości 1 km. Obszary takie występują prawie we wszystkich województwach, co ilustruje tab. 17. Poza województwami, w których istnieją również obszary z innego rodzaju walorami wypoczynkowymi, jak np. nowosądeckie, bydgoskie, pilskie, gorzowskie i gdań-

Tabela 17. Powierzchnie obszarów z walorami wypoczynkowymi o ograniczonej przydatności ze względu na zanieczyszczenie wód powierzchniowych w km²

Lp.	Województwo	Powierzchnie obszarów o ograniczonej przydatności ze względu na zanieczyszczenie jezior	Powierzchnie obszarów o ograniczonej przydatności ze względu na zanieczyszczenie rzek	Razem
1	2	3	4	5
1.	warszawskie	35	185	220
2.	bialskopodlaskie	-	290	290
3.	białostockie	-	175	175
4.	bielskie	-	20	20
5.	bydgoskie	325	485	810
6.	chełmskie	-	75	75
7.	ciechanowskie	30	290	320
8.	częstochowskie	10	130	140
9.	elbląskie	5	175	180
10.	gdańskie	5	355	360
11.	gorzowskie	75	500	575
12.	jeleniogórskie	15	70	85
13.	kaliskie	5	415	420
14.	katowickie	-	230	230
15.	kieleckie	-	140	140
16.	konińskie	50	50	100
17.	koszalińskie	65	480	545
18.	krakowskie	-	45	45
19.	krośnieńskie	10	190	200
20.	legnickie	-	95	95
21.	leszczyńskie	15	95	110
22.	lubelskie	15	325	340
23.	łomżyńskie	-	95	95
24.	łódzkie	-	10	10
25.	nowosądeckie	-	605	605
26.	olsztyńskie	255	260	515

c.d. tabeli 17.

1	2	3	4	5
27.	opolskie	30	185	215
28.	ostrołęckie	30	275	305
29.	pilskie	120	430	550
30.	piotrkowskie	-	115	115
31.	płockie	115	80	195
32.	poznańskie	95	255	350
33.	przemyskie	-	45	45
34.	radomskie	-	175	175
35.	rzeszowskie	-	40	40
36.	siedleckie	-	305	305
37.	sieradzkie	-	265	265
38.	skierniewickie	-	165	165
39.	słupskie	95	500	595
40.	suwalskie	180	75	255
41.	szczecińskie	35	130	165
42.	tarnobrzeskie	-	265	265
43.	tarnowskie	-	60	60
44.	toruńskie	70	200	270
45.	wałbrzyskie	-	70	70
46.	włocławskie	115	95	210
47.	wrocławskie	20	140	160
48.	zamojskie	-	245	245
49.	zielonogórskie	25	350	375
		1845	10250	12095

źródło: obliczenia własne

skie, omawiane obszary występują w województwach o wogóle niewielkich zasobach walorów wypoczynkowych, wśród których podstawowe znaczenie mają walory turystyczne rzek i przylegających do nich kompleksów leśnych. Zanieczyszczenie rzek w tych województwach nie tylko wyklucza przydatność takich obszarów do długookresowej pobytowej turystyki wypoczynkowej, lecz również dla wypoczynku cotygodniowego i codziennego, co w znacznym stopniu komplikuje organizację wypoczynku świątecznego i codziennego dla mieszkańców danego województwa. Do takich województw można zaliczyć woj. białkopodlaskie, chełmskie, ciechanowskie, kaliskie, katowickie, lubelskie, łomżyńskie, ostrołęckie, radomskie, siedleckie, sieradzkie, skierniewickie, tarnobrzeskie, wrocławskie i zamojskie.

Dotychczasowy stan czystości wód bieżących jest również poważnym ograniczeniem użytkowania "potencjalnych szlaków wędrówkowej turystyki kajakowej i żeglarskiej". Z ogólnej ilości 179 "potencjalnych szlaków wędrówkowej turystyki kajakowej" (z wyłączeniem tzw. "pozostałych szlaków o mniejszym znaczeniu") o łącznej długości ok. 14,2 tys. km, 96 z nich o łącznej długości ok. 10,0 tys. km jest objętych systemem kontroli czystości wód. Z analizy wyników pomiarów kontrolnych wynika, że na 81 szlakach w całości lub na odcinkach występują wody aktualnie nieodpowiadające normom przydatności dla turystyki i wypoczynku (tj. wody III kl. i n.o.n.).

Ich łączna długość wynosi ok. 7,3 tys. km, tj. ok. 73% długości kontrolowanych pod względem czystości wód "potencjalnych szlaków kajakowych". Zagadnienie to w układzie bilansowym przy uwzględnieniu rangi atrakcyjności szlaków ilustruje tab. 18. Jednym z najbardziej drastycznych przykładów degradacji wód jest zanieczyszczenie szlaku

Tabela 18. Zbiorcze zestawienie ilości i długości zanieczyszczenia "potencjalnych szlaków wędrówkowej turystyki kajakowej."

Grupa weryfikacyjna szlaków	Ogółem		Szlaki objęte kontrolą stanu czystości wód			
			Razem		W tym z wodami nieodpowiadającymi normom przydatności turystycznej tj. III klasy i n.o.n.	
	ilość	km	ilość	km	ilość	km
szlaki o znaczeniu międzynarodowym	14	1443	9	942	5	263
szlaki o znaczeniu ogólnokrajowym	74	7030	44	5279	37	4003
szlaki o znaczeniu regionalnym	91	5782	43	3784	39	3073

źródło: obliczenia własne

rzeki Brdy oraz szlaku Dunajca, które to powszechnie uznawane są jako szlaki o randze międzynarodowej.

Zanieczyszczenie śródlądowych wód powierzchniowych decyduje również o ograniczeniu użytkowania "potencjalnych szlaków wędrówkowej turystyki żeglarskiej". Na ogólną długość ok. 2,5 tys. km takich szlaków, ok. 2170 km z nich prowadzi wody III klasy czystości i n.o.n., co czyni je nieprzydatnymi dla turystyki, w tym 2080 km to szlaki największych rzek, jak np. cały szlak Wisły, Warty, Bugu oraz Odry (z wyłączeniem 80-kilometrowego odcinka dolnej Odry).

Poza stale pogarszającą się jakością wód w rzekach, obserwuje się również poważne zagrożenie naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych. Szacuje się, że spośród 500 największych jezior w Polsce, 300 z nich o łącznej powierzchni ok. 93 tys. ha, stanowiących ok. 40% objętości wszystkich jezior w Polsce są odbiornikami punktowych zrzutów ścieków. W wyniku tych procesów jeziora te uległy wyraźnej degradacji. Na stan czystości wód jeziorowych oddziałują również niekorzystnie gospodarka rolna w obszarze zlewni bezpośredniej. Stosowane w rolnictwie środki ochrony roślin i sztuczne nawozy, poprzez spływ powierzchniowy dostają się do wód jeziorowych, powodując użyźnienie i w efekcie postępującą ich eutrofizację. Na zanieczyszczenie jezior mają również wpływ opady atmosferyczne i zawarte w nich zanieczyszczenia, stanowiące w niektórych częściach kraju podstawowy czynnik degradacji jezior.

Tragicznym przykładem dewastacji naszych zasobów wodnych jest zanieczyszczenie jezior mazurskich, położonych z dala od dużych ośrodków miejsko-przemysłowych, a więc położonych poza zasięgiem potencjalnych znacznych źródeł zagrożenia. Szczególnie zanieczyszczonymi jeziorami w tym rejonie są: J. Mikołajskie, J. Ryńskie,

J. Niegocin oraz częściowo J. Nidzkie i J. Kisajno. Truizmem byłoby twierdzenie, że są to przykłady obecnie najcenniejszych walorów turystycznych wód śródlądowych. Mimo utworzenia Mazurskiego Parku Krajobrazowego (w najbliższej przyszłości należy liczyć się z utworzeniem na tym obszarze parku narodowego) postępuje degradacja najcenniejszych walorów przyrodniczych tego rejonu turystycznego, mającego niewątpliwie znaczenie ogólnokrajowe.

Poza gospodarką komunalną, przemysłem, górnictwem, transportem i rolnictwem, negatywnie na zbiorniki wodne oddziałuje również gospodarka turystyczna, w której przecież interesie jest zachowanie naturalnych ekosystemów jezior.

Szacuje się, że ok. 300 obiektów turystycznych odprowadza ścieki bytowe bezpośrednio do wód powierzchniowych, z czego ok. 250 obiektów do naturalnych zbiorników wodnych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na inne nieprawidłowości gospodarki ściekami i odpadami bytowymi w nadjeziornych obiektach turystycznych. Otóż część obiektów nadwodnych zlokalizowana jest w formie rozproszonej poza zabudową miejscowości. Głównie z tego powodu, jedynymi urządzeniami odprowadzania ścieków bytowych są różnego rodzaju szamba, z których część "nadwyżek" ścieków jest odprowadzana nielegalnie wprost do jeziora lub zgodnie z prawem wywożona wozami asenizacyjnymi do najbliższego lasu, stwarzając zagrożenie sanitarne dla lasu i zbiornika wodnego.

Przeprowadzone przez dawny Instytut Kształtowania Środowiska badania wykazały, że poprawnie funkcjonująca gospodarka turystyczna nie powinna stanowić zagrożenia dla wód jeziorowych. Nie stwierdzono bowiem, aby użytkowanie zbiorników wodnych w celach kąpieliskowych

i nawodnych form wypoczynku, wpływało negatywnie na jakość wód. Głównym czynnikiem destrukcyjnym w środowisku wodnym są: niewłaściwa gospodarka ściekami w obiektach turystycznych oraz niewłaściwe zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych, umożliwiające spływ powierzchniowy zanieczyszczeń do zbiornika wodnego.

Dotychczas nie prowadzono w Polsce systematycznych badań jakości wód stojących. Do końca 1986 roku wogóle brakowało prawnie obowiązującej metody oceny jakości wód stojących. Stąd też stosowano niejako w zastępstwie wskaźniki klasyfikacyjne przyjmowane w ocenie wód płynących, co zapewniało względną porównywalność danych ale nie uwzględniało specyfiki wód jeziorowych.

Wobec braku systematycznych badań stanu czystości jezior w kraju, ich charakterystyka może być oparta o fragmentaryczne dane pochodzące z trzech kolejnych "Atlasów czystości jezior polskich" (1982, 1984, 1987) opracowanych przez Instytut Kształtowania Środowiska oraz o dane pomiarowe Ośrodków Badania i Kontroli Środowiska. W tym przypadku mamy ^{tu} też materiał trudno porównywalny, gdyż ocena jakości wód jeziorowych pochodzące z tych źródeł informacyjnych jest niejednorodna czasowo i metodycznie.

Mając świadomość niedoskonałości dotychczasowych danych, dokonano próby zestawienia ilości jezior sklasyfikowanych w III klasie czystości i o wodach n.o.n., tj. o wodach nieodpowiednich wg obowiązujących przepisów prawnych do użytkowania turystycznego (tab. 19). Zestawienie to ma w założeniu cel poglądowy i ukazuje rangę problemu, jakim jest aktualny stan zanieczyszczenia jezior.

W sumie zestawienie to obejmuje 368 jezior, z których 189, tj. ok. 51,4% posiada wody nieodpowiednie do użytkowania turystycznego.

Tabela 19. Zbiorcze zestawienie ilości kontrolowanych jezior o wodach nieodpowiednich do użytkowania turystycznego w województwach

Lp.	Województwo	Ilość kontrolowanych jezior	Jeziora z wodami III kl. i n.o.n.
1.	bydgoskie	39	27
2.	chełmskie	1	-
3.	gdańskie	33	2
4.	gorzowskie	34	16
5.	konińskie	12	7
6.	koszalińskie	35	6
7.	legnickie	1	-
8.	leszczyńskie	1	-
9.	lubelskie	8	7
10.	olsztyńskie	58	41
11.	pilskie	15	9
12.	płockie	9	6
13.	poznańskie	15	14
14.	słupskie	17	9
15.	suwalskie	35	12
16.	szczecińskie	29	20
17.	toruńskie	29	20
18.	włocławskie	8	5
19.	zielonogórskie	9	2
	Ogółem	368	189

źródło: obliczenia własne

Proporcje te w poszczególnych województwach kształtują się różnie, od prawie 70% ilości kontrolowanych jezior w woj. bydgoskim, olsztyńskim, szczecińskim i toruńskim do ok. 6% w woj. gdańskim.

Gdyby zestawione w tab. 19 jeziora traktować jako próbę losową, można byłoby wnioskować na ich podstawie - z pełną świadomością przyjętych uogólnień - o stanie czystości wszystkich jezior w kraju. Tak jednak nie jest i dlatego wnioskowanie takie byłoby oparte na fałszywych przesłankach. Można postawić tezę, że pozostałe - przynajmniej o powierzchni ponad 50 ha - jeziora nie są objęte kontrolą ponieważ zakłada się, że posiadają one wody czyste. Nic nie wskazuje jednak na to, aby ta teza była prawdopodobna.

Zanieczyszczone są również sztuczne zbiorniki wodne. Stopień ich zagrożenia jest odbiciem zanieczyszczenia spiętrzonych wód rzecznych. Ocenia się, że ok. 70% powierzchni sztucznych zbiorników wodnych, mogących mieć duże znaczenie dla turystyki posiada wody nieodpowiednie do użytkowania turystycznego. Do takich zbiorników należą między innymi zbiorniki: Włocławek, Dębe i Mietków.

Zanieczyszczenie naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych powoduje w konsekwencji ograniczenie przydatności i użytkowania turystycznego ^{alnie}funkcjonowania z nimi związanych obszarów z walorami wypoczynkowymi. Obszary takie, wyznaczone w pasie o szerokości 1 km od linii brzegowej zanieczyszczonego zbiornika wodnego, obejmują łącznie w kraju powierzchnię 1845 km². Wartość ta informuje o niewątpliwych ograniczeniach przydatności turystycznej tych walorów i jest ona pochodną identyfikacji jezior zanieczyszczonych. Obszary takie stwierdzono w 27 województwach, przy czym znaczące ich powierzchnie stwierdzono w woj. bydgoskim, olsztyńskim, pilskim, plockim, suwalskim i włocławskim.

Zagadnienie to ilustruje tab. 17.

Odrębnym zagadnieniem jest zanieczyszczenie wód Bałtyku oraz wód Zalewu Szczecińskiego. Z 88 aktualnie istniejących nad Bałtykiem i Zalewem Szczecińskim kąpielisk, w 1987 roku 23 z nich zostało zakwestionowane przez SANEPID do użytkowania turystycznego w celach kąpieliskowych. Są to:

w woj. gdańskim - Władysławowo, Swarzewo, Puck, Rucewo, Rynia, Micheliniki, Świbno, Sobieszewo-Orle, Sobieszewo, Brzeźno, Jelitkowo, Gdynia-Orłowo, Gdynia-Oksywie. Ponadto warunkowo dopuszczono do użytkowania - Hel, Jurata, Jastarnia, Kuźnica, Chałupy, Gnieździwo, Osłonin, tereny plażowe na zachód od Cypla Rewskiego, Sopot i Gdańsk-Stegny,

w woj. elbląskim - Mikoszewo, Jantar, Stegny oraz nad Zalewem Wiślanym: Tolkmicko, Suchacz, Frombork. Do użytkowania warunkowego zostało dopuszczone Kąpielisko Morskie w Sztutowie. Wynika z tego, że w woj. elbląskim dopuszczone do użytkowania turystycznego były tylko kąpieliska w Kątach Rybackich, Krynicy Morskiej i w Piaskach.

w woj. koszalińskim - Dźwirzyno i Kołobrzeg (na wschód od falochronu). Natomiast warunkowo dopuszczono do użytkowania turystycznego Kąpieliska w Grzybowie, Sianorzętach i w Kołobrzegu (na zachód od falochronu).

w woj. szczecińskim - Rewal, a warunkowo - Świnoujście i Mrzeżyno.

Wyjaśnienia wymaga określenie tzw. "dopuszczenia warunkowego użytkowania kąpieliska". Oznacza to, że ze względu na osiągnięcie w tych kąpieliskach bliskiej do krytycznej granicy dopuszczalnych norm zanieczyszczeń oraz zmieniające się wskaźniki bakteriologiczne, fizykochemiczne i hydrobiologiczne, kąpieliska te mogły być

w każdej chwili wykluczone z użytkowania turystycznego. W takiej niepewnej sytuacji formalnej w sezonie turystycznym 1987 roku było 16 kąpielisk morskich.

Operowanie pojęciem "kąpielisko morskie" (w odniesieniu do miejscowości nadmorskich o funkcjach wypoczynkowych) ma swoje głębokie uzasadnienie. Mówiąc o walorach turystycznych nadmorskiej strefy krajobrazowej i o możliwych tu do realizacji formach wypoczynku, to trzeba stwierdzić, że podstawowym jej walorem jest strefa lądowo-morska dająca możliwości kąpieli i plażowania. Wszystkie inne formy wypoczynku mają tutaj drugorzędne znaczenie, tym bardziej, że często zaplecze lądowe nie posiada innych walorów turystycznych. W związku z tym utrata możliwości korzystania z kąpielisk morskich, jak również przebywanie na zanieczyszczonych plażach w bardzo dużym stopniu eliminuje walory turystyczne takich odcinków wybrzeża morskiego. Z tego względu wątpliwym się staje celowość dalszego funkcjonowania gospodarki turystycznej na terenach o zdegradowanych podstawowych ich walorach turystycznych. Niewątpliwie najbardziej drastyczna sytuacja występuje w rejonie Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego, gdzie stan zagrożenia środowiska osiągnął poziom klęski ekologicznej.

2.4. Zagrożenia walorów leczniczych

W niniejszej części pracy przedstawiono podstawowe zjawiska i procesy zagrożeń zasobów leczniczych oraz miejscowości z walorami uzdrowiskowymi.

W uzdrowiskach polskich występują prawie wyłącznie złoża wód leczniczych nie posiadające naturalnej izolacji od wpływów środo-

wiska zewnętrznego. Szczególnej ochrony wymagają wody stosowane w kuracji pitnej, bowiem te wody mogą być wykorzystywane w postaci naturalnej i nie można ich uzdatniać. Zabezpieczenie tych wód dla potrzeb uzdrowiskowych wymaga ochrony środowiska nie tylko w rejonach ich eksploatacji, ale i na obszarach zasilania oraz dróg przepływu do złoża.

Skutki zanieczyszczenia złóż wód leczniczych są znacznie groźniejsze i trudniejsze do usunięcia, a niekiedy niemożliwe. Przykładem może być zanieczyszczenie źródeł leczniczych w Nałęczowie. Pomimo zlikwidowania stwierdzonych przyczyn skażenia i technicznego zabezpieczenia ujęcia przed podobnymi skutkami, woda jest nadal okresowo skażona chemicznie i bakteriologicznie, a przyczyną tego zjawiska jest utrzymujące się nadal skażenie gleby. Okresowe skażenia bakteriologiczne wód leczniczych stwierdzane są również w innych miejscowościach, jak np. w Szczawnie Zdroju i Busku Zdroju. Sprzyja temu również zły stan gospodarki wodno-ściekowej w samych miejscowościach uzdrowiskowych.

Niekorzystny wpływ na złoża wód leczniczych może mieć również eksploatacja wód zwykłych dla potrzeb komunalnych, czego przykładem jest Łądek Zdrój i Jeleniów koło Kudowy, gdzie stwierdzono w wyniku w/w działalności spadek wydajności ujęć wód leczniczych, oraz zmniejszenie ich mineralizacji i temperatury.

Torfy lecznicze (borowiny) należą do nieodwracalnych zasobów przyrody. Z braku warstwy izolacyjnej są one szczególnie narażone na degradację. Obecnie 11 złóż torfu uznanych jest za lecznicze, z tego 9 eksploatują przedsiębiorstwa uzdrowiskowe. Przeprowadzone w ostatnich latach badania służb geologicznych wykazały istnienie dalszych 9 złóż możliwych do eksploatacji w celu uzyskania borowiny.

Do podstawowych zagrożeń złóż torfów leczniczych zalicza się zanieczyszczenie wodami powierzchniowymi, zmianę ich powierzchni na nielegalne pastwiska oraz nieumiejętne sposoby eksploatacji.

Zanieczyszczenie wód powierzchniowych oprócz ograniczeń w wykorzystaniu ich dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych stanowi zagrożenie dla innych elementów środowiska kształtujących walory uzdrowiskowe miejscowości. Głównym źródłem zanieczyszczenia i zagrożenia wód w uzdrowiskach jest gospodarka ściekowa, będąca najbardziej zaniedbanym działem gospodarki komunalnej miejscowości uzdrowiskowych.

Wiele miejscowości nie posiada jeszcze oczyszczalni ścieków, jak np. Ciechocinek, Inowrocław, Busko, Szczawnica i Rymanów. W innych uzdrowiskach istniejące oczyszczalnie ścieków są przeciążone hydraulicznie, np. w Rabce - 6-krotnie, Polanicy i Dusznikach - 3-4-krotnie i w Nałęczowie. Bywają również sytuacje odwrotne, że oczyszczalnie ścieków nie mogą być w pełni wykorzystane z braku kanalizacji dla całej miejscowości, jak to ma miejsce w Iwoniczu, Łądku i Piwnicznej. Kanalizacją centralną nie są objęte całe miejscowości uzdrowiskowe, a w małych uzdrowiskach, jak np. w Rymanowie, Horyńcu, Długopolu i Czerniawie jest tylko kanalizacja lokalna, oparta na zbiornikach przepływowych i wybieralnych. Istnieją również przypadki szczególnie drastycznych nieprawidłowości w gospodarce wodno-ściekowej. Np. w Busku rów odprowadzający ścieki komunalne przebiega w pobliżu jednego z ujęć wody leczniczej, a w Ciechocinku - koło tężni.

Zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego są jednym z głównych czynników obniżających naturalne walory lecznicze klimatu. Oddziały-

wanie ich na klimat przejawia się w zmniejszeniu aktywności biologicznej promieniowania słonecznego, skracaniu czasu nasłonecznienia spowodowane częstym występowaniem mgieł, a także zakłóceniu naturalnej jonizacji powietrza atmosferycznego. Ponadto zanieczyszczenia te oddziałują bezpośrednio negatywnie na organizm człowieka oraz środowisko przyrodnicze i kulturowe.

Dla znacznej części miejscowości z walorami leczniczymi jedynym wskaźnikiem oceny stanu higienicznego powietrza jest wielkość opadu pyłów. Na 36 miejscowości uznanych za uzdrowiska opad pyłu w ostatnich latach badany był w 33 (poza Szczawnicą, Wysową i Wapiennym), a na 25 miejscowości objętych niektórymi przepisami ustawy uzdrowiskowej - w 17. Za wyjątkiem Polańczyka w pozostałych miejscowościach na terenie których obecnie znajdują się zakłady i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, opad pyłu przekracza każdego roku dopuszczalne wartości, osiągając w niektórych przekroczenia 4-5 krotne (np. Kamień Pomorski, Łądek Zdrój, Długopole Zdrój, Swoiszowice, Polanica Zdrój i Jędrzejów). Z 17 miejscowości, na które zostały rozciągnięte niektóre przepisy ustawy uzdrowiskowej, we wszystkich poza Komańczę stwierdzono przekroczenia norm, przy czym największymi przekroczeniami odznaczają się następujące miejscowości: Łukęcin, Wieliczka, Bolków, Dziwnówek, Krynica Morska, i Międzywodziu.

Stężenie wdychanego do płuc pyłu drobnoziarnistego, powodującego uszkodzenia dróg oddechowych i alergię, mierzono tylko w 14 miejscowościach uzdrowiskowych. Dopuszczalne normy zapylenia pyłem zawieszonym były przekroczone prawie we wszystkich badanych uzdrowiskach, przy czym największe przekroczenia zanotowano w Inowrocławu.

wiu, Ciechocinku, Cieplicach i Wieńcu Zdroju.

W ostatnim okresie częstość przekroczeń dopuszczalnych stężeń SO_2 zwiększyła się w badanych 17 miejscowościach uzdrowiskowych prawie dwukrotnie, co należy uznać za zjawisko bardzo niekorzystne. Przekroczenia te stwierdzono w Jedlinie Zdroju, Szczawnie Zdroju, Busku Zdroju, Ciechocinku, Iwoniczu Zdroju, Rymanowie Zdroju, Swożowicach, Wieńcu Zdroju, Trzebnicy i w Wieliczce.

O skali zagrożeń wszystkich miejscowości z walorami leczniczymi w kraju dwutlenkiem siarki można wnioskować pośrednio z bazy danych systemu Bigleb BK-95. Z analizy tych danych wynika, że najbardziej zagrożone tego rodzaju zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego są uzdrowiska sudeckie i beskidzkie. Warto jednak dodać, że dane te nie uwzględniają lokalnych emitorów, będących często dla tych miejscowości podstawowym źródłem zagrożenia. W tym względzie przyjmuje się, że poza makroprzestrzennymi zanieczyszczeniami, na stan czystości powietrza atmosferycznego w miejscowościach uzdrowiskowych niekorzystnie oddziałuje niewłaściwa gospodarka ciepłownicza, oparta w zdecydowanej większości na spalaniu zasiarczonego węgla kamiennego. Wykorzystanie gazu do celów ogrzewczych i technologicznych ogranicza się jedynie do Iwonicza, Krynicy, Ciechocinka, Nałęczowa, Ustronia i Rymanowa.

Z różną częstotliwością przekraczane są także dopuszczalne stężenia tlenków azotu, a zjawisko to stwierdzono głównie w Łądku Zdroju, Szczawnie Zdroju i w Polanicy. W uzdrowiskach woj. wałbrzyskiego stwierdza się również przekroczenia dopuszczalnych stężeń formaldehydów.

Do najczęściej występujących w uzdrowiskach zanieczyszczeń

przemysłowych należy fluor, którego imisja w ostatnich latach wyraźnie maleje. Niemniej jednak jego stężenie przekracza normy dopuszczalne w Dusznikach, Swoszowicach i w Wieliczce. Na terenie Cieplic badania wykazują przekroczenia stężenia silnie toksycznego dwusiarczku węgla a na terenie Wieńca Zdroju - saletry amonowej, kwasu siarkowego, chlorowodoru, chloru i fenolu. Pod wpływem emisji z Zakładów Azotowych "Włocławek" pozostaje największe uzdrowisko polskie - Ciechocinek, na terenie którego przekroczone są dopuszczalne stężenia saletry amonowej, jak też stwierdza się obecność w powietrzu atmosferycznym rakotwórczego chlorku winylu.

Poza wymienionymi czynnikami, w wielu miejscowościach z walorami leczniczymi obserwuje się zagrożenie terenów zieleni i lasów, zagrożenie hałasem oraz nieprawidłowości w gospodarce przestrzennej, ujawniające się chaotyczną zabudową miejscowości uzdrowiskowych i ich otoczenia.

2.5. Walory turystyczne w obszarach ekologicznego zagrożenia

Obszary ekologicznego zagrożenia zostały zidentyfikowane w pracach dotyczących planu przestrzennego zagospodarowania kraju na podstawie następujących kryteriów (A. Kassenberg, Cz. Rolewicz, 1985):

- przekroczenie dopuszczalnych stanów normatywnych albo silnej degradacji (zanieczyszczenia) co najmniej dwóch elementów środowiska,
- wielokrotnych albo szczególnie uciążliwych (toksycznych) przekroczeń dopuszczalnego stanu normatywnego lub bardzo silnej degradacji (zanieczyszczenia) jednego elementu.

Obszary te wyróżniono przede wszystkim za pomocą metody karto-

graficznej, polegającej na nakładaniu się jednego elementu na drugi i wyciąganiu na tej podstawie wniosków syntetycznych. Przestrzennymi jednostkami odniesienia były przyjęte podstawowe jednostki administracyjne, stąd granice wydzielonych obszarów pokrywają się z administracyjnymi, na zasadzie uprzednio przyjętej konwencji. A. Kassenberg i Cz. Rolewicz (1985) jednoznacznie stwierdzają, że delimitacja ta ze względu na ograniczony obiektywnie zasób informacji ma charakter wstępny. Niemniej jednak, mimo wstępnego charakteru przeprowadzonej delimitacji, wybrane obszary stanowią z pewnością tereny o szczególnie zagrożonym i zniszczonym środowisku.

W Polsce wydzielono 27 obszarów ekologicznego zagrożenia. Zajmują one łącznie ok. 11% powierzchni kraju i swoimi granicami obejmują 231 gmin i 161 miast, w których mieszka i pracuje prawie 13 mln osób. W granice tych obszarów wchodzi wszystkie z wyjątkiem warszawskiej ukształtowane aglomeracje miejskie i duże ośrodki miejsko-przemysłowe. Największe z tych obszarów pod względem wielkości powierzchni to kolejno: legnicko-głogowski, szczeciński, gdański oraz górnośląski. Ten ostatni wraz z rybnickim i krakowskim tworzy rozległy obszar ekologicznego zagrożenia, który zamieszkuje prawie 5 mln osób. Skala degradacji i zagrożeń środowiska tego obszaru nie ma odpowiednika w Europie.

W granicach obszarów ekologicznego zagrożenia znajduje się ok. 8,3 tys. km² powierzchni kraju, ~~gdzie znajdują się~~ ^{ok.} tereny z walorami wypoczynkowymi (tj. ok. 6,7% ogólnej ich powierzchni), w tym ok. 1,9 tys. km² powierzchni to obszary z walbrami I i II kat. (tj. ok. 7,0% powierzchni tych obszarów w kraju). Obszary takie znajdują się w obrębie 21 województw, przy czym powierzchniowo są one

zróżnicowane od 50 - 80 km² w woj. częstochowskim, płockim i chełmskim i do 1180 km² w woj. szczecińskim. Tereny z walorami wypoczynkowymi I i II kat. leżące w granicach ekologicznego zagrożenia znajdują się w 10 województwach, przy czym znaczące ich powierzchnie stwierdzono w woj. szczecińskim, jeleniogórskim, kieleckim, gdańskim, elbląskim, bydgoskim i katowickim. Zagadnienie to ilustruje tab. 20.

W obszarach ekologicznego zagrożenia leżą między innymi: parki narodowe (karkonoski, ojcowski, wielkopolski i woliński), parki krajobrazowe jak np. nadmorski, trójmiejski, kazimierski i część jurajskich. Znajdują się tam również miejscowości o funkcjach wypoczynkowych, dotychczas silnie frekwentowane i zaliczane do bardziej atrakcyjnych, tj. nad morzem - Hel, Jastarnia, Władysławowo, Sopot, Stegna, Krynica Morska, Międzyzdroje i Dziwnów, w obszarze górskim - Karpacz i Szklarska Poręba, na nizinie - Kazimierz Dolny i Spała. Ponadto w strefie skażeń ekologicznych znajduje się 10 uzdrowisk statutowych, tj. Cieplice Zdrój, Jedlina Zdrój, Szczawnice Zdrój, Ciechocinek, Inowrocław, Nałęczów, Kamień Pomorski, Międzyzdroje i Świnoujście.

Obszary ekologicznego zagrożenia, z punktu widzenia turystyki podzielić można na trzy grupy. Na pierwszą grupę składają się obszary: gdański, szczeciński, jeleniogórski i wałbrzyski. Odgrywają one dotychczas bardzo ważną rolę w obsłudze pobytowej turystyki wypoczynkowej oraz turystyki weekendowej. Druga grupa obejmuje Białe Zagłębie i obszar puławski, których tereny z walorami pełnią podobną funkcję lecz o znacznie mniejszej intensywności. Natomiast trzecią grupę tworzą aglomeracje miejskie: bydgosko-toruńska, często-

Tabela 20. Walory wypoczynkowe w obszarach ekologicznego zagrożenia (w km²)

Lp.	Województwo	Ogółem	w tym I i II kat.
1.	warszawskie		
2.	bielskopodlaskie		
3.	białostockie		
4.	bielskie		
5.	bydgoskie	730	180
6.	chełmskie	80	-
7.	ciechanowskie		
8.	częstochowskie	50	-
9.	elbląskie	240	240
10.	gdańskie	500	250
11.	gorzowskie		
12.	jeleniogórskie	550	360
13.	kaliskie		
14.	katowickie	610	110
15.	kieleckie	460	280
16.	konińskie	300	-
17.	koszalińskie		
18.	krakowskie	655	-
19.	krośnieńskie		
20.	legnickie	910	
21.	leszczyńskie		
22.	lubelskie	400	-
23.	łomżyńskie		
24.	łódzkie	110	-
25.	nowosądeckie		
26.	olsztyńskie		
27.	opolskie	200	-
28.	ostrołęckie		
29.	pilskie		
30.	piotrzkowskie	270	30
31.	płockie	70	20
32.	poznańskie	240	
33.	przemyskie		
34.	radomskie		
35.	rzeszowskie		
36.	siedleckie		
37.	sieradzkie		
38.	skierniewickie		
39.	słupskie		
40.	suwalskie		
41.	szczecińskie	1180	390
42.	tarnobrzeskie		
43.	tarnowskie	380	-
44.	toruńskie		
45.	wałbrzyskie		
46.	włocławskie	150	30
47.	wrocławskie	230	-
48.	zamojskie		
49.	zielonogórskie		
	Razem	8315	1890

źródło: obliczenia własne

chowska, górnośląska, krakowska, łódzka, poznańska i wrocławska. Są one wielkimi centrami turystyki krajoznawczej (często zagranicznej) oraz - co nabiera szczególnego znaczenia w kontekście bardzo niekorzystnych warunków ekologicznych pracy i zamieszkania - źródłami znacznego ruchu weekendowego na ich najbliższe tereny z walorami, które objęte są zagrożeniami. Z tego względu należy liczyć się z potrzebą restrukturyzacji przestrzennej terenów wypoczynku weekendowego na tereny dalej położone a będące poza obszarami ekologicznego zagrożenia.

W obrębie terenów turystycznych w granicach szczególnie czterech obszarów ekologicznego zagrożenia, tj. w Sudetach - jeleńiogórskiego i wałbrzyskiego oraz w strefie nadmorskiej - gdańskiego i szczecińskiego skupia się znaczny potencjał recepcyjny bazy materialnej turystyki obsługującej ruch turystyczny. Szacuje się, że w obszarach ekologicznego zagrożenia skupia się około 20 - 30% krajowego i zagranicznego ruchu turystycznego, a obiekty noclegowe liczą około 280 tys. miejsc, tj. ponad 30% bazy noclegowej w Polsce, w tym prawie 91 tys. miejsc w kwaterach prywatnych. Najwięcej miejsc recepcyjnych, bo ok. 40% użytkowanych jest na cele wczasowo-wypoczynkowe.

Szczególnie niekorzystna sytuacja powstała pod tym względem na wybrzeżu bałtyckim. Nad samym tylko morzem znajduje się więcej niż połowa wszystkich miejsc położonych na terenach ekologicznego zagrożenia, a zarazem na tych terenach mieści się ponad 40% całej bazy nadmorskiej. Na marginesie tego zagadnienia można stwierdzić, że aczkolwiek tylko część wybrzeża objęta jest obszarami ekologicznego zagrożenia, to jednak warunki ekologiczno-sanitarne całego

polskiego wybrzeża nie zapewniają właściwych warunków wypoczynku, stąd cały ten teren można uznać jako "obszar problemowy turystyki". Wykaz niezdatnych do użytkowania turystycznego kąpielisk morskich podano w poprzednim rozdziale niniejszej pracy. Warto w tym miejscu podkreślić, że wykaz tych miejscowości zmienia się co roku, a stosowane restrykcje w użytkowaniu turystycznym dotyczą nie tylko kąpieli, ale także plażowania w odległości 10 m od brzegu oraz uprawiania sportów wodnych w pasie przybrzeżnym o szerokości 1,5 km.

W obszarach ekologicznego zagrożenia górskiej strefy krajobrazowej znajduje się ok. 25% omawianej bazy noclegowej, przy czym zlokalizowana jest ona głównie w Sudetach. Na obszarze jeleniogórskim, obejmującym Kotlinę Jeleniogórską i część Karkonoszy główne zagrożenie stanowi silnie zanieczyszczone powietrze atmosferyczne (głównie przenoszone zanieczyszczenia z NRD i Czechosłowacji), powodujące duże uszkodzenia drzewostanów dochodzące do rozmiarów klęski ekologicznej. Zanieczyszczone są tutaj wody powierzchniowe łącznie z zalewem pilchowskim, zwanym niegdyś "Perłą Zachodu". Podobnie wygląda sytuacja w wałbrzyskim obszarze ekologicznego zagrożenia, gdzie degradowane są okoliczne lasy Gór Wałbrzskich, Sowich i Kamiennych.

3. Turystyka w parkach narodowych i krajobrazowych

W skład obszarów chronionych w Polsce wchodzi parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Docelowo mają one stanowić określone wielkości powierzchni kraju: parki narodowe i rezerваты przyrody - 1%, parki krajobrazowe - 4%, obszary chronionego krajobrazu - co najmniej 20%. Jednym z celów, jakie spełniać mają te obszary, jest zapewnienie warunków do rekreacji i turystyki. Sposób ich turystycznego wykorzystania precyzuje Uchwała Państwowej Rady Ochrony Przyrody podjęta w dniu 22 czerwca 1978 r. "Wykorzystanie parków narodowych i parków krajobrazowych do celów turystycznych powinno zmierzać do rozwijania i pogłębiania funkcji poznawczych, dydaktycznych i kulturalnych. Na terenie tych parków dopuszczalne mogą być jedynie formy turystyki krajoznawczej i niektóre formy turystyki kwalifikowanej z wyłączeniem form turystyki zmotoryzowanej i pobytowo-wypoczynkowej oraz wszelkich form o charakterze masowym. Te ostatnie formy turystyki mogą być w określonym zakresie realizowane w strefach ochronnych parków narodowych i parków krajobrazowych oraz w obszarach chronionego krajobrazu".

Uszczegółowienie zasad udostępnienia parków krajobrazowych dla turystyki występuje w koncepcji Ochrony Krajobrazu, gdzie stwierdza się, że "na terenie parku powinien obowiązywać zakaz lokalizowania obiektów dla potrzeb turystyki i wypoczynku o charakterze pobytowym". W "Koncepcji" określa się też sposób wykorzystania parków krajobrazowych przez gospodarkę pozaturystyczną, dopuszczając działalność inwestycyjną nie powodującą niszczenia lub degradacji środowiska.

Zauważyć można, że na terenach parków krajobrazowych obowiązują takie same rygory ich wykorzystania turystycznego jak w parkach narodowych, co prowadzi do ograniczenia zasobów obszarów o korzystnych również dla wypoczynku walorach.

Konfrontacja turystycznego użytkowania parków narodowych i krajobrazowych z zasadami sformułowanymi w Uchwale PROP, uwidacznia konflikty między turystyką a ^{dydaktyczną} ~~odpowiednią~~ przyrodą. Konflikty te mają większy wymiar w parkach krajobrazowych z racji występowania w niektórych z nich dość znacznego zagospodarowania turystycznego.

Parki krajobrazowe

Posiadane materiały pozwalają na prześledzenie stanu tego zagospodarowania w 35 parkach, z 36 utworzonych do końca 1987 r.

W granicach tylko dziewięciu z nich tj. Suwalskim, Żańskim, Łęczyńskim, Lasów Janowskich, Książńskim, Poleskim, Sobiborskim, Chełmskim, Strzeleckim i Kozienickim brak jest obiektów noclegowych lub są to obiekty o znikomej liczbie miejsc (do 50). W pozostałych 26 parkach łączna liczba miejsc noclegowych wynosi 63,7 tys. (tabela 21). Z wielkości tej większość, bo 43,1 tys. miejsc stanowi baza środowiskowa, a więc są to ośrodki wypoczynkowe. Przewaga tej bazy występuje w 14 parkach. Natomiast 20,6 tys. miejsc wchodzi w skład bazy ogólnodostępnej, którą wiąże się głównie z ruchem krajoznawczym ale z kolei wiadomo, że tylko w miastach o walorach poznawczych spełnia ona swą funkcję zgodnie z przeznaczeniem, a w obszarach z walorami wypoczynkowymi w większości wykorzystywana jest przez wypoczynek pobytowy. Po uwzględnieniu kwater prywatnych zasoby noclegowe parków są jeszcze większe.

Tabela 21. Baza noclegowa w parkach krajobrazowych w 1981 r.

Lp.	Nazwa parku	Baza noclegowa			Liczba miejsc na 1 km ²
		ogółem	ogólnodostępna	środowiskowa	
1.	Wigierski ^{x)}	2,3	1,2	1,1	19
2.	Suwalski	-	-	-	-
3.	Mazurski	6,7	3,6	3,1	13
4.	Nadmorski	12,9	3,1	9,8	83
5.	Załęczański	-	-	-	-
6.	Trójmiejski	0,2	-	0,2	1
7.	Kazimierski	0,9	0,4	0,5	7
8.	Nad Branwią	-	-	-	-
9.	Drawski	2,1	0,8	1,3	5
10.	Gostyński-Włocławski	2,3	0,4	1,9	6
11.	Zespół Jurajski PK	2,3	1,6	0,7	2
12.	Iński	0,4	0,3	0,1	2
13.	Szczeciński	0,4	0,1	0,3	6
14.	Doliny Słupi	1,3	-	1,3	3
15.	Książański	-	-	-	-
16.	Śnieżnicki	2,7	0,5	2,2	15
17.	Gór Stołowych	0,5	0,3	0,2	5
18.	Poleski	-	-	-	-
19.	Sobiborski	-	-	-	-
20.	Chełmski	-	-	-	-
21.	Strzelecki	-	-	-	-
22.	Kozienicki	-	-	-	-
23.	Kaszubski	4,4	0,6	3,8	13
24.	Wdzydzki	3,5	0,7	2,8	20
25.	Wzniesień Elbląskich	1,1	0,6	0,5	11
26.	Mierzei Wiślanej	9,1	1,0	8,1	233
27.	Brodnicki	2,4	0,7	0,7	13
28.	Tucholski	1,3	0,3	1,0	4
29.	Łagowski	1,4	0,8	0,6	31
30.	Zespół Parków Poniedza	1,4	0,8	0,6	3
31.	Żywiecki	2,3	1,1	1,2	6
32.	Narwiański	0,2	-	0,2	1
33.	Pszczewski	1,4	1,0	0,4	7
34.	Balimowskie	0,3	0,3	-	2
35.	Mazowiecki	0,9	0,4	0,5	25
R a z e m		63,7	20,6	43,1	

źródło: opracowanie własne

x) obecnie park narodowy

Wielkość zagospodarowania poszczególnych parków posiadających obiekty noclegowe jest zróżnicowana. Zdecydowanie na pierwszy plan wybijają się dwa parki położone nad Bałtykiem - Nadmorski i Mierzei Wiślanej posiadające odpowiednio 12,9 i 9,1 tys. miejsc noclegowych. Znacząca wielkość zagospodarowania (6,7 tys. m.n.) występuje też w Mazurskim PK. Poza parkiem Trójmiejskim, Ińskim, Szczecińskim, Gór Stołowych, Narwiańskim i Bolimowskim, gdzie zagospodarowanie można uznać za niewielkie, w pozostałych jednostkach baza liczy 0,9 - 2,0 tys. miejsc. Obiekty noclegowe występują prawie we wszystkich parkach nadmorskich, pojeziernych i górskich, natomiast brak bazy noclegowej obserwuje się w jednostkach o walorach mniej korzystnych dla wypoczynku. Stan taki wynika z przestrzennego układu turystycznego zagospodarowania kraju, które koncentruje się głównie w wymienionych typach krajobrazu.

Stopień turystycznego wykorzystania terenów parków, mierzony liczbą miejsc noclegowych na 1 km², w większości jest nieduży bowiem wskaźnik ten mieści się w granicach 1- 10 m.n./km² (tabela). Wskaźnikiem o najwyższej wartości (233 m.n./km²) - zdecydowanie odbiegającym od wielkości w pozostałych parkach - charakteryzuje się PK Mierzei Wiślanej. Znacznie mniejszą wartość wskaźnik ten osiąga w parku Nadmorskim (83 m.n./km²).

Jedną z przyczyn występowania ośrodków wypoczynkowych w parkach krajobrazowych jest wcześniejszy rozwój zagospodarowania turystycznego od funkcjonowania tego typu obszarów chronionych. Nasilenie procesu zagospodarowania w Polsce przypada na lata 1960-1979, w których przyrost miejsc noclegowych jak dotąd był największy, natomiast pierwsze dwa parki (Wigierski i Suwalski) zatwierdzono w 1976 r., a większość parków utworzono dopiero po 1980 r. Obszary

te zostały zatem wbudowane w ukształtowaną już pod względem zagospodarowania przestrzeń turystyczną. Nie wnikając w przyczyny można stwierdzić dość stabilny charakter struktur zagospodarowania turystycznego. Świadczy o tym np. wykorzystywanie nadal obiektów wczasowo-wypoczynkowych położonych nad akwenami czy rzekami, w których obowiązuje zakaz kąpieli ze względu na zanieczyszczenie wód. Stabilność zagospodarowania z jednej strony, a z drugiej duże zapotrzebowanie na przestrzeń wypoczynkową są czynnikami utrudniającymi eliminację bazy noclegowej z terenów parków.

Udostępnienie tylko strefy ochronnej jako miejsca lokalizacji obiektów noclegowych rozwiąże tylko pozornie problem ochrony środowiska parków. Ta sama bowiem liczba turystów wypoczywających w tej strefie użytkować będzie walory parku. Wymaga to np. udostępnienia rzek i jezior do plażowania, kąpieli i sportów wodnych, a więc zagospodarowanie ich w odpowiednie urządzenia. Nieprzystosowanie walorów podważa zasadność lokalizowania obiektów w strefie ochronnej. Ponadto granice niektórych parków pokrywają się z granicą strefy ochronnej jezior lub z linią lasów, nie stanowiąc w zasadzie żadnej izolacji przed wczasowiczami. Z kolei w parkach o dużej powierzchni jak np. w projektowanym Pilickim i Nadbużańskim, lokalizowanie bazy noclegowej w strefie ochronnej jest też bezcelowe ponieważ granica ich przebiega w znacznej odległości od wiodącego waloru. Wydaje się, że szczególnie w wypoczynku nadwodnym konieczne jest powiązanie zagospodarowania z walorami poprzez nieodległą lokalizację obiektów noclegowych.

Poza turystyką parki krajobrazowe są terenem także innej działalności ludzkiej, głównie gospodarki rolno-leśnej. Z porównania rozmieszczenia parków oraz regionów intensywnego rozwoju gospodarki

leśnej¹⁾ wynika, że poza tymi regionami położonych jest tylko 12 parków: Bolimowski, Doliny Słupi, Brodnicki, Narwiański, Chełmski, Poleski, Sobiborski, Strzelecki, Załęczański, Wzniesień Elbląskich, Mierzei Wiślanej i Mazowiecki. W wielu parkach znaczną powierzchnię zajmują użytki rolne. Najwięcej terenów tych występuje w parkach Zespołu Ponidzia (76,2%), Kazimierskim (72,6%), Drawskim (64,6%), Suwalskim (60,2%) oraz Narwiańskim (54,8%). W dalszych ośmiu: Zespole Parków Jurajskich, Kaszbskim, Pszczewskim, Ińskim, Chełmskim, Poleskim, Brodnickim i Załęczańskim użytki rolne stanowią 30 - 50% powierzchni. W siedmiu parkach użytki te zajmują ponad 20% ich stanu. Mimo zróżnicowanego użytkowania gospodarczego parków, najczęściej wymienianym czynnikiem zagrażającym walorom przyrodniczym jest obecność bazy dla wypoczynku pobytowego. Wydaje się, że opinia taka jest kształtowana jednostronnie, bowiem prowadzona gospodarka rolno-leśna np. stosowanie środków ochrony roślin oraz nawożenie powoduje zanieczyszczenie wód powierzchniowych, a rozpylanie tych środków z samolotów, co jest często praktykowane, stanowi największe zagrożenie dla czystości wód (Taylor R. 1982). Skutki destrukcji środowiska mogą być wynikiem zabiegów prowadzonych także na terenach sąsiadujących z parkiem.

Należy spodziewać się, że utrzymanie w stosunku do parków krajobrazowych aktualnie obowiązujących ograniczeń doprowadzić może do zmniejszenia powierzchni terenów z walorami wypoczynkowymi. Parki te stanowiąc docelowo 4% powierzchni kraju obejmą ok. 12 tys. km² obszarów posiadających walory wypoczynkowe.

Ogólna powierzchnia obszarów z tymi walorami wynosi 123 tys. km²

1) Regiony intensywnego rozwoju gospodarki leśnej. Dziennik Ustaw nr 33 z 15.11.1977 r.

z czego obszary I i II kategorii wypoczynkowej zajmują prawie ok. 27 tys. km², a III kat. ok. 43 tys. km². W stosunku do całości zasobów parki krajobrazowe mogą ograniczyć rozwój zagospodarowania na prawie 10% powierzchni. Większość jednak parków już utworzonych i planowanych zajmuje tereny o szczególnej przydatności wypoczynkowej (I i II kat.) a więc w tej grupie walorów występują już bardzo duże ograniczenia powierzchniowe.

Prawdopodobnie ograniczenia te jeszcze się zwiększą bowiem należy sądzić, że założona liczba utworzenia w Polsce, w sumie 80 parków, zostanie przekroczona. Według zebranych z różnych źródeł propozycji (E. Gacka-Grzesikiewicz i in. 1986) wynika, że zamierzenia dotyczą - po odjęciu liczby 35 parków już zatwierdzonych - dalszych 77 parków krajobrazowych. Analiza ich rozmieszczenia przestrzennego wykazuje, że w niektórych województwach (białostockie, bielskie, chełmskie, jeleniogórskie, piotrkowskie, nowosądeckie, zamojskie) znacznie zmniejszą się tereny o możliwościach rozwoju bazy wypoczynkowej. W innych województwach planuje się tworzenie parków na terenach intensywnie zagospodarowanych w ośrodki czasowe, np. park Woliński, gdzie dwie miejscowości - Świnoujście i Międzyzdroje - posiadają łącznie ok. 27 tys. miejsc noclegowych, oraz park Koszaliński z Mielnem i Łazami, z dużymi ośrodkami czasowymi. Te ostatnie przykłady drastycznie potwierdzają odejście od sformułowanych zasad ideowych turystycznego wykorzystania parków krajobrazowych.

Parki narodowe

W niektórych spośród 14 parków narodowych (stan w 1987 r.)

istnieją innego rodzaju konflikty między turystyką a ^{ochroną} ~~odnową~~ przyrody. Tworzy je nadmierny ruch turystyczny, który jest spowodowany z jednej strony dużym zagospodarowaniem - przede wszystkim w obiekty wypoczynkowe - przyległych do parków obszarów, a z drugiej położeniem parków w pobliżu dużych aglomeracji miejskich np. park Wielkopolski, Ojcowski. Natomiast w samych parkach nie występuje baza wypoczynkowa.

Należy liczyć się z nową sytuacją konfliktową, która dotyczyć będzie obszarów zmieniających swą funkcję z parków krajobrazowych na narodowe np. Wigierski, Mazurski. Na ich terenie istnieją obiekty wypoczynkowe, które w myśl dość rygorystycznie utrzymywanych zasad turystycznego użytkowania parków narodowych muszą być zlikwidowane lub zmienią swoją funkcję na obsługę turystyki specjalistycznej.

Spodziewać się również można ograniczenia turystyki kwalifikowanej, a w zasadzie ograniczenia zagospodarowania dla niej, co wynika z panujących trendów sprowadzających rolę parków narodowych do funkcji poznawczej. I taki kierunek ze względu na stan zagrożenia środowiska w Polsce powinien być utrzymany.

4. Zagospodarowanie turystyczne

Podstawowym wskaźnikiem zagospodarowania turystycznego są zasoby noclegowe. Inne elementy bazy materialnej, takie jak baza gastronomiczna czy komunikacyjna, pełnią również ważną funkcję w obsłudze ruchu turystycznego, ale podstawową ich funkcją jest obsługa mieszkańców stałych lub usługi świadczone dla innych*działów gospodarki. Brak badań w ostatnich latach, nie pozwala na postawienie szczegółowej diagnozy problematyki bazy materialnej turystyki, poza zasobami noclegowymi.

W szerszym zakresie baza materialna została uwzględniona jedynie w Przestrzennym Programie Zagospodarowania Turystycznego Polski do 1995 r.

W Programie tym stwierdzono, że baza gastronomiczna od lat nie może sprostać potrzebom ludności stałej i ruchu turystycznego. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba miejsc konsumenckich ogółem wynosiła w 1980 r. 35 i była czterokrotnie niższa niż w Czechosłowacji oraz prawie trzykrotnie mniejsza niż w NRD i na Węgrzech. W 1986 r. wskaźnik ten zmniejszył się do 29, tak więc potrzeby znacznie wzrosły.

Spośród 13 województw o największych zasobach noclegowych, do których należą: warszawskie, bielskie, bydgoskie, gdańskie, jeleniogórskie, koszalińskie, nowosądeckie, olsztyńskie, poznańskie, słupskie, suwalskie, szczecińskie i wałbrzyskie - wielkość uspołecznionej bazy gastronomicznej na 1000 mieszkańców w 1987 r. jest niższa od średniej krajowej (29 miejsc) tylko w woj. warszawskim, a równa tej średniej w bydgoskim; pozostałe jednostki przewyższają tę wartość.

Istotną zmianą w bazie i usługach transportowych jest modernizacja lotniska międzynarodowego Okęcie i przystosowanie go do obsługi zakupionych przez Polskę samolotów pasażerskich Boeing 767. Zwiększy się przez to zapewne ruch ^{turystyczny} tranzytowy. Odwrotny skutek w ruchu krajowym mogą przynieść podwyżki cen w komunikacji oraz cen benzyny, co z kolei zwiększy koszty podróży urlopowych.

Prowadzone są ponadto prace modernizacyjne sieci drogowej i kolejowej oraz otwarto przejście graniczne na wschodniej granicy państwa w Ogrodnikach, gmina Sejny.

W zasobach noclegowych GUS wyróżnia obiekty turystyczne oraz wczasowo-wypoczynkowe. Podział ten odzwierciedla funkcje bazy noclegowej, jak również generalnie jej dostępność społeczną. Nie można jednak traktować go jako ścisły. W bazie wczasowo-wypoczynkowej dostępność jest wprawdzie sterowana ale nie w stosunku do jej całości. Z kolei funkcja przypisana obiektom turystycznym nie jest również adekwatna do ich rzeczywistego użytkowania. Szereg z takich obiektów jak: kempingi, pola biwakowe, pensjonaty, czy pokoje gościnne służy potrzebom wypoczynku, szczególnie na obszarach, gdzie cechy środowiska przyrodniczego umożliwiają realizację tej formy ruchu. Uwagi te mają na celu zasygnalizowanie, iż podział taki - chociaż przyjęty w tym opracowaniu - nie limituje funkcji bazy; funkcje te wzajemnie się przenikają.

W analizach przedstawionych w dalszej części opracowania, w szerszym zakresie uwzględniono problematykę związaną z bazą wczasowo-wypoczynkową, ponieważ w aspekcie przestrzennym i społecznym stanowi ona bardzo znaczący element zagospodarowania turystycznego. Jest ona jednym z podstawowych składników struktury przestrzennej oraz głównym miejscem spędzania pobytów urlopowych polskiego społeczeństwa

Tabela 22. Miejsca noclegowe wg rodzajów obiektów w latach 1980 - 1987 (w tysiącach)

Lp.	Rodzaj obiektów	1 9 8 0			1 9 8 5			1 9 8 7		
		Miejsca noclegowe		% miejsc całorocznych	Miejsca noclegowe		% miejsc całorocznych	Miejsca noclegowe		% miejsc całorocznych
		Ogółem	%		Ogółem	%		Ogółem	%	
I	Obiekty turystyczne - razem	387,4	42,7	61,4	342,1	40,7	56,7	355213	41,5	54,6
1.	Hotele	49,9	5,5	15,3	51,3	6,1	19,9	51188	0,6	19,2
2.	Motele	1,4	0,2	0,4	2,4	0,3	0,9	2132	0,3	0,3
3.	Pensjonaty	6,0	0,7	1,6	6,5	0,8	1,9	7303	0,9	2,1
4.	Domy wycieczkowe	37,6	4,1	9,2	31,3	3,7	10,4	31016	3,6	10,1
5.	Schroniska	4,2	0,5	1,3	4,6	0,5	1,6	4472	0,5	1,6
6.	Pokoje gościnne uspoł.	6,1	0,7	1,8	5,6	0,7	1,9	7174	0,8	2,0
7.	" " prywatne	94,7	10,4	27,6	45,8	5,4	10,0	50504	5,9	14,9
8.	Zespoły ogólnodost. domów turystycznych	21,0	2,3	0,5	21,2	2,5	0,4	22213	2,6	0,3
9.	Kempingi turystyczne	50,9	5,6	0,2	55,7	6,6	0,1	50375	5,9	0,2
10.	Pola biwakowe	61,6	6,8	-	62,8	7,5	-	72970	8,5	-
11.	Schroniska młodzieżowe	45,5	5,0	2,6	41,3	4,9	2,9	41338	4,8	2,7
12.	Inne obiekty turystyczne	8,5	0,9	0,9	13,6	1,6	0,8	14528	1,7	0,7
II	Obiekty czasowo-wypocz. razem	519,8	57,3	38,6	498,1	59,3	43,3	501655	58,5	45,4
13	Ośrodki czasowe (bez kwatery prywatnych)	333,7	36,8	21,9	334,0	39,8	25,1	338924	39,5	25,6
14.	Ośrodki szkoleniowo-wyp.	33,8	3,7	5,6	38,1	4,5	7,7	41279	4,8	8,2
15.	Obiekty lecznictwa uzdr. i sanat. wykorzyst. na wczasy	12,3	1,4	1,6	17,4	2,1	1,8	17322	0,2	1,7
16.	Domy pracy twórczej	1,7	0,2	0,5	2,1	0,1	0,7	2124	0,2	0,7
17.	Kwatery pryw. wyk. na wczasy	111,0	12,2	8,4	84,7	10,1	7,3	81093	9,5	8,4
18.	Inne obiekty wyk. na wczasy	16,7	1,8	0,3	10,2	1,2	0,4	9136	1,1	0,5
19.	Obiekty w ośr. wypocz. sobotnio-niedzielnego	10,6	1,2	0,3	11,6	1,4	0,2	11777	1,4	0,3
I+II	Ogółem	907,2	100,0	100,0	840,2	100,0	100,0	856868	100,0	100,0

źródło: oprac. własne na podstawie GUS Turystyka i wypoczynek w 1980 r., 1985, 1987

4.1. Charakterystyka ilościowa i rodzajowa bazy noclegowej

Z ogólnej wielkości zasobów noclegowych liczących w 1987 r. 856,9 tys. miejsc noclegowych, obiekty turystyczne, których w 1987r. było 4000, skupiały 355,2 tys. miejsc, tj. 41,5% ogółu miejsc noclegowych. W bazie turystycznej w Polsce funkcjonuje 12 rodzajów obiektów. Wśród nich największa liczba, bo 72,9 tys. miejsc skupia się na polach biwakowych. Także znacząca liczba miejsc występuje w hotelach (51,2 tys.), kampingach (50,4 tys.) i prywatnych pokojach gościnnych (50,5 tys.), (Tabela 22). Jak można zauważyć, dużą część tej bazy stanowią obiekty niskostandardowe.

Cechą charakterystyczną obiektów turystycznych jest ich sezonowość wykorzystania. Posiadają one 142,9 tys. miejsc całorocznych, a reszta o wielkości 212,3 tys., to miejsca sezonowe. Stanowią one 59,8% tj. ponad połowę zasobów tej bazy. Poza kempingami i polami biwakowymi, które z racji swej funkcji są prawie w całości bazą sezonową i obejmują 58% miejsc użytkowanych w sezonie letnim, duży udział okresowego wykorzystania obserwuje się w schroniskach młodzieżowych (82,9%), zespołach domków turystycznych ogólnodostępnych (96,4%) i innych obiektach wykorzystywanych dla turystyki (87,6%).

Wśród gestorów obiektów turystycznych największą liczbą miejsc noclegowych, bo 129,7 tys. dysponują wojewódzkie, regionalne i lokalne przedsiębiorstwa turystyczne. Obejmują one 33,9% ogółu zasobów bazy turystycznej. Kolejnym gestorem są Ośrodki Sportu i Rekreacji posiadające 49,5 tys. miejsc (14%). Trzecim co do wielkości dysponentem bazy turystycznej jest PTSM - 40,3 tys. miejsc (11,4%), a czwartym PTTK o 32,6 tys. miejsc stanowiących 9,2% ogółu zasobów

tej bazy. Określenie pozycji pozostałych gestorów może odbiegać od stanu rzeczywistego, ponieważ statystyka za rok 1987 nie ujmuje jednostkowych danych o wielkości bazy Spółdzielczego Biura Turystycznego "Turysta", Spółdzielni Turystycznej "Gromada" i Biura Turystyki "Almatur". Z wyliczeń wynika, że obejmują one łącznie 88,9 tys. miejsc noclegowych, co daje 25,0% zasobów bazy turystycznej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że PP "Orbis" ze swoimi obiektami liczącymi 18,2 tys. miejsc, posiada zaledwie 5% udział w tej bazie. A jest to gestor dysponujący obiektami o wysokim standardzie i czynnymi przez cały rok.

Natomiast obiekty wymienionych wcześniej gestorów charakteryzują się sezonowością użytkowania. Najwięcej miejsc całorocznych posiadają wojewódzkie regionalne i lokalne przedsiębiorstwa turystyczne (54,3%) oraz PTTK (50%). Udział takich miejsc w bazie pozostałych gestorów jest dużo mniejszy - w obiektach OSiR 14,7%, PTSM 17,1%.

W 5960 obiektach wczasowo-wypoczynkowych znajdowało się 501,7 tys. miejsc noclegowych. Baza ta stanowi 58,5% ogółu turystycznych zasobów noclegowych, a więc ma ilościową przewagę. Obejmuje ona 7 rodzajów obiektów. Zdecydowanie największa liczba miejsc noclegowych skupia się w ośrodkach wczasowych. Jest to 338,9 tys. miejsc stanowiących 67,6% zasobów tej bazy. Pozostała wielkość rozkłada się na inne grupy obiektów, z których ilościowo wyodrębniają się kwatery prywatne liczące 81,1 tys. miejsc (16,2%) mające prawie dwukrotną przewagę nad zasobami ośrodków szkoleniowo-wypoczynkowych.

Baza ta jest w dyspozycji 5 gestorów. Największym z nich, bo skupiającym 362,0 tys. miejsc, tj. 72,2% ogółu ich liczby, są zakłady pracy. Na drugim miejscu znajdują się jednostki (organizacje) turystyczne prowadzące wczasy ogólnodostępne dysponujące 82,4 tys.

miejsc (16,4%), a kolejne pozycje zajmowały: Fundusz Wczasów Pracowniczych (7,1%), związki zawodowe (2,2%), organizacje społeczne i polityczne (2,1%). Taka struktura własnościowa rzutuje na dostępność społeczną bazy. Większość miejsc jest dostępna prawie wyłącznie dla pracowników zakładów dysponujących własnymi ośrodkami, dla reszty społeczeństwa pozostaje baza FWP i jednostek turystycznych obejmująca 23,5% miejsc wczasowych.

Baza wczasowo-wypoczynkowa posiada znacznie mniej korzystny wskaźnik udziału miejsc całorocznych niż baza turystyczna. Liczone 118,9 tys. i w zasobach jej stanowią tylko 23,7%. Również w ogólnej liczbie miejsc całorocznych stanowią one mniejszość, bo 45,4%, przy 54,6% tych miejsc w obiektach turystycznych.

Sytuacja jest jednak bardziej zróżnicowana gdy analizujemy okres użytkowania bazy według gestorów, bądź rodzajów obiektów. Największym udziałem bazy całorocznej w stosunku do swoich zasobów, dysponuje Fundusz Wczasów Pracowniczych (60,4%), natomiast zakłady pracy mimo zdecydowanie największej bazy posiadają przeważnie obiekty czynne tylko w sezonie letnim (zaledwie 19% miejsc całorocznych). Udział miejsc czynnych przez cały rok w bazie pozostałych gestorów wynosi po około 30%. Tak więc zakłady pracy, największy dysponent bazy, nie ma zbyt dużych możliwości zapewnienia wypoczynku poza sezonem letnim.

Sezonowość użytkowania poszczególnych rodzajów obiektów wczasowych jest również zróżnicowana. Najwięcej miejsc całorocznych (83,2%) występuje w domach pracy twórczej oraz w ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych, najmniej (6,4%) w ośrodkach wypoczynku sobotnio-niedzielnego. Natomiast ośrodki wczasowe, stanowiące podstawowy rodzaj obiektów bazy wypoczynkowej posiadają tylko

19,7% miejsc całorocznych, ale z kolei jest to 56,3% całej bazy całorocznej.

Wielkość zasobów w aspekcie możliwości zaspokojenia potrzeb noclegowych turystów krajowych i zagranicznych można ocenić przez porównanie z zasobami innych krajów. Porównanie takie będzie miało jednak ogólny charakter ponieważ niektóre z państw przedstawionych w zestawieniach mają nieporównywalne z naszym krajem walory turystyczne, jak również nie występuje u nich tak specyficzny rodzaj bazy jakim są obiekty wczasowe o dostępności ograniczonej również dla części turystów krajowych. Ale wskaźniki liczby miejsc na 1000 mieszkańców w bazie hotelarskiej i kempingowej świadczą o bardzo słabym zagospodarowaniu Polski; wskaźniki te są ponad dwukrotnie mniejsze od Węgier, kraju o niższej randze walorów przyrodniczych.

Wskaźnik miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców

Kraj	Hotele	Inne obiekty hotelarskie	Kempingi
Polska	1,4	1,2	3,3
Jugosławia	10,7	8,5	15,2
RFN	8,1	10,7	-
Szwecja	12,4	10,2	41,8
Węgry	3,8	2,8	7,5

źródło: materiały WTO (1986/87).

Natomiast wśród 6 krajów socjalistycznych Polska zajmuje czołową pozycję pod względem bezwzględnej wielkości miejsc noclegowych w bazie rejestrowanej. Jednak w przeliczeniu na 1000 mieszkańców pozycja ta jest mniej korzystna, i kraj nasz ze wskaźnikiem 22,8

(1982 r.) plasuje się za Bułgarią (33,7), NRD (27,9) i Węgrami (26,8), a przed Czechosłowacją (19,0) i Rumunią (14,1). Z kolei Polska posiada bardzo duże, nieporównywalne z tymi państwami zasoby obiektów wczasowo-wypoczynkowych o ograniczonej, jak już wspomniano, dostępności społecznej.

4.2. Zmiany w wielkościach bazy noclegowej

Obecny stan zagospodarowania w bazę noclegową kraju, mierzony jej wielkością, standardem, stanem technicznym, rozmieszczeniem przestrzennym, wyposażeniem miejscowości wypoczynkowych w infrastrukturę techniczną i społeczną, ładem przestrzennym w mikroskali był wynikiem braku polityki zagospodarowania turystycznego kraju, co powodowało w pewnych okresach żywiołowy rozwój bazy. Okresem największego przyrostu były lata 1960-70, w których przybyło ok. 440 tys. miejsc, w znacznej części w obiektach niskostandardowych, o małej trwałości typu domków kempingowych, często też o nieprawidłowej lokalizacji, szczególnie nad jeziorami. Najbardziej dynamicznie rozwinęła się zakładowa baza wczasowa, co było wynikiem realizacji występujących bardzo silnie tendencji do posiadania własnych obiektów wypoczynkowych. Po 1970 r. zauważyć można rozwój trwałego budownictwa wczasowego, poprawiła się przez to jego jakość, natomiast wzrost ilościowy był znacznie mniejszy. Nastąpiły też zmiany w strukturze bazy noclegowej pod względem jej okresu użytkowania. Miejsca w obiektach użytkowanych przez cały rok w 1960 stanowiły 27,3%, a w wyniku żywiołowego rozwoju w dziesięcioleciu 1960-1970, przeważnie niskostandardowego budownictwa zakładowych ośrodków wczasowych, udział bazy całorocznej zmniejszył się do 24%. W 1980 r.

Tabela 23. Baza noclegowa w latach 1952 - 1980^{*)}

Rok	Miejsca noclegowe w tysiącach			
	w bazie uspołecznionej ^{x)}			w kwaterach prywatnych ^{xx)}
	Ogółem	całoroczne	% całorocznych	
ok. 1952	100	65,0	65,0	-
1960	354	96,7	27,3	-
1965	568	133,0	23,4	178,5
1970	799	190,0	23,9	301,2
1976	921	250,8	27,2	332,7
1980	744	233	31,3	205,7

źródło: S. Wawrzyniak 1987.

x) Łącznie z bazą uzdrowską i bez kolonii letnich w obiektach szkolnych.

xx) w 1980 r. tylko kwatery rejestrowane wg danych GUS.

udział ten przekroczył 30%, co spowodowane było budową importowanych hoteli i zakładowych ośrodków wczasowych o podwyższonym standardzie. Zmiany w wielkości i strukturze bazy do 1980 r. ilustruje tabela 23.

Niekorzystne zmiany w wielkościach zasobów noclegowych rozpoczęły się już pod koniec lat siedemdziesiątych. Wprawdzie w całej bazie między 1978-1979 rokiem przybyło jeszcze 3,5 tys. miejsc, ale zmniejszyły się zasoby w obiektach wczasowych. Ciągły spadek liczby miejsc noclegowych trwał w obiektach turystycznych do 1985 r. a w bazie wczasowo-wypoczynkowej do 1986 r. Zmiany w wielkości bazy noclegowej w latach osiemdziesiątych przedstawia tabela 22. Wynika z niej, że mimo zmniejszenia się zasobów w całej bazie w latach 1980-85 oraz wzrostu w latach 1985-87, jej strukturalne zmiany

są zróżnicowane; w poszczególnych grupach obiektów obserwuje się i ubytki zasobów, i ich przyrost.

W okresie 1980-85 baza zmniejszyła się o 67,0 tys. miejsc. W obiektach turystycznych różnica ta wynosiła 45,3 tys. miejsc. Ale ubytek miejsc wystąpił tylko w kilku grupach obiektów- w domach wycieczkowych (o 6,3 tys.), pokojach gościnnych uspołeczniowanych (o 0,5 tys.), schroniskach młodzieżowych (o 4,2 tys.), natomiast bardzo znacznie, bo o 48,9 tys. zmniejszyła się liczba miejsc w pokojach gościnnych prywatnych. W pozostałych grupach obiektów zasoby wzrosły.

W latach 1980-85 w bazie wczasowej ubyło 21,7 tys. miejsc, ale w strukturze i tej bazy zauważyć można oprócz ubytku miejsc także i przyrosty. Zmniejszenie liczby miejsc noclegowych wystąpiło jedynie na kwaterach prywatnych i w "innych obiektach wykorzystywanych na potrzeby wczasów". W kwaterach ubytek miejsc noclegowych był dość znaczny, bo wynosił 26,3 tys., natomiast w grupie "innych obiektów" liczba miejsc zmniejszyła się o 6,5 tys.. Można zatem stwierdzić, że zwiększyły się zasoby obiektów, których podstawową funkcją jest funkcja wczasowo-wypoczynkowa, natomiast ubytek miejsc wystąpił w obiektach, które taką funkcję pełnią okresowo. Mimo, iż podstawowe zasoby wczasowe kraju nie zmniejszyły się, to jednak spadek miejsc w pozostałej bazie, rzutuje na możliwość zaspokojenia potrzeb społecznych w zakresie wypoczynku, bowiem np. kwatery prywatne stanowią zasadnicze uzupełnienie tych zasobów.

Zmiany w bazie wczasowej w latach 1980 - 1985 są również zróżnicowane wśród jej gestorów. W latach tych dysponowali oni bazą:

Gestorzy		1980	1985
		miejsca noclegowe w tys.	
1.	FWP	47,8	36,0
2.	Zakłady pracy	338,6	354,9
3.	Związki zawodowe	23,8	11,7
4.	Organizacje społeczne i polityczne	7,9	11,3
5.	Jednostki i organizacje prowadzące wczasy ogólnodostępne	101,7	84,2
O g ó ł e m		519,8	498,1

Największy spadek miejsc, bo o 17,5 tys. zanotowano w obiektach wczasowych będących w gestii jednostek i organizacji prowadzących wczasy ogólnodostępne, a następnie w obiektach związków zawodowych 12,1 tys. i FWP - 11,8 tys. miejsc noclegowych.

Powyższe zmiany ilościowe w bazie wczasowej w latach 1980-85 posiadają też swoje odniesienie w układzie przestrzennym. Liczba miejsc noclegowych zmniejszyła się w 35 województwach. Charakterystyczną cechą tego zjawiska jest dość duży ubytek miejsc - przeważnie kilkutysięczny - w województwach dysponujących na ogół dużymi zasobami obiektów wczasowo-wypoczynkowych. Do grupy o największej regresji tych zasobów zaliczyć można województwa: olsztyńskie, gdzie baza zmniejszyła się o 1,2 tys., jeleniogórskie i bydgoskie - 1,9 tys., suwalskie - o 3,3 tys., warszawskie - o 3,4 tys., elbląskie o 4,2 tys., gdańskie o 4,9 tys., a największy spadek wystąpił w województwie bielskim, bo o 6,8 tys. miejsc noclegowych.

Z kolei w 14 województwach zwiększyły się wczasowe zasoby noclegowe na ogół o kilkaset miejsc. W województwie koszalińskim i szczecińskim, choć przyrosty te były dość znaczne, bo wynosiły odpowiednio 5,3 tys. i 4,3 tys. miejsc noclegowych, to stanowiły one

tylko 5,9% i 7,9% bazy wczasowej w tych województwach. Natomiast w województwie płockim przybyło 2,8 tys. miejsc, ale w stosunku do bazy wczasowej województwa przyrost ten wyniósł 43%.

Po latach zmniejszania się zasobów noclegowych dla potrzeb turystyki obserwuje się niewielkie, ale korzystne zmiany w rozwoju bazy noclegowej. Rok 1985 jest przełomowy dla obiektów turystycznych, w których w latach 1985 - 87 przyrosło 13,8 tys. miejsc noclegowych. Najwięcej miejsc przybyło na polach biwakowych - o 10,1 tys., i w prywatnych pokojach gościnnych o 4,7 tys., w mniejszym stopniu zwiększyły się zasoby w pensjonatach, uspołecznionych pokojach gościnnych, schroniskach młodzieżowych i "innych obiektach wykorzystywanych dla turystyki". Natomiast ubytek miejsc zauważyć można w motelach, hotelach, domach wycieczkowych, schroniskach; większe straty dotyczą tylko kempingów (5,4 tys. m.n.). Regres w obiektach wczasowo-wypoczynkowych zakończył się w roku 1986. Do roku 1987 przybyło 5,2 tys. miejsc noclegowych. Przyrost ten nastąpił głównie w ośrodkach wczasowych - 5,9 tys. miejsc, w ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych - 2,9 tys. miejsc oraz o niewielką liczbę miejsc (395) wzrosły zasoby noclegowe w ośrodkach wypoczynku sobotnio-niedzielnego. W pozostałych grupach obiektów wczasowych notuje się ubytek miejsc noclegowych, największy w kwaterach prywatnych o 1185 miejsc.

Wśród gestorów, nadal powiększa się baza wczasowa zakładów pracy - o 7,6 tys. miejsc, natomiast zmniejszają się ciągle zasoby w obiektach FWP, związków zawodowych i organizacji społeczno-politycznych.

W rozkładzie przestrzennym zmian w wielkościach bazy w latach

1985-1987 zauważyć można pewne różnice. W bazie turystycznej spa-
dek przeważnie o wielkościach od kilkudziesięciu do kilkuset miejsc
wystąpił w 21 województwach, wśród których znajdują się m.in.
bielskie, bydgoskie, jeleniogórskie, krakowskie, krośnieńskie,
słupskie, szczecińskie, wrocławskie. Największe zmniejszenie odno-
tować można jedynie w woj. warszawskim o 1,3 tys. miejsc. Natomiast
zwiększenie zasobów objęło 28 województw, z czego stosunkowo zna-
czące przyrosty wystąpiły w woj. gdańskim o 4,9 tys. miejsc, kato-
wickim i łódzkim o 1,6 tys., i suwalskim o 3,8 tys.

W tym samym okresie baza wczasowo-wypoczynkowa zmniejszyła
się w 28 województwach, a w znaczącej skali tylko w woj. gdańskim
o 5,2 tys. miejsc głównie w kwaterach prywatnych oraz płockim o
2,5 tys. miejsc w ośrodkach wczasowo-wypoczynkowych. W tym ostat-
nim przypadku jest to strata dotkliwa, a jednocześnie zastanawia-
jąca, bowiem w okresie 1980-85 baza ta wzrosła o 2,8 tys. miejsc.

Z kolei w 21 województwach odnotować można przyrosty zasobów
wczasowych. Najwięcej miejsc przbyło w woj. bielskim o 9,5 tys. -
w ośrodkach wczasowych i kwaterach prywatnych i w woj. olsztyńskim
o 3,1 tys. głównie w ośrodkach wczasowych. Zarówno przyrosty jak i
ubytki w niewymienionych tutaj województwach wynosiły co najwyżej
kilkaset miejsc noclegowych.

Można również zauważyć niewielką poprawę możliwości całoroczne-
go użytkowania bazy wczasowej, bowiem zasoby te zwiększyły się o
8,7 tys. miejsc i stanowią 23,7% tej bazy w porównaniu z 22,1% w r.
1985.

4.3. Rozmieszczenie przestrzenne bazy noclegowej

W Polsce nastąpiły dość istotne zmiany w rozmieszczeniu przestrzennym bazy noclegowej. Rozpatrując jej lokalizację w granicach stref krajobrazowych można stwierdzić wyrównanie się wielkości zasobów. W strefie nadmorskiej skupia się 26,5% miejsc, w pojeziernej 27,4%, górskiej 24%, a na pozostałym obszarze kraju 22,1% miejsc. Jednocześnie można zaobserwować duże rozproszenie bazy, bowiem występowała ona w 1980 r. w około 2800 miejscowościach oraz duży stopień koncentracji, o czym świadczy 61% miejsc zgromadzonych w 186 miejscowościach (1980 r.) mających powyżej 1000 miejsc (S. Wawrzyniak, 1987).

Baza noclegowa występuje we wszystkich województwach jednak w wielkościach dość zróżnicowanych (tabela 24 i 25). Skrajne rozpiętości wynoszą od 2,2 tys. miejsc w województwie skierniewickim do 84,5 tys. w województwie szczecińskim. Powyżej 20,0 tys. miejsc posiada 13 województw, co daje koncentrację 70,6% całej bazy. Grupują one od 2,5% do 9,9% miejsc w skali kraju. Należą do nich w kolejności zasobów województwa: szczecińskie, koszalińskie, gdańskie, nowosądeckie, bielskie, słupskie, olsztyńskie, jeleniogórskie, bydgoskie, poznańskie, warszawskie, wałbrzyskie. W grupie tej większość, to województwa o przewadze bazy wczasowo-wypoczynkowej, poza warszawskim, poznańskim, suwalskim i bydgoskim.

Miejsca całoroczne stanowią 30,6% całej bazy. Powyżej tego wskaźnika zasoby te występują w 23 województwach, wśród których spotyka się też jednostki o mniejszej liczbie miejsc: kaliskie, legnickie, łódzkie, rzeszowskie, skierniewickie, tarnobrzeskie i zamojskie. Jednak ponad połowa bazy całorocznej (prawie 57%) kon-

Tabela 24. Baza noclegowa wg województw w 1987 r.

Lp.	Województwo	Liczba miejsc noclegowych					
		ob. turystyczne		ob. wczasowo-wyp.		całość bazy	
		ogółem	całorocz.	ogółem	całorocz.	ogółem	całorocz.
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	warszawskie	17670	12213	4214	1908	21884	14121
2.	bielskopodlaskie	1205	267	2787	38	3992	305
3.	białostockie	4464	1713	941	151	5405	1864
4.	bielskie	7899	5913	31325	24264	39224	30177
5.	bydgoskie	13219	3910	12171	1644	25390	5554
6.	chełmskie	1278	529	4315	-	5593	529
7.	ciechanowskie	975	612	2005	60	2980	672
8.	częstochowskie	4409	1824	3027	432	7436	2256
9.	elbląskie	7985	2796	21631	2422	29616	5218
10.	gdańskie	21904	5393	46354	5255	68258	10648
11.	gorzowskie	6602	1869	5766	1099	12368	2968
12.	jeleniogórskie	10746	6426	14980	13486	25726	19912
13.	kaliskie	3781	1534	1261	360	5042	1894
14.	katowickie	9283	6516	3254	197	12537	6713
15.	kieleckie	5624	3130	3858	983	10382	4113
16.	konińskie	3339	1227	5060	209	8399	1436
17.	koszalińskie	11023	1981	66761	1962	77784	3943
18.	krakowskie	9596	5540	1555	675	11151	6215
19.	krośnieńskie	9856	3536	5587	2587	15443	6123
20.	legnickie	2272	1236	667	80	2939	1316
21.	leszczyńskie	3827	958	6592	348	10419	1306
22.	lubelskie	5776	2233	2983	775	8759	3008
23.	łomżyńskie	1805	365	1994	420	3799	785
24.	łódzkie	5018	2758	991	52	6009	2810
25.	nowosądeckie	25411	17294	42538	33081	67949	50375
26.	olsztyńskie	16555	4075	18380	1680	34935	5755
27.	opolskie	7196	2544	6414	1768	13610	4312
28.	ostrołęckie	1836	668	3795	417	5631	1085
29.	pilskie	5791	2666	4721	636	10512	3302

1	2	3	4	5	6	7	8
30.	piotrkowskie	2237	1170	5480	1140	7717	2310
31.	płockie	2573	1086	3954	147	6527	1233
32.	poznańskie	18336	8720	4643	1139	22979	9859
33.	przemyskie	3004	877	1504	436	4508	1313
34.	radomskie	3091	1012	1497	248	4588	1260
35.	rzeszowskie	3800	1506	909	165	4709	1671
36.	siedleckie	1662	525	2966	421	4628	946
37.	sieradzkie	1622	542	2702	312	4324	854
38.	skierniewickie	1898	979	340	96	2238	1075
39.	słupskie	8495	1224	29992	826	38487	2050
40.	suwalskie	27006	1504	18213	2885	45219	4389
41.	szczecińskie	14417	2725	70064	405	84481	3130
42.	tarnobrzeskie	3958	1535	789	264	4747	1799
43.	tarnowskie	3239	1409	1324	366	4563	1775
44.	toruńskie	5257	1794	4302	353	9559	2147
45.	wałbrzyskie	8813	4614	12505	10523	21318	15137
46.	włocławskie	2563	790	4693	1283	7256	2073
47.	wrocławskie	7592	5302	2164	103	9756	5405
48.	zamojskie	2524	1139	1114	130	3638	1269
49.	zielonogórskie	6781	2795	6573	666	13354	3461
	Polska	355213	142974	501655	118897	856868	261871

Tabela 25. Udział bazy noclegowej wg województw w %

Lp.	Województwo	Ob. wczasowo-wyp.		ob. turystyczne	
		ogółem	całorocz.	ogółem	całorocz.
1	2	3	4	5	6
1.	warszawskie	0,8	1,6	2,6	5,4
2.	bielskopodlaskie	0,6	-	0,5	0,1
3.	białostockie	0,2	0,1	0,0	0,7
4.	bielskie	6,2	20,4	4,6	11,5
5.	bydgoskie	2,4	1,4	3,0	2,1
6.	chełmskie	0,9	-	0,7	0,2
7.	ciechanowskie	0,4	0,1	0,3	0,3
8.	częstochowskie	0,6	0,4	0,9	0,9
9.	elbląskie	4,3	2,0	3,4	2,0
10.	gdańskie	9,2	4,4	8,0	4,0
11.	gorzowskie	1,2	0,9	1,4	1,1
12.	jeleniogórskie	3,0	11,3	3,0	7,6
13.	kaliskie	0,2	0,3	0,6	0,7
14.	katowickie	0,6	0,2	1,5	2,6
15.	kieleckie	0,8	0,8	1,1	1,6
16.	konińskie	1,0	0,2	1,0	0,3
17.	koszalińskie	13,3	1,6	0,1	1,5
18.	krakowskie	0,3	0,6	1,3	2,4
19.	krośnieńskie	1,1	2,2	1,8	2,3
20.	legnickie	0,1	0,1	0,3	0,5
21.	leszczyńskie	1,3	0,3	1,2	0,5
22.	lubelskie	0,6	0,6	1,0	1,1
23.	łomżyńskie	0,4	0,4	0,4	0,3
24.	łódzkie	0,2	0,1	0,7	1,1
25.	nowosądeckie	8,5	27,8	7,9	19,2
26.	olsztyńskie	3,7	1,4	4,1	2,2
27.	opolskie	1,3	1,5	1,6	1,6
28.	ostrołęckie	0,8	0,3	6,7	0,4
29.	pilskie	0,9	0,5	1,2	1,3
30.	piotrkowskie	1,1	1,0	0,9	0,9

1	2	3	4	5	6
31.	płockie	0,8	0,1	0,8	0,5
32.	poznańskie	0,9	1,0	2,7	3,8
33.	przemyskie	0,3	0,4	0,5	0,5
34.	radomskie	0,3	0,2	0,5	0,5
35.	rzeszowskie	0,2	0,1	0,5	0,6
36.	siedleckie	0,6	0,4	0,5	0,4
37.	sieradzkie	0,5	0,3	0,5	0,3
38.	skierniewickie	0,1	0,1	0,3	0,4
39.	słupskie	0,6	0,7	4,5	0,8
40.	suwalskie	3,6	2,4	5,3	1,7
41.	szczecińskie	14,0	0,3	0,9	1,2
42.	tarnobrzeskie	0,2	0,2	0,6	0,7
43.	tarnowskie	0,3	0,3	0,5	0,7
44.	toruńskie	0,9	0,3	1,1	0,8
45.	wałbrzyskie	2,5	8,8	2,5	5,8
46.	włocławskie	0,9	1,1	0,8	0,8
47.	wrocławskie	0,4	0,1	1,1	2,1
48.	zamojskie	0,2	0,1	0,4	0,5
49.	zielonogórskie	1,3	0,6	1,6	1,3
	Polska	100,0	100,0	100,0	100,0

centruje się w 8 województwach: bielskim, jeleniogórskim, nowosądeckim, wałbrzyskim, krakowskim, katowickim i wrocławskim. Są to więc obszary górskie i większe aglomeracje miejskie. W pozostałych województwach o największej liczbie miejsc, udział byzy całorocznej jest niski i wynosi od kilku do kilkunastu procent - w szczecińskim 3,7%, w olsztyńskim 16,5%.

4.3.1. Baza turystyczna

W bazie turystycznej największe zasoby posiadają pola biwakowe. W 1987 r. poza ciechanowskim, plockim i siedleckim, występowały one we wszystkich pozostałych województwach. Wielkość ich jest zróżnicowana - najliczniejszą grupę stanowiły pola^o 1000 miejsc zlokalizowane w 28 województwach, głównie strefy nizinnej, w 11 województwach położonych w różnych strefach krajobrazowych pola liczą 1000 - 2000 miejsc. Zasoby ponad 2000 miejsc występują w 7 województwach, prawie wyłącznie nadmorskich i pojeziernych: bydgoskim, elbląskim, gdańskim, gorzowskim, nowosądeckim, olsztyńskim i suwalskim. To ostatnie województwo zdecydowanie dominuje wielkością 19,7 tys. miejsc na polach, trzykrotnie przewyższając następne z kolei (bydgoskie).

W grupie hoteli, około 40% miejsc koncentruje się w 5 województwach: warszawskim, gdańskim, katowickim, krakowskim, poznańskim. Występują tutaj dość wyraźnie rozpiętości w wielkości zasobów - od 5,8% miejsc w stosunku do ogółu miejsc w hotelach, w województwie gdańskim, do 12,9% miejsc w województwie warszawskim. W innych województwach o dużym ruchu turystycznym, przede wszystkim krajoznawczym i tranzytowym, baza hotelowa jest mniejsza. Dla przy-

kładu - w woj. bydgoskim udział miejsc w tej bazie do ogółu hoteli w Polsce stanowi 2,3%, jeleniogórskim 2,7%, nowosądeckim 2,5%, szczecińskim 3,4%, toruńskim 2,6% i wrocławskim 4,1%. Z kolei 2 województwa - białskopodlaskie i przemyskie nie posiadają w ogóle hoteli. Nie występują one również w 7 miastach wojewódzkich (1987) - Białej Podlaskiej, Ciechanowie, Piotrkowie Tryb., Przemyśle, Radomiu, Skierniewicach i Tarnobrzegu. Są to miejscowości położone przy drogach międzynarodowych i ważnych drogach krajowych.

Miejsca w hotelach o najwyższym i wysokim standardzie stanowiły: w jedynym hotelu 5 gwiazdkowym (Warszawa) 1,1% ogółu miejsc hotelowych oraz 33,2% w hotelach 4 gwiazdkowych. Tych ostatnich brak jest w regionach o dużych walorach, bądź przez które przebiegają wysokofrekwentowane drogi międzynarodowe: opolskim, przemyskim, słupskim, suwalskim, zielonogórskim.

Motele spełniające funkcję obsługi ruchu samochodowego, w tym również turystycznego, występują w 22 województwach. Poza obsługą ze strony tej bazy znajdują się obszary województw, przez które prowadzą drogi międzynarodowe (np. białskopodlaskie, gorzowskie^w, konińskie, koszalińskie, legnickie, przemyskie). Największe zasoby w tego rodzaju obiektach posiada województwo częstochowskie, na terenie którego liczą one 324 miejsc, stanowiąc 15,2% ogółu miejsc w polskich motelach. Znaczące też wielkości występują w województwie bielskim - 224 miejsca tj. 10,5%, oraz krakowskim - 200 miejsc stanowiąc 9,4% noclegowych zasobów w motelach. W pozostałych jednostkach udział tych zasobów wynosi od 1,1% (woj. radomskie) do 6,9% (woj. wrocławskie). Konfrontując wielkości zamieszczone w opracowaniach GUS z mapami samochodowymi, stwierdzić można rozbieżności w kwalifikacji obiektów^w do kategorii moteli, a błędna

kwalfikacja występuje na mapach.

Noclegowe obiekty pensjonatowe występują na ogół w województwach o walorach wypoczynkowych i specjalistycznych. W niektórych miastach uzupełniają one bazę hotelową. W wielkościach tych zasobów wyróżniają się województwa: jeleniogórskie o 949 miejscach stanowiących 12,9% ogółu miejsc pensjonatowych, gdańskie z 885 miejscami (12,1%) oraz nowosądeckie, które posiada 668 miejsc tj. 9,1%. W niektórych rejonach kraju, w stosunku do rangi środowiska baza pensjonatowa wydaje się być mała. Do takich województw należą: bielskie, bydgoskie, elbląskie, olsztyńskie, suwalskie, szczecińskie i zielonogórskie.

Domy wycieczkowe w całej bazie ogólnodostępnej zajmują 6 pozycję pod względem liczby miejsc noclegowych. Większe od nich zasoby posiadają w kolejności: pola biwakowe, hotele, campingi, pokoje gościnne prywatne i schroniska młodzieżowe. Jednak należy stwierdzić, że ich znaczenie jest dużo większe niżby to wynikało z ich zdolności recepcyjnej. Są one w wysokim stopniu wykorzystywane przez ruch turystyczny. Pod względem liczby osób korzystających z noclegów w domach wycieczkowych, większe wartości odnotować można tylko w hotelach.

Domy wycieczkowe występują we wszystkich województwach, chociaż o dość zróżnicowanej wielkości miejsc, od 67 w legnickim do 1736 w bielskim. Największą liczbą miejsc, w granicach od 1000 - 2000, dysponują województwa: warszawskie, białostockie, bielskie, bydgoskie, krakowskie, krośnieńskie, nowosądeckie, olsztyńskie, suwalskie, wyłbrzyskie i zielonogórskie. Wielkości te stanowią 3,3% - 5,4% ogółu miejsc w tych obiektach. Analiza ruchu turystycznego rejestrowanego w wymienionych regionach wykazuje, że nie

zawsze zasoby noclegowe korelują z jego wielkością. Porównując województwa o zbliżonych wielkościach miejsc noclegowych w domach wycieczkowych - krakowskie, białostockie, olsztyńskie i suwalskie - można zauważyć dużo niższe wykorzystanie obiektów w ostatnich 3 województwach. Zasoby te natomiast są mniejsze w województwach o dość znacznym potencjale walorów krajoznawczych, jak choćby gdańskie, poznańskie, toruńskie czy wrocławskie.

Schroniska stanowią bazę dla dość specyficznej formy ruchu jaką jest turystyka górską, dlatego też ich lokalizacja związana jest tylko z obszarami góorskimi. Występują one wprawdzie w kilku województwach nizinnych, ale są to wielkości niewiele znaczące. W bazie tej dominuje województwo nowosądeckie, gdzie koncentruje się 1549 miejsc, stanowiąc 34,6% ogółu miejsc w schroniskach. Drugim jest województwo bielskie skupiające 1036 miejsc, tj. 23,2%. Można zaobserwować wyraźne dysproporcje w zagospodarowaniu w tę bazę Karpat i Sudetów. W pierwszym obszarze góorskim występuje 65,2% miejsc, a w drugim tylko 29,8%.

W omawianej tutaj grupie zasobów noclegowych baza campingowa zajmuje ważną pozycję. Jej rozmieszczenie przestrzenne jest zróżnicowane, co wiąże się z odmiennością stref krajobrazowych oraz preferencją niektórych z tych stref przez ruch turystyczny, szczególnie o charakterze pobytowym. Do takich obszarów należy strefa nadmorska, w której koncentruje się największa liczba miejsc noclegowych w campingach zlokalizowanych w 4 województwach nadmorskich. Największe zasoby posiada województwo szczecińskie, które liczy 7308 miejsc. W województwach: koszalińskim, słupskim i gdańskim baza ta wynosi po ok. 5000 miejsc. W pozostałych regionach kraju wielkości bazy campingowej są wyraźnie mniejsze - w większości województw po kilkaset miejsc. Tylko w olsztyńskim zasoby te liczą

ok. 2,5 tys. miejsc, a w poznańskim, suwalskim i zielonogórskim 1000 - 1500 miejsc. Wskazuje to na mały udział tej bazy w zagospodarowaniu strefy pojeziernej. Z kolei 7 województw w ogóle nie posiada w swoim terenie campingów. Są to: ciechanowskie, łomżyńskie, rzeszowskie, skierniewickie, tarnobrzeskie, toruńskie i włocławskie.

4.3.2. Baza wczasowo-wypoczynkowa

Baza wczasowo-wypoczynkowa wykazuje duże zróżnicowanie wielkościowe w poszczególnych województwach - od 340 miejsc w województwie skierniewickim do 70064 miejsc w szczecińskim. Nie świadczy to jednak o jej rozproszeniu. Koncentruje się ona bowiem w niewielkiej, bo stanowiącej zaledwie 24,5%, liczbie 12 województw, z których każde posiada ponad 10 tys. miejsc wczasowo-wypoczynkowych. Skupia się w nich aż 76,7% bazy wczasowej. Są one wyszczególnione w zestawieniu.

Lp.	Województwo	Liczba miejsc nocl.	%
1.	szczecińskie	70064	14,0
2.	koszalińskie	66761	13,3
3.	gdańskie	46354	9,2
4.	nowosądeckie	42538	8,5
5.	bielskie	31325	6,2
6.	słupskie	29992	6,0
7.	elbląskie	21031	4,3
8.	olsztyńskie	18380	3,7
9.	suwalskie	18213	3,6
10.	jeleniogórskie	14980	3,0
11.	wałbrzyskie	12505	2,5
12.	bydgoskie	12171	2,4
	R a z e m	384914	76,7

Są to województwa wyraźnie związane z określonymi typami walorów wypoczynkowych: 5 nadmorskich, 4 górskie i 3 pojezierne.

Do województw o najmniejszej liczbie miejsc noclegowych, oprócz

wymienionego już wyżej woj. skierniewickiego, należą: legnickie (667 m.n.), tarnobrzskie (789 m.n.), rzeszowskie (909 m.n.), białostockie (941 m.n.) i łódzkie (991 m.n.).

W przeważającej większości województw (45) dominowały miejsca noclegowe czynne wyłącznie w sezonie letnim. Załedwie kilka z nich miało proporcje bazy sezonowej do całorocznej zbliżone do 1:1.

Tylko 4 województwa wykazywały przewagę bazy całorocznej nad sezonową. Są to wyłącznie województwa położone w terenach górskich: jeleniogórskie - 90,0% miejsc całorocznych, wałbrzyskie - 84,2%, nowosądeckie - 77,8% oraz bielskie - 77,5%.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować wniosek, że spośród województw o najwyższym stopniu zagospodarowania dla potrzeb turystyki wypoczynkowej, w sezonie letnim dominujące znaczenie mają województwa nadmorskie - natomiast w ciągu całego roku, z wyraźnie preferowanym sezonem zimowym - województwa górskie.

Należałoby dodatkowo uwzględnić w bazie wczasowo-wypoczynkowej, sygnalizowane już wcześniej rodzaje obiektów wykazywanych w bazie turystycznej.. Chodzi o pensjonaty, kempingi i pola biwakowe.

Liczby miejsc noclegowych wykazywane w tego rodzaju obiektach są właśnie szczególnie wysokie w województwach o najwyższym stopniu zagospodarowania dla potrzeb turystyki wypoczynkowej. Są to województwa związane z wybrzeżem morskim, pasem pojezierzy i górami.

Analiza bazy pod względem rodzaju obiektów i ich rozmieszczenia na terenie Polski pozwala stwierdzić, że (tabela 26):

- ośrodki wczasowe znajdują się na terenie wszystkich województw z wyraźną dominacją terenów nadmorskich oraz górskich,
- ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe występują prawie we wszystkich

Tabela 26. Struktura bazy czasowo-wypoczynkowej w Polsce wg rodzajów obiektów i województw w 1987 r.

Województwo	Ośrodki czasowe ¹⁾	Ośrodki szkole- niowo- wypocz. ²⁾	Obiekty lecznict- wa uzro- wiskowe- go ³⁾	Kwatery prywat- ne	Inne objek- ty ⁴⁾
1	2	3	4	5	6
warszawskie	2476	1646	-	-	92
bialskopodlaskie	2153	634	-	-	-
białostockie	677	151	-	20	93
bielskie	19336	2375	188	8659	767
bydgoskie	9734	1591	-	383	463
chełmskie	4167	144	-	4	-
ciechanowskie	1793	104	-	-	108
częstochowskie	2714	180	-	-	133
elbląskie	15866	713	300	4353	399
gdańskie	26996	3531	831	12621	2285
gorzowskie	5244	406	-	37	79
jeleniogórskie	12510	1592	239	21	618
kaliskie	909	292	-	-	60
katowickie	2203	195	-	-	856
kieleckie	3012	488	194	141	23
konińskie	4463	507	-	-	90
koszalińskie	38152	3721	7933	16031	924
krakowskie	572	441	-	-	542
krośnieńskie	3082	656	1108	141	600
legnickie	227	80	-	-	360
leszczyńskie	5744	740	-	-	108
lubelskie	1820	671	-	220	272
łomżyńskie	1108	632	-	39	215
łódzkie	749	88	154	-	-
nowosądeckie	21472	3374	2578	14101	993
olsztyńskie	15901	1414	-	531	534
opolskie	4120	1858	-	-	436
ostrołęckie	3225	412	-	-	158

1	2	3	4	5	6
pilskie	3791	819	-	-	111
piotrkowskie	5008	392	-	-	80
płockie	3556	160	36	-	202
poznańskie	3025	1514	-	-	104
przemyskie	827	597	-	-	80
radomskie	1242	183	-	-	72
rzeszowskie	693	154	-	-	62
siedleckie	2411	523	-	-	32
sieradzkie	2051	390	-	-	261
skierniewickie	244	96	-	-	-
• słupskie	20613	892	449	7832	206
suwalskie	11676	3015	-	2090	1432
szczecińskie	48250	2633	2960	12134	4087
• tarnobrzeskie	671	118	-	-	-
tarnowskie	902	65	-	-	357
toruńskie	3645	629	-	-	28
wałbrzyskie	9455	1647	332	471	600
włocławskie	3025	201	-	1155	252
wrocławskie	817	47	-	-	1300
zamojskie	1005	-	-	109	-
zielonogórskie	5602	532	-	-	439
P o l s k a	338924	43403	17322	81093	20913

- 1) bez kwater prywatnych
- 2) z domami pracy twórczej
- 3) i sanatoria wykorzystywane na potrzeby wczasów
- 4) wykorzystywane na potrzeby wczasów oraz obiekty w ośrodkach do wypoczynku sobotnio - niedzielnego

źródło: obliczenia własne na podstawie Turyzmu i wypoczynku w 1987 R. GUS.

województwach (z wyjątkiem zamojskiego), a ich rozmieszczenie również nawiązuje do obszarów nadmorskich i górskich, ale dotyczy tylko niektórych województw w tej grupie,

- obiekty lecznictwa uzdrowiskowego wykorzystywane na potrzeby wczasów występują w 13 województwach, przy czym tylko 3 z nich wyróżniają się większą liczbą miejsc: koszalińskie, szczecińskie i nowosądeckie; charakterystyczna jest znikoma wielkość tej bazy w województwach dysponujących obiektami uzdrowiskowymi na Dolnym Śląsku (w jeleniogórskim i wałbrzyskim),
- kwatery prywatne występują w 21 województwach i to w sposób raczej przypadkowy, co wynika przypuszczalnie ze względów organizacyjnych (kwestia pozyskiwania kwater); związane są one głównie z pasem nadmorskim, a w obszarach górskich przede wszystkim z Karpatami,
- rozmieszczenie przestrzenne innych obiektów nie wykazuje cech charakterystycznych.

Struktura przestrzenna bazy w aspekcie administrowania nią przez poszczególnych gestorów wykazuje, że obiekty Funduszu Wczasów Pracowniczych znajdują się na terenie 28 województw. Wielkość bazy będącej własnością FWP jest w tych województwach silnie zróżnicowana: tylko w 5-ciu województwach znajduje się aż 70,8% miejsc (szczecińskie, jeleniogórskie, wałbrzyskie, nowosądeckie i koszalińskie), a niektóre z pozostałych województw mają zaledwie po kilkadziesiąt miejsc noclegowych (tabela 27).

Zakłady pracy posiadają swoje obiekty w całej Polsce, występują one we wszystkich województwach. Do jednostek najsilniej wyposażonych w obiekty zakładowe (powyżej 20 tys. miejsc) należą nad morzem województwa: szczecińskie, koszalińskie, gdańskie i słupskie., a w

Tabela 27. Struktura bazy czasowo-wypoczynkowej w Polsce wg gestorów i województw w 1987 r.

Województwo	Fundusz Wczasów Pracown.	Zakłady pracy	Związki zawodowe	Organizacje społeczne i politycz.	Jednostki prowadzą- ce wczasy
1	2	3	4	5	6
warszawskie	99	3090	452	573	-
bialskopodlaskie	-	2467	60	260	-
białostockie	-	830	91	-	20
bielskie	1342	20709	492	188	8594
bydgoskie	147	11239	-	430	355
chełmskie	-	4029	110	78	98
ciechanowskie	128	1797	-	20	60
częstochowskie	-	3027	-	-	-
elbląskie	678	14962	1502	180	4309
gdańskie	1486	30729	714	873	12553
gorzowskie	504	5107	118	-	37
jeleniogórskie	6165	7769	276	253	517
kaliskie	-	1023	-	238	-
katowickie	116	3138	-	-	-
kieleckie	141	3397	-	155	165
konińskie	-	4976	-	84	-
koszalińskie	2393	47706	169	683	15810
krakowskie	-	778	777	-	-
krośnieńskie	232	4820	453	82	-
legnickie	-	639	-	-	28
leszczyńskie	-	6271	-	222	99
lubelskie	105	2494	-	219	165
łomżyńskie	182	1808	-	4	-
łódzkie	-	755	236	-	-
nowosądeckie	3846	22543	1410	868	1387
olsztyńskie	570	15301	1007	373	829
opolskie	395	5459	108	452	-
ostrołęckie	-	3707	16	72	-
pilskie	-	4271	69	129	252

1	2	3	4	5	6
piotrkowskie	751	4470	74	185	-
płockie	-	3060	72	160	662
poznańskie	207	4068	4068	-	368
przemyskie	-	1504	-	-	-
radomskie	-	1497	-	-	-
rzeszowskie	-	909	-	-	-
siedleckie	-	2448	186	14	318
sieradzkie	136	2481	85	-	-
skierniewickie	56	284	-	-	-
słupskie	1132	20289	298	143	8130
suwalskie	1291	11805	1675	1740	1702
szczecińskie	6921	49493	425	926	12299
tarnobrzeskie	-	584	205	-	-
tarnowskie	100	1224	-	-	-
toruńskie	-	4198	-	104	-
wałbrzyskie	5720	6313	-	41	431
włocławskie	407	3158	6	32	990
wrocławskie	-	2164	-	-	-
zamojskie	-	984	-	21	109
zielonogórskie	130	6174	82	187	-
P o l s k a	35380	362048	11168	10656	82403

źródło: Turyztyka i rekreacja w 1987 R. GUS.

górach nowosądeckie i bielskie. Znaczną koncentrację obiektów zakładowych można też zaobserwować w pasie pojezierzy.

Niewielka ilościowo baza administrowana przez związki zawodowe, a także przez organizacje polityczne i społeczne nie wykazuje specyficznych cech w rozmieszczeniu przestrzennym, natomiast baza należąca do jednostek (organizacji) turystycznych posiadających wczasy ogólnodostępne nawiązuje do tradycyjnych obszarów wypoczynkowych nad morzem i w górach, jednak z minimalnym uwzględnieniem obszaru Sudetów.

Cechą charakterystyczną lokalizacji części bazy wczasowo-wypoczynkowej jest brak powiązania funkcjonalno-przestrzennego z siecią osadniczą. Gestorzy wiążą natomiast swoje ośrodki z walorami terenu - z jeziorem, z lasem, co wynika z naturalnej tendencji "bliżej przyrody". Jednak taka sytuacja powoduje negatywne zjawiska w zakresie gospodarki terenami i ochrony środowiska. Prowadzona jest odrębnie gospodarka poboru wody i odprowadzania ścieków, ośrodki posiadają własne kuchnie i stołówki oraz szereg innych urządzeń rekreacyjnych. W konsekwencji tego w wielu miejscowościach wypoczynkowych występują problemy zaopatrzenia w wodę, oczyszczania ścieków, składowania odpadów. Nie zawsze także obecność ośrodków wczasowych w miejscowości, wprowadza istotne zmiany w infrastrukturze społecznej i technicznej mające na celu poprawę obsługi wczasowiczów i ludności miejscowej.

Należy także zwrócić uwagę na negatywne zjawiska dotyczące bazy letniskowej. Na szeregu obszarach lokalizacji tej bazy panuje bezład przestrzenny i architektoniczny. Warto stworzyć większe możliwości udostępnienia na domy letniskowe opuszczonych zabudowań wiejskich. Tego rodzaju szansa została zaprzepaszczone na

Warmii i Mazurach, gdzie wskutek błędnej polityki państwa w latach siedemdziesiątych nastąpiły masowe wyjazdy rdzennych mieszkańców. Szereg domów wiejskich, często zabytkowych, zagospodarowywanych na dachy - jak wykazują A. i A.K. Wróblewscy (1989) - zostało w tym regionie uchronionych od zniszczenia. Wiele innych pozbawionych właścicieli uległo dewastacji.

4.4. Standard i stan techniczny

Badania dotyczące standardu i stanu technicznego bazy są albo niepełne, albo straciły walor aktualności. Stwarza to wiele trudności w ocenie tych elementów.

W obiektach turystycznych o najszerszej - III kategorii znajduje się 58 tys. miejsc noclegowych tj. 16,3% ogółu tych zasobów. Zauważyć można szczególnie zły standard schronisk oraz dobry kampingów i domków turystycznych. Z kategoryzacji przeprowadzonej w latach 1978-80 i opracowanej przez AWF w Poznaniu dla 34 województw Polski północnej i środkowej wynika, że w bazie wczasowo-wypoczynkowej sytuacja jest jeszcze gorsza. Ponad połowa bazy tj. 51,9% miejsc posiada III kategorię, a 11,3% miejsc jest sklasyfikowanych poza kategorią. Tylko minimalna część bazy, bo licząca 4,5% miejsc znajduje się w I kategorii, a blisko 1/3 zasobów (32,2%) zaliczono do II kategorii.

Dość duże różnice w standardzie obiektów występują między gestorami. Tylko 36,2% bazy zakładów pracy - największego potentata - mieści się w I i II kategorii. Wyższy standard swoich obiektów posiada FWP i związki zawodowe, gdzie w I i II kategorii znajduje się odpowiednio 42,0% i 45,5% miejsc. Bardzo niską klasyfikację otrzymała baza organizacji społecznych i politycznych - 26,5% w II

kategorii, a pozostała reszta miejsc w III kategorii i poza kategorią. Nie dziwi natomiast fakt niskiego standardu bazy przedsiębiorstw i biur turystycznych, ponieważ w znacznej większości są to kwatery prywatne sklasyfikowane w całości w kategorii III i poza kategorią.

Na pełną charakterystykę stanu technicznego bazy brak jest podstaw, ponieważ, jak dotąd badania nie objęły tej problematyki w takim zakresie.

Fragmentaryczne dane zamieszczone w Przestrzennym Programie Zagospodarowania Turystycznego Polski do 1995 r. pozwalają na określenie stanu technicznego w 1984 r. tylko niektórych obiektów turystycznych. Ogółem 13% miejsc noclegowych mieści się w obiektach o złym stanie, a 34% charakteryzuje się dobrymi warunkami. Szczególnie zły stan cechuje motele, schroniska, pensjonaty i domy wycieczkowe, a najlepszy hotele i kempingi.

W badaniach stanu technicznego obiektów wypoczynkowych przeprowadzonych w 1981 r. przez GKT, 38,2% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na takie pytanie. Według własnych ocen 36,2% gestorów określa stan techniczny swych obiektów jako bardzo dobry, a tylko 18,3% jako średni lub zadowalający, natomiast 7,3% jako zły. Ale jednocześnie 18,6% ankietowanych stwierdza potrzebę wymiany domków kempingowych ze względu na ich zużycie, a 78,3% gestorów zgłasza konieczność remontów o różnym zakresie. Należy zatem sądzić, że stan techniczny obiektów wczasowo-wypoczynkowych jest gorszy niż wykazały badania. Kumulacja procesów dekapitalizacyjnych obejmuje też niektóre obszary. Procesy te występujące w Sudetach, jak wykazano w Przestrzennym Programie Zagospodarowania Turystycznego Polski do 1995 r., były jednym z głównych elementów kwalifikują-

cych ten region jako turystyczny obszar konfliktowy.

4.5. Wykorzystanie bazy noclegowej

Wykorzystanie to określa wskaźnik procentowy wynikający z porównania liczby udzielonych noclegów (rejestrowanych) do potencjalnej zdolności recepcyjnej wyrażonej liczbą noclegów. Zdolność tę obliczono mnożąc liczbę miejsc całorocznych przez 365 dni, a miejsc sezonowych przez 120 dni. Osiągnęła ona w 1987 r. wartość 166982,5 tys. noclegów. Zmniejszyła się o 9,1% w porównaniu do 1980 r., a w 1985 r. spadek wynosił 11,1%. W poszczególnych rodzajach bazy obniżenie możliwości recepcyjnych jest zróżnicowane. W bazie turystycznej jest ono większe. Tutaj w porównaniu do 1980 r., możliwości te zmniejszyły się o 15,9% w 1987 r. i o 17,3% w 1985 r. W bazie wczasowej w odpowiednich latach spadki wynosiły 12,1% i 14,9%.

Ruch turystyczny rejestrowany osiągnął wielkość w 1987 r. (X.86 -IX.87) 15146,4 tys. osób. Był on mniejszy o 10,8% niż w roku 1980, a większy o 4% od wielkości w 1985 r. Notuje się ciągłe skrócenie długości pobytów w bazie wczasowo-wypoczynkowej z 11,9 dni w 1980 r., poprzez 11,1 dni w 1985, do 10,6 dni w 1987 r.

Wykorzystanie całej bazy noclegowej osiągnęło w 1987 r. 47,5% (tabela 28) i w okresie 1980-1987 zmniejsza się. W bazie turystycznej wykorzystanie jest nieco wyższe niż w 1985 r. ale mniejsze niż w 1980 r., kiedy to przekraczało 50%. Nie osiągnęły wartości z 1980 r., ale przekroczyły z 1985 - hotele, pokoje gościnne prywatne. Ciągły spadek odnotować można w domach wycieczkowych, polach biwakowych. Z kolei wykorzystanie kempingów utrzymuje się na jednakowym poziomie.

Jak widać, poza hotelami istnieją dość duże rezerwy w wykorzystaniu zdolności recepcyjnej bazy.

Tabela 28. Wykorzystanie bazy noclegowej w %

	1980	1985	1987
Ogółem	55,3	48,0	47,5
Obiekty turystyczne	54,4	47,4	48,1
Obiekty wczasowo-wypocz.	57,3	48,6	47,0
Hotele	68,3	61,7	64,3
Domy wycieczkowe	59,3	56,7	54,3
Pokoje gościnne prywatne	58,4	44,4	49,8
Kempingi	47,1	47,5	47,3
Pola biwakowe	26,3	27,8	24,2
Ośrodki wczasowe	60,3	51,3	50,8
Kwatery prywatne wykorzystywane na potrzeby wczasów	56,2	46,6	40,6

źródło: rok 1980 i 1985 S. Wawrzyniak (1987), dla roku 1987 obliczenia własne

Natomiast wykorzystanie bazy wczasowo-wypoczynkowej w porównywalnym okresie zmniejsza się.

Spośród 7-miu rodzajów obiektów noclegowych składających się na bazę wczasowo-wypoczynkową najwyższe wykorzystanie wykazały w 1980 r. obiekty lecznictwa uzdrowiskowego i sanatoryjnego wykorzystywane na potrzeby wczasów. Stopień wykorzystania w tych obiektach sięgał prawie 70%, podczas gdy ośrodki wczasowe (bez kwater prywatnych) wykorzystywane były w 1980 r. w około 60%. W latach następnych stopień wykorzystania w obydwu tych rodzajach bazy znacznie się obniżył, a w 1987 r. utrzymywał się na jednakowym poziomie około 51%.

Najniższym stopniem wykorzystania w roku wyjściowym 1980 jak i

w połowie lat osiemdziesiątych charakteryzowały się obiekty noclegowe w ośrodkach wyłącznie do wypoczynku sobotnio-niedzielnego oraz inne obiekty wykorzystywane na potrzeby wczasów.

Porównując stan wyjściowy w roku 1980 z rokiem 1985, można stwierdzić, że przy średnim spadku stopnia wykorzystania o około 10 punktów, spadek ten w największym stopniu dotyczył obiektów lecznictwa uzdrowiskowego i sanatoryjnego wykorzystywanych na potrzeby wczasów. Wskaźnik wykorzystania w tym typie obiektów noclegowych obniżył się w wymienionym okresie z 69,4 do 46,7% czyli o około 23 punkty. Prawie na poziomie 1980 r. utrzymał się natomiast wskaźnik dotyczący innych obiektów wykorzystywanych na potrzeby wczasów, a w 1987 r. podniósł się on nawet o kilka punktów w porównaniu z rokiem 1980. Podobnie, poprawił się nieco w odniesieniu do obiektów noclegowych w ośrodkach wyłącznie do wypoczynku sobotnio-niedzielnego.

Innym zjawiskiem jest jeszcze konsekwentny spadek stopnia wykorzystania kwater prywatnych. W okresie od 1980 do 1987 r. wyniósł on aż 16 punktów procentowych.

Analizując wykorzystanie wczasowo-wypoczynkowej bazy noclegowej w układzie poszczególnych gestorów bazy w kolejnych latach, można zauważyć, że najlepiej gospodarował swymi zasobami Fundusz Wczasów Pracowniczych. W 1980 r. FWP miał najwyższy stopień wykorzystania bazy, sięgający prawie 70%, podczas gdy najmniejszym wskaźnikiem wykorzystania cechowała się baza związków zawodowych.

W 1985 r. ogólny wskaźnik znacznie się obniżył i poza FWP, który utrzymał swój prymat w tym zakresie, nastąpiło wyrównanie stopnia wykorzystania wśród pozostałych gestorów bazy.

Tabela 29. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w bazie wczasowo-wypoczynkowej w Polsce według rodzaju obiektów

Lp.	Rodzaje obiektów	Wskaźniki wykorzystania w latach		
		1980	1985	1987
1.	Ośrodki wczasowe bez kwater prywatnych	60,3	51,3	50,8
2.	Ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	47,0	40,8	37,5
3.	Obiekty lecznictwa uzdrowiskowego i sanatoryjnego wykorzystywane na potrzeby wczasów	69,4	46,7	50,6
4.	Domy pracy twórczej	49,0	48,6	49,7
5.	Kwatery prywatne	56,2	46,6	40,6
6.	Inne obiekty wykorzystywane na potrzeby wczasów	33,3	32,1	39,3
7.	Obiekty noclegowe w ośrodkach wyłącznie do wypoczynku sobotnio-niedzielnego	32,9	36,3	34,8
	O g ó ł e m	57,3	48,6	47,0

Rok 1987 przyniósł kolejne zróżnicowanie stopnia wykorzystania polegające przede wszystkim na tym, że znacznie lepszą efektywność niż w 1980 r. uzyskała baza związkowa. Jednocześnie bardzo wyraźnie zmieniło się wykorzystanie bazy oferowanej przez przedsiębiorstwa i organizacje turystyczne. Są to formy wczasów uzyskiwane na zasadzie pełnej odpłatności, w odróżnieniu od pozostałych gestorów, umożliwiających częściowe ulgi i stosujących elementy turystyki socjalnej. MoŜnaby stąd wysnuć wniosek, że spowodowane to jest obniŜeniem się zasobów finansowych ludności przeznaczonych na cele wczasowo-wypoczynkowe.

Tabela 30. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w obiektach wczasowo-wypoczynkowych w Polsce według gestorów bazy

Lp.	Nazwa gestora	Wskaźniki stopnia wykorzystania w latach		
		1980	1985	1987
1.	Fundusz Wczasów Pracowniczych	69,4	57,6	61,9
2.	Zakłady pracy	55,3	47,7	46,2
3.	Związki zawodowe	47,7	48,9	56,7
4.	Organizacje społeczne i polityczne	51,5	48,1	48,5
5.	Przedsiębiorstwa i organizacje turystyczne	54,9	46,2	39,4
	O g ó ł e m	57,3	48,6	47,0

4.5.1. Sezonowość wykorzystania bazy noclegowej według miesięcy

Baza noclegowa charakteryzuje się wykorzystaniem wybitnie sezonowym. Zarówno w obiektach turystycznych jak i wczasowo-wypoczynkowych ujawniają się dwa "szczyty". Pierwszy, letni w lipcu i sierpniu oraz zimowy w lutym. Poza tymi miesiącami zauważyć można znaczne zmniejszenie wykorzystania szczególnie w bazie wczasowo-wypoczynkowej. W grupie obiektów turystycznych dysproporcje te są mniejsze. Oczywiście zwiększenie wykorzystania wiąże się z urlopami i wakacjami letnimi oraz feriami zimowymi. W dwóch miesiącach letnich kumuluje się 58% ogółu noclegów udzielonych w bazie wczasowo-wypoczynkowej.

Do określenia zdolności recepcyjnej a następnie stopnia wykorzystania w sezonie letnim, którego długość jak wcześniej wspomniano wynosi 120 dni, przyjęto daty graniczne jego rozpoczęcia i zakończenia - połowę maja i września. Tylko w tym okresie do obliczania zdolności recepcyjnej uwzględniono miejsca sezonowe.

Z powodu braków w aktualnej statystyce, w której liczby udzielonych noclegów kończą się na wrześniu, uzupełniono dane o IV kwartał 1986 r.

Porównanie wskaźników wykorzystania przedstawionych w tabeli z danymi GUS wskazuje na występujące różnice w tych wielkościach - *między* 2,3% w bazie turystycznej a większe w bazie wczasowo-wypoczynkowej. Wynikają one z tego, iż GUS uwzględnia liczbę noclegów przygotowanych tylko w okresie działalności obiektu. Na podstawie tych różnic można wnioskować, że część obiektów nie rozpoczyna działalności w maju mimo nastania korzystnych warunków klimatycznych i kończy działalność przed połową września. Świadczy to o nieprawi-

Sezonowość wykorzystania bazy noclegowej

Miesiąc Rok	Stopień wykorzystania bazy noclegowej w %	
	turystycznej	wczasowo-wypoczynkowej
1987 I	41,0	17,6
II	61,6	61,9
III	51,0	37,0
IV	48,0	23,7
V	37,7	16,3
VI	30,5	34,7
VII	66,7	81,0
VIII	55,7	76,2
IX	39,4	35,2
1986 X	54,9	26,7
XI	48,8	14,8
XII	41,1	25,6

źródło: opracowanie własne

dłowej eksploatacji obiektów, a sytuacja taka może być jednym z czynników wywołujących letnie spiętrzenie ruchu.

Przeprowadzona analiza sezonowości wykorzystania ujawnia znaczne rezerwy jakie tkwią przede wszystkim w bazie wczasowo-wypoczynkowej. Wynikają one przede wszystkim z koncentracji ruchu turystycznego w szczycie sezonu letniego (lipiec - sierpień), co pociąga za sobą minimalne zaledwie wykorzystanie w większości pozostałych miesięcy. Potrzebne są tu więc rozwiązania idące w kierunku niwelacji tych zróżnicowań. Wiąże się z tym sprawa okresu wakacji szkolnych, przeważnie sprzężonych z urlopami rodziców, korzystających z wakacji w tym samym okresie w całym kraju. Być może, za-

stosowanie odpowiednich rozwiązań organizacyjnych i narzędzi ekonomicznych poprawiłoby ten stan rzeczy.

4.6. Wykorzystanie przestrzeni wypoczynkowej

Intensywność zagospodarowania przestrzeni wypoczynkowej określono liczbą miejsc noclegowych (m.n.) wykorzystywanych przez wypoczynek, przypadających na 1 km^2 obszarów z walorami wypoczynkowymi. Baza ta obejmuje całą grupę obiektów wczasowo-wypoczynkowych, a z bazy turystycznej - kempingi, pola biwakowe, pokoje gościnne. Te ostatnie obiekty w obszarach o walorach wypoczynkowych są wykorzystywane w całości lub znacznej części na dłuższe pobyty.

Zagospodarowanie w te obiekty (stan 1986 r.) występuje w 782 miastach i gminach na 1515 jednostek, które posiadają walory wypoczynkowe. W 517 gminach intensywność zagospodarowania wynosi do 5 miejsc noclegowych na 1 km^2 tych obszarów i można je określić jako małe. Z tej grupy gmin można wydzielić 200 jednostek, których zagospodarowanie jest bardzo małe, bo poniżej 1 miejsca na km^2 . Gminy o małej intensywności zagospodarowania (do 5 m.n./ km^2) stanowią 66,1% wszystkich zagospodarowanych jednostek, z tego o bardzo małych wielkościach 25,6%. Przedstawiając to wielkościami powierzchniowymi można stwierdzić, że bardzo małe zagospodarowanie (poniżej 1 m.n./ km^2) występuje na obszarach o powierzchni 24,8 tys. km^2 (31,4%) a małe (1-5 m.n./ km^2) na powierzchni 33,6 tys. km^2 (42,6%). W sumie te dwie grupy jednostek zajmują 74,0% powierzchni ogółu obszarów zagospodarowanych w bazę wykorzystywaną przez wypoczynek.

Średni stopień zagospodarowania (6-25 m.n./ km^2) posiada 199 gmin (25,4%) o pow. 16,6 tys. km^2 obszarów z walorami (21,0%).

Natomiast obszary o dużym i bardzo dużym zagospodarowaniu stanowią niewielką część przestrzeni wypoczynkowej. Zarówno zagospodarowanie o wielkościach 26-50 m.n./km², jak i o wskaźniku powyżej 50 m.n./1 km² występuje na powierzchniach zajmujących po 2,5% ogółu zagospodarowanych obszarów wypoczynkowych.

Podane wskaźniki są wielkościami średnimi i na ich podstawie można wnioskować o małej intensywności zagospodarowania przestrzeni wypoczynkowej Polski. Ale z kolei wiadomo, że na pewnych niewielkich obszarach występuje koncentracja tego zagospodarowania. Biorąc jako graniczny wskaźnik powyżej 300 m.n./1 km² obszarów z walorami wypoczynkowymi można wyróżnić miasta i gminy, w których wielkości zagospodarowania świadczą o pewnym przeinwestowaniu. Do takich jednostek należą: gminy - Dziwnów, Rewal, Stegna; miasto i gmina Kołobrzeg; miasta - Gdańsk, Sopot, Jastarnia, Władysławowo, Świnoujście, Łeba, Ustka, Międzyzdroje, Darłowo. Są to wyłącznie jednostki przestrzenne położone na wybrzeżu Bałtyku. Natomiast Zakopane, które podaje się jako przykład miejscowości o nadmiernym zagospodarowaniu, posiada wskaźnik 184 m.n./km². Nawet po uwzględnieniu całej bazy turystycznej osiąga on wartość 212 m.n. na km² obszarów z walorami w granicach miasta. Można przypuszczać, że jest on w rzeczywistości większy, ponieważ jego wartość wynika tylko z wielkości bazy rejestrowanej. Ponadto okresowo na wielkość ruchu w tym mieście wpływa też ruch wycieczkowy.

W strefie nadmorskiej zdecydowanie dominują jednostki o dużym i bardzo dużym zagospodarowaniu. Natomiast strefa pojezierna jest już zróżnicowana. Na Pojezierzu Mazurskim przeważają gminy o średnim i małym wskaźniku, a na Pojezierzu Pomorskim o małym i bardzo

małym. Podobna sytuacja panuje w strefie górskiej. Karpaty, przy występowaniu kilkunastu jednostek o dużej intensywności zagospodarowania, są jednak obszarem o dominacji gmin o średnim i małym wskaźnikach. W Sudetach, intensywnie zagospodarowane są najatrakcyjniejsze fragmenty, poza Ziemią Kłodzką, która prawie w całości jest obszarem o średnim i małym zagospodarowaniu. Strefa nizinna jest obszarem o różnorodnej intensywności zagospodarowania, ze stosunkowo dużą ilością gmin o średniej intensywności.

5. Wnioski i postulowane kierunki zmian

Politykę turystyczną kształtują w dużej mierze istniejące uwarunkowania w sferze gospodarczej, politycznej i społecznej. Ogólnie można powiedzieć, że lata osiemdziesiąte charakteryzują się znacznym regresem w wielu dziedzinach, licznymi barierami oraz wysokim stopniem niepewności. W okresie tym występuje również sprzeczność między potrzebami społecznymi a możliwościami pełnego ich zaspokojenia.

Za nadrzędny cel polityki przestrzennej w turystyce na lata 1986-1995 sformułowany w "Przestrzennym programie zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 roku" (1984) uznano tworzenie prawidłowości wyrażających się ładem ekologicznym i przestrzennym oraz warunków do zaspokojenia turystycznych potrzeb społecznych. Przyjęto, że w ujęciu hierarchicznym perspektywicznymi celami polityki przestrzennej będą:

- częściowe zahamowanie procesu dalszej degradacji walorów turystycznych, zwłaszcza w strefie nadmorskiej,
- poprawa przestrzennych warunków wypoczynku cotygodniowego na obszarach ekologicznego zagrożenia,
- przeciwdziałanie dekapitalizacji majątku trwałego i sanacja bazy materialnej turystyki,
- porządkowanie ukształtowanych elementów turystycznej struktury przestrzennej kraju.

Wymienione cele dotyczą aktualnie najważniejszych problemów przestrzennych w turystyce polskiej. Ich realizacja była przewidziana na lata 1986-1995, stąd w okresie minionych trzech lat (1986-1988) nie należy spodziewać się, że w przestrzennej gospo-

darce turystycznej Polski zaistniały istotne przeobrażenia, tym bardziej, że nadal utrzymuje się w kraju głęboki kryzys gospodarczo-polityczny. Niemniej jednak ocena taka wydaje się być konieczna lecz może dotyczyć tylko niektórych elementów problematyki gospodarki przestrzennej w turystyce, możliwych do zaobserwowania w trzyletnim okresie czasu i co do których istnieje wystarczający zasób informacji.

Aktualnie ochrona obszarów z walorami turystycznymi jest realizowana w ramach Wielkoprzestrzennego Systemu Obszarów Chronionych, który jednak nie został zrealizowany jeszcze w całości. Powstałe w ramach W.S.O.Ch. parki narodowe, krajobrazowe i obszary krajobrazu chronionego oraz rozciągnięte na nie rygory ochronne niewątpliwie realizują postulat ochrony znajdujących się w ich granicach walorów turystycznych środowiska przyrodniczego. Jednocześnie rygory te powodują ograniczenia funkcjonowania gospodarki turystycznej na obszarach chronionych, w tym szczególnie w parkach krajobrazowych. Opracowane przez Państwową Radę Ochrony Przyrody zasady ochrony parków krajobrazowych praktycznie wykluczają ich użytkowanie przez pobytowe formy turystyki wypoczynkowej. Mamy tu do czynienia niewątpliwie z konfliktem funkcjonalnym, który wymaga jak najpilniejszego rozwiązania. Problem ten o tyle jest istotny, że w granicach parków krajobrazowych znajdują się najcenniejsze walory wypoczynkowe kraju (I i II kat.), już zainwestowane i użytkowane przez pobytową turystykę wypoczynkową.

Generalnie w omawianym okresie nie nastąpiła poprawa stanu walorów turystycznych środowiska przyrodniczego Polski. W zakresie zagrożeń walorów spowodowanych zanieczyszczeniem powietrza atmo-

sferycznego obserwuje się stały wzrost emisji SO_2 i tlenków azotu. Efektem ich negatywnego oddziaływania jest m.in. przyrost powierzchni drzewostanów uszkodzonych, co wymownie świadczy o eskalacji tych zagrożeń.

Nadal utrzymuje się tendencja wzrostu zanieczyszczenia wód powierzchniowych. W stosunku do lat poprzednich zmniejszył się udział kontrolowanych rzek w I i II klasie czystości. Zwiększa się również zanieczyszczenie naturalnych zbiorników wodnych, co można prześledzić na przykładzie jezior mazurskich, badanych cyklicznie od 1974 roku. Nadal utrzymuje się krytyczna sytuacja ekologiczna w rejonie Zatoki Gdańskiej, Zalewu Wiślanego i Zatoki Szczecińskiej.

Pewien optymizm mogą wzbudzać działania podjęte na Środkowym Wybrzeżu. Budowane tu w wielu miejscowościach nadmorskich oczyszczalnie ścieków przemysłowych i komunalnych (w tym również z ośrodków wypoczynkowych) niewątpliwie wpłyną na poprawę czystości przybrzeżnych wód morskich. Jest to jednak rozwiązanie połowiczne i nie wyeliminuje ono dopływu znacznego ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych do Bałtyku przez rzeki Pobreża. Dopiero uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej w zlewniach rzek całego Pobreża powinno przywrócić pożądany stan czystości przybrzeżnych wód morskich i plaż, będących podstawowymi walorami wypoczynkowymi tej strefy krajobrazowej.

Analogiczny problem występuje również w ochronie wód śródlądowych, w tym głównie w odniesieniu do jezior, gdzie niezbędnym warunkiem poprawy ich czystości jest uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej w obszarze całej zlewni oraz wyeliminowanie negatywnego oddziaływania rolnictwa.

W omawianym okresie nie dokonano zasadniczego postępu w wyeli-

minowaniu negatywnego oddziaływania gospodarki turystycznej na środowisko przyrodnicze i kulturowe. Natomiast ujawniły się w tym względzie nowe zagrożenia w postaci zamierzeń inwestycji turystycznych w obszarach o wysokich walorach przyrodniczych, które podlegać powinny bezwzględnej ochronie. Związane jest to z jednej strony z rozszerzonymi uprawnieniami rad narodowych szczebla podstawowego, które mogą ułatwić realizację partykularnych interesów, bądź z działalnością różnych podmiotów gospodarczych i grup społecznych.

Z analizy zmian w stanie bazy noclegowej wynika, że w latach 1985-1987 nie zostały zagospodarowane nowe tereny umożliwiające wypoczynek mieszkańców wielkich aglomeracji miejsko-przemysłowych poza obszarami ekologicznego zagrożenia.

Stan ilościowy bazy noclegowej powoli wzrasta, ale nie osiągnął jeszcze wielkości z 1980 r. Kryzys polityczno-gospodarczy lat 80-tych miał również wpływ na zmniejszenie się zasobów noclegowych i spadek wielkości ruchu turystycznego. Należy jednak stwierdzić, że ubytek ten dotyczy głównie prywatnych kwater i pokoi gościnnych i "innych obiektów wykorzystywanych na potrzeby wczasów". Choć jest to baza o stosunkowo dużych wielkościach, ale z kolei jest ona najbardziej podatna na wszelkie poczynania fiskalno-organizacyjne, co powoduje zmienność jej zasobów. Przy stworzeniu odpowiednich warunków funkcjonowania istnieje możliwość przywrócenia ich wielkości.

Wprawdzie znaczne wielkości bezwzględne bazy stawiają kraj nasz na przodującej pozycji np. wśród krajów socjalistycznych, natomiast choćby wielkości wskaźnikowe liczby miejsc na 1000 mieszkańców, ujawniają występujące nadal dysproporcje. Koniecznością jest zatem dalszy rozwój zasobów noclegowych, w tym również dla turys-

tyki zagranicznej. Potrzeby są znaczne, bo wynoszą np. w bazie hotelowej 15-20 tys. miejsc, a ok. 16 tys. miejsc na kempingach wypoczynkowych. Realizacja tych potrzeb założona ^{jest} na dłuższy okres czasu, ale zaangażowanie kapitału zagranicznego stwarza możliwość jej przyspieszenia.

Postępujące procesy dekapitalizacji bazy wymagają zaangażowania środków na inwestycje odtworzeniowe. Są to działania dość istotne, bowiem nie podjęcie ich może spowodować dalszy ubytek miejsc noclegowych.

Należy dążyć do poprawy struktury przestrzenno-funkcjonalnej obszarów i miejscowości poprzez koncentrację bazy, szczególnie wypoczynkowej, tzn. powiązania jej z istniejącą siecią osadniczą. Usprawni to realizację infrastruktury technicznej mającej na celu ochronę środowiska (porządkowanie gosp. wodno-ściekowej), oraz powinno doprowadzić do wykształcenia funkcji usługowej w miejscowościach poprzez rozwój infrastruktury społecznej, a w dalszym okresie do ukształtowania się całego systemu obsługi ruchu turystycznego.

W poszczególnych strefach krajobrazowych nastąpiło wyrównanie wielkości zagospodarowania w obiekty noclegowe. Jednak odniesienie tych wielkości do powierzchni tych stref i powierzchni walorów, świadczy o dużym nasileniu zagospodarowania w strefie nadmorskiej oraz o możliwościach dalszego jeszcze zagospodarowania w strefie pojezierzy.

Mimo ewidentnej konieczności rozwoju zasobów noclegowych, należy dążyć do poprawy stopnia wykorzystania już istniejącej bazy. Jest ona bowiem nadal nieefektywnie wykorzystywana. Bardzo duże

rezerwy występują w bazie wczasowo-wypoczynkowej w strefie nadmorskiej bowiem tutaj obserwuje się największą koncentrację ruchu w sezonie letnim. Tymczasem właściwości mikroklimatu morskiego umożliwiają profilaktykę i leczenie przez cały rok. Ale należałoby przystosować część istniejących obiektów do działalności w dłuższym okresie. Jednym ze sposobów poprawy stopnia wykorzystania bazy wczasowej byłaby również zmiana terminów wakacji i ferii, połączona z rotacją tych terminów w poszczególnych regionach. Ale przede wszystkim należy wprowadzić zmiany w organizacji i gospodarowaniu bazą wczasową prowadzące do: troski o efektywne gospodarowanie; racjonalizację kosztów wytwarzania usług po koszcie zapewniającym ich sprzedaż; dobrowolnej współpracy gestorów w miejscowościach o największej liczbie ośrodków, w celu lepszego wykorzystania majątku trwałego, urządzeń i kadr, co powinno prowadzić do obniżenia kosztów eksploatacji i cen świadczonych usług.

Tendencja posiadania domów letniskowych, przynajmniej w pewnych grupach społecznych, utrzymuje się nadal. W niektórych województwach wyczerpują się tereny lokalizacji tej bazy. Tymczasem opuszczanych jest szereg gospodarstw wiejskich. Priorytetem dalszego ich użytkowania powinna być nadal funkcja rolnicza, ale wobec braku zainteresowania takim wykorzystaniem, należałoby je jak najszybciej przeznaczać na domy letniskowe prywatne lub funkcjonujące na innych zasadach gospodarowania. Opieszałe działania prowadzą do dewastacji substancji mieszkaniowej, która może uzupełnić turystyczne zasoby noclegowe.

Wykaz prac wykorzystanych w opracowaniu

1. Bosiak A., Aktualny i przewidywany stan zagrożenia lasów przez przemysł w Polsce. Instytut Badawczy Leśnictwa. Warszawa 1985 mat. pow.
2. Gacka-Grzesikiewicz E. i in. (1986), Ogólna koncepcja obszarów wymagających szczególnej ochrony. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa, mapa
3. Jagusiewicz A., Polityka turystyczna na obszarach ekologicznego zagrożenia. Problemy Turystyki 3/4. Instytut Turystyki Warszawa 1986
4. Jagusiewicz A., Przestrzenna polityka turystyczna 1986-1995. Instytut Turystyki. Warszawa 1986
5. Kassenberg S., Rolewicz Cz., Przestrzenna diagnoza ochrony środowiska w Polsce. PAN KPZK T. LXXXIX. PWE Warszawa 1985
6. Klementowski K., Przydatność obszarów z walorami dla różnych form turystyki. Instytut Turystyki. Wrocław 1983 mps.
7. Klementowski K., Zagrożenia walorów turystycznych Polski - ograniczenie ich przydatności oraz użytkowania turystycznego. Instytut Turystyki. Wrocław 1987 (mps.).
8. Klementowski K., 1988, Zasoby walorów turystycznych wód śródlądowych. Materiały opracowane w CPBP 08.06-III.22. Instytut Turystyki. Wrocław
- 9a. Z.T. Werner, K.Klementowski, A.Wyrzykowska, 1989, Program rozwoju ogólnodostępnej bazy hotelarskiej i kempingowej do 2000 r., Instytut Turystyki, Wrocław, maszynopis.
9. Klementowski K., Zwoliński A., Studium problemowe dot. wykorzystania wód śródlądowych dla celów turystyki i wypoczynku oraz powiązanie zagadnień wypoczynku i turystyki z rozwojem gospodarki wodnej i ochroną środowiska. Materiały problemowe do "Narodowego programu ochrony środowiska i gospodarki wodnej do 2000 roku. Instytut Turystyki. Bydgoszcz 1987 mps.
10. Mikułowski B., Wawrzyniak S., Werner Z.T. 1988, Stan i rozmieszczenie bazy czasowo-wypoczynkowej w Polsce. Diagnoza stanu istniejącego i dotychczasowego rozwoju. Oprac. w temacie CPBP-09.09.08. Instytut Turystyki. Wrocław. maszynopis.

11. Mikułowski B., Wawrzyniak S., Werner Z.T., 1989, Problemy funkcjonowania i wykorzystania bazy wczasowo-wypoczynkowej w Polsce. Oprac. w temacie CPBP-09.09.08. Instytut Turystyki, Wrocław, maszynopis.
- 11a. Wawrzyniak S., 1988, Stan bazy noclegowej w 1987 r. Instytut Turystyki Oddział we Wrocławiu, maszynopis.
12. Ochrona środowiska i gospodarka wodna. GUS Warszawa 1988.
13. Turystyka i wypoczynek 1980, 1985, 1987, GUS, Warszawa.
14. Przestrzenny program zagospodarowania turystycznego Polski do 1995 r., Instytut Turystyki, Warszawa.
15. Wawrzyniak S., 1987, Baza noclegowa na potrzeby turystyki, Biuletyn Informacyjny nr 3(81) Instytut Turystyki.
16. Werner Z.T., 1989, Turystyczne wykorzystanie parków krajobrazowych, Instytut Turystyki Oddział we Wrocławiu, maszynopis.
17. Werner Z.T., 1988, Obszary z walorami wypoczynkowymi środowiska przyrodniczego i ich zagrożenia. Materiały opracowane w CPBP 08.06-III.2.1. Instytut Turystyki, Wrocław.
18. Wróblewscy A. i A.K., 1989, Zgoda na wyjazd, Literatura 2'89, Warszawa
19. Wyrzykowska A., Typologia i klasyfikacja miejscowości wypoczynkowych w Polsce. Instytut Turystyki, Wrocław 1988 mps.

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych